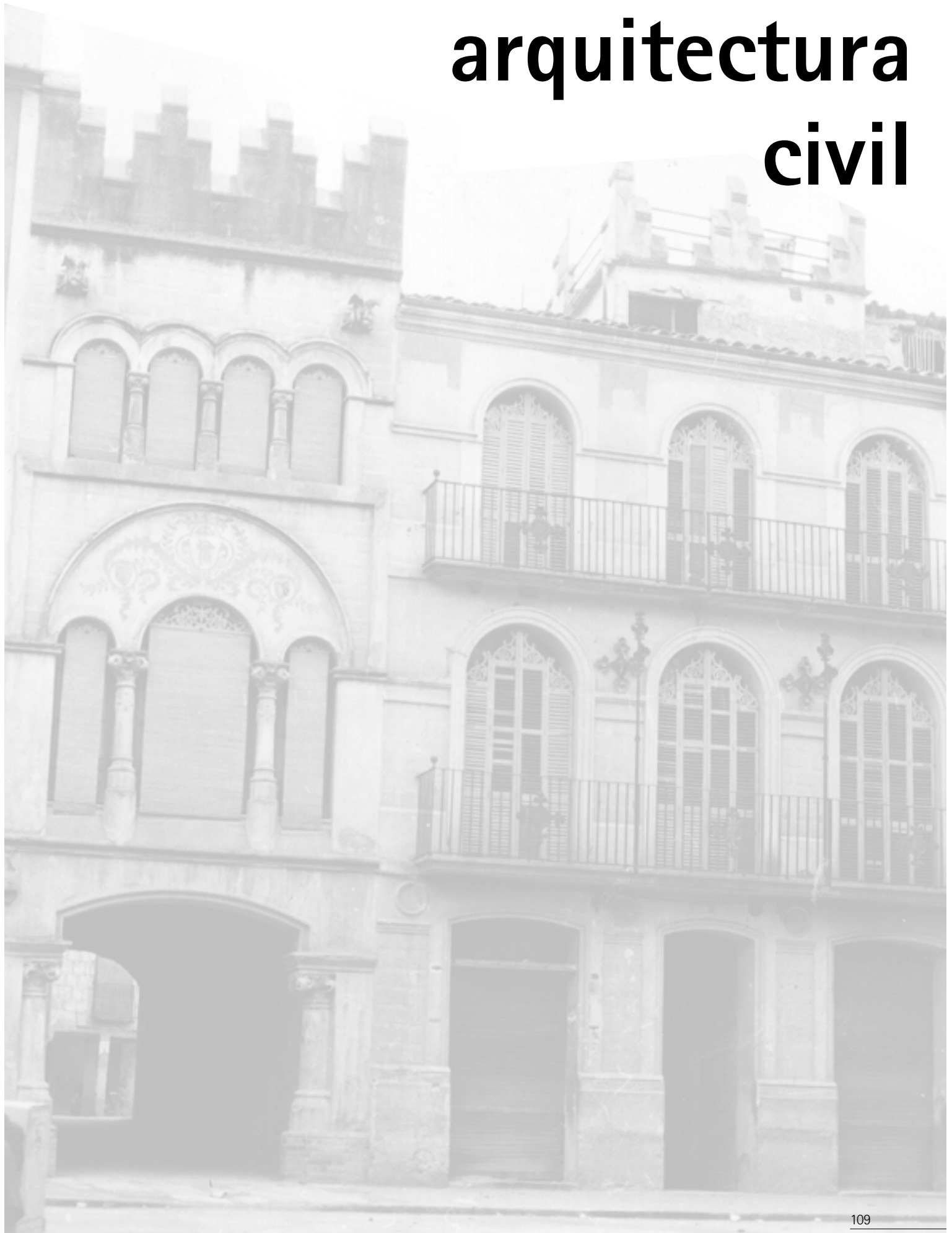

arquitectura civil

Arquitectura civil

Plànol de localització

L'AGUDA

1. Portal

CLARET

2. Elements arquitectònics diversos

FONTANET

3. Molí

LLANERA

4. Castell
5. Mas Pinyols
6. Mas Carbonells

PUIG-REDON

7. Mas Casanova
8. Elements arquitectònics diversos

SANT SERNI

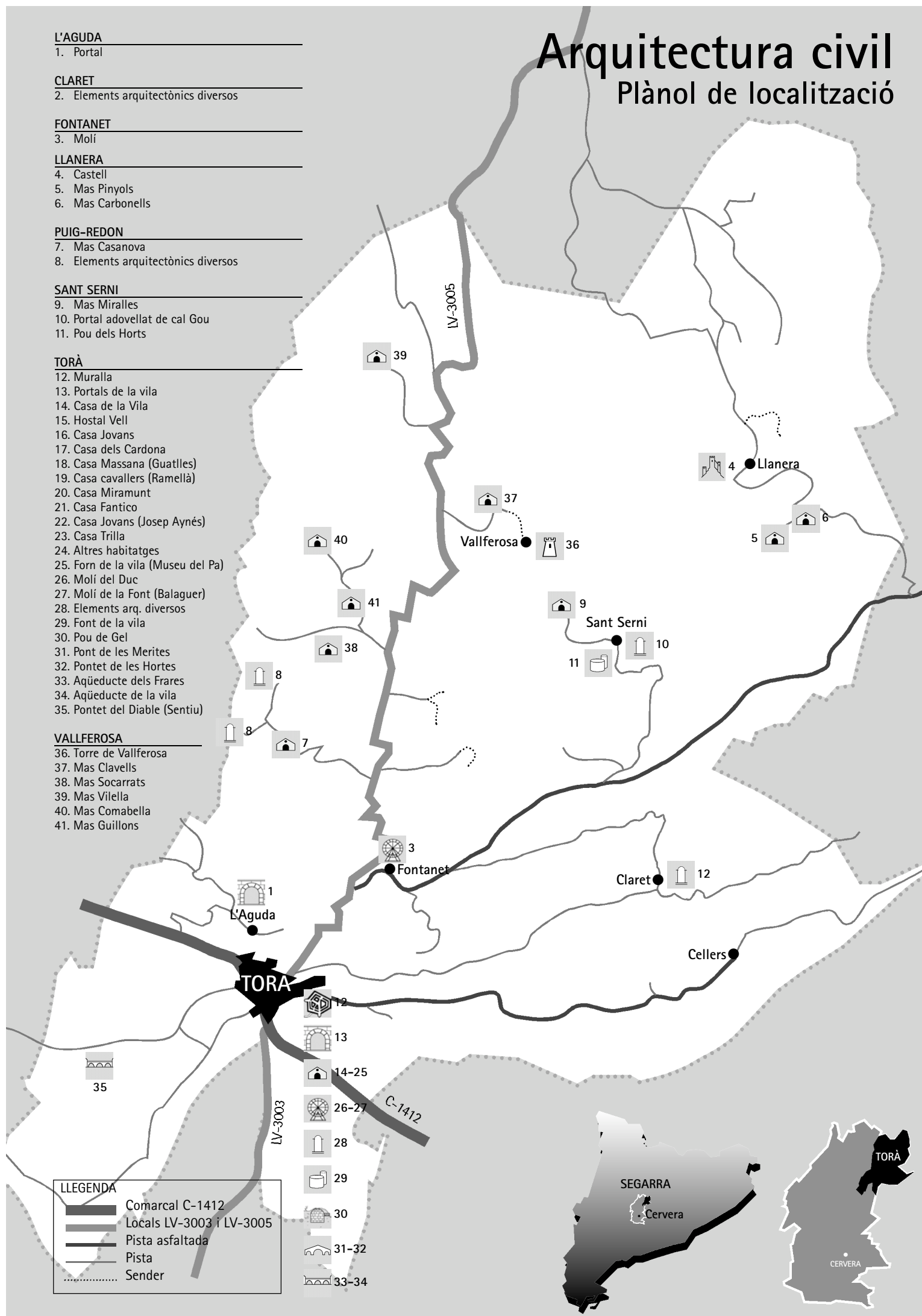
9. Mas Miralles
10. Portal adovellat de cal Gou
11. Pou dels Horts

TORÀ

12. Muralla
13. Portals de la vila
14. Casa de la Vila
15. Hostal Vell
16. Casa Jovans
17. Casa dels Cardona
18. Casa Massana (Guatllés)
19. Casa cavallers (Ramellà)
20. Casa Miramunt
21. Casa Fantico
22. Casa Jovans (Josep Aynés)
23. Casa Trilla
24. Altres habitatges
25. Forn de la vila (Museu del Pa)
26. Molí del Duc
27. Molí de la Font (Balaguer)
28. Elements arq. diversos
29. Forn de la vila
30. Pou de Gel
31. Pont de les Merites
32. Pontet de les Hortes
33. Aqüeducte dels Freres
34. Aqüeducte de la vila
35. Pontet del Diable (Sentiu)

VALLFEROSA

36. Torre de Vallferosa
37. Mas Clavells
38. Mas Socarrats
39. Mas Vilella
40. Mas Comabella
41. Mas Guillons

LLEGENDA

- Comarcal C-1412
- Locals LV-3003 i LV-3005
- Pista asfaltada
- Pista
- Sender

- 12
- 13
- 14-25
- 26-27
- 28
- 29
- 30
- 31-32
- 33-34

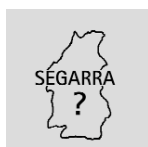
SEGARRA

Cervera

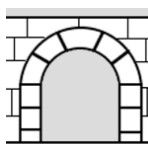
TORÀ

CERVERA

PORTAL DE L'AGUDA

Nucli: L'Aguda
Distància des de Cervera: 25,3 km
Accés: Pista
Indret: Des de Cervera per la N-141 i per la C-25 (Eix Transversal) fins a la sortida 93 (Sant Ramon-Torà) on reprendrem la N-141 en direcció Calaf i, poc després, per la LV-3003 fins a Torà, passant per Portell i Ivorra. Aproximadament a 1 km passada la vila de Torà, a l'alçada del mas Birrot, trobarem a mà dreta una pista que condueix a l'Aguda. El portal es troba dins el nucli urbà

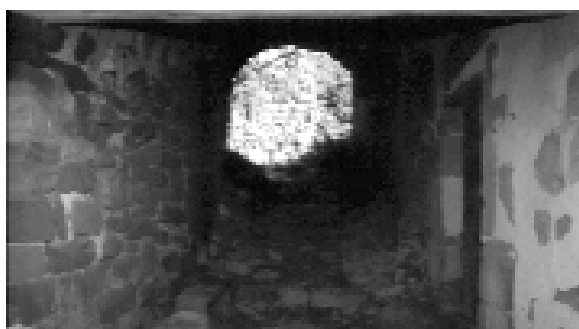

Tipologia: Portal
Època (Èpoques): s. XVI-XVII?
Estat de conservació: Regular
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Defensa
Actual: Civil/Carrer

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Pas cobert amb la porta d'ingrés al nucli al fons

Es tracta, en realitat, d'un pas cobert delimitat per dos portals que segueix una tipologia bastant comuna en aquest tipus de construccions defensives aprofitant els baixos dels habitatges. Potser l'exemple que més ens ve al cap és el portal sota la torre del castell de Florejacs. Ambdós dibuixen una planta d'"ela" invertida, orientats a migjorn i amb l'accés que mira a ponent. Tenen, ambdós, una obertura d'arc de mig punt adovellat amb ampit, de factura més acurada que la resta del pas cobert i a un nivell suficientment elevat respecte del pla del camí d'ingrés al nucli, des d'on es domina —en aquest cas— un ampli camp visual de la vall del Llobregós. Aquest disseny del pas cobert en forma d'"ela" invertida o amb tomb d'entrada a mà esquerra té la seva explicació des d'un punt de vista estrictament militar-defensiu.

El pas cobert es troba limitat per dos portals. El primer, d'entrada des de l'exterior, ha estat profundament modificat substituint les antigues dovelles per dues bigues de fusta fent de llinda. Clou el pas cobert un segon portal d'arc de mig punt adovellat. Tant en un cas com en l'altre es troben bastits amb pedra del país (sauló) irregular.

Entrant des de l'exterior trobem el primer tram on es

documenta l'obertura d'arc de mig punt adovellat i un contrafort exterior. Fa gairebé 6 m de llarg i la seva amplada no és constant. Es troba en pendent i parcialment empedrat amb la cinglera que sobresurt del subsòl. El segon tram de pas cobert fa uns 11 m de llarg i la seva amplada, encara que no constant, és d'uns 2,7 m. Hi sobresurt igualment la cinglera però amb la particularitat d'una graonada que s'estén més enllà del segon portal, tombant a mà dreta en direcció al Santuari.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Es tractaria de l'únic pas d'accés al nucli urbà, probablement bastit durant els segles XVI-XVII i modificat posteriorment, que s'hauria clos amb murs de tancament a redós del castell, englobant en el seu interior l'església de Santa Maria i una bona part d'habitatges. Alguns autors, com Rubio, Markalain i González, confirmen l'existència d'aquest tipus de construcció defensiva sobretot a partir de constatar i valorar les restes d'aquests murs que sorgeixen del castell en direcció a l'església.

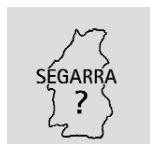
BIBLIOGRAFIA

—RUBIO, D.; GONZÀLEZ, J. R., i MARKALAIN, J.: *Sobre la frontera cristiana en el valle del Llobregós (Lérida)*. "Arqueologia Espacial 13. Fronteras". Teruel 1989.

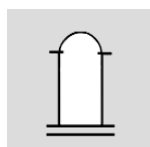
NOTES COMPLEMENTÀRIES

Són aquests els béns de l'arquitectura urbana que més defineixen els nostres nuclis segarrencs. Lamentablement, en la majoria de casos, no s'hi ha tingut cap mena d'interès i, en general, es troben en un estat de conservació força lamentable.

ELEMENTS ARQUITECTÒNICS DIVERSOS DE CLARET

Nucli: Claret
Distància des de Cervera: 29,6 km
Accés: Pista
Indret: Des de Cervera per la N-141 i per la C-25 (Eix Transversal) fins a la sortida 93 (Sant Ramon-Torà) on reprendrem la N-141 en direcció Calaf i, poc després, per la LV-3003 fins a Torà, passant per Portell i Ivorra. De Torà, per la LV-3005 en direcció Solsona fins la cruïlla que condueix a Ardèvol, Sant Serni i Claret. Prendrem aquesta carretera fins el trencall de Claret i, d'aquí, per una pista de terra en bon estat, arribarem després de 4 km al nucli de Claret. El carreu decorat el podem veure en un mur de Can Solé Xic i la porta és la d'ingrés a cal Fustagueres.

Tipologia: Elements arquitectònics
Època (Èpoques): Medieval-Moderna
Estat de conservació: Regular
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

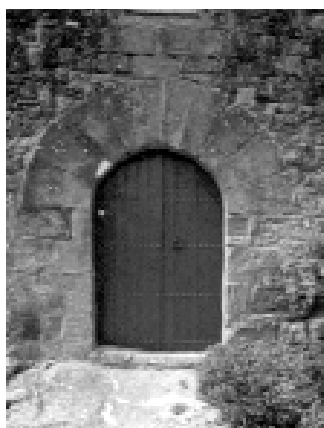
Original: Elements arquitectònics
Actual: Elements arquitectònics

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Carreu decorat

En el mur de migjorn de Can Solé Xic, situada a la placeta del davant de l'església, hi ha, constituint el muntant d'una petita finestra, un gran carreu decorat amb una creu de calvari, de braços rectes amb els extrems arrodonits. Aquesta creu es troba acompanyada de dues altres creus més petites, situades a la banda dreta de l'espectador, l'una en el quarter superior i l'altra en l'inferior. En els quaters de mà esquerra hi ha representats, tant a dalt com a baix, dos motius vegetals, d'unes palmetes molt simples, a partir d'una tija molt curta de la qual surten un parell de branques a cada banda. Es tracta d'un motiu decoratiu senzill, fet per les mans d'un humil artista mogut per l'intent d'obtenir un motiu destinat a anar incrustat en algun mur. El treball s'ha efectuat en base a incisions força profundes i molt rudimentàries, sense seguiment de simetria, molt habitual en conjunts d'aquest tipus, de manera que la incapacitat de l'artífex sembla dominar sobre una probable voluntat artística. Segons Jordi Vigué i Jordi Camps és impossible datar aquesta peça, puix que no ofereix prou elements comparatius, i que tenint en compte el recurs tècnic emprat, pot correspondre a un ampli marge cronològic, dins l'època medieval.

Portal adovellat de cal Fustegueres

El portal adovellat d'arc de mig punt que trobem a cal Fustagueres és un element arquitectònic que també hem volgut ressenyar tot i representar un dels recursos arquitectònics més emprats, sobretot d'ençà del cincents i fins al setcents, per bastir bona part de portes i portals d'ingrés tant d'edificis com a nuclis urbans closos, o també zones de pas. El portal es resol, en aquests casos, amb preferència per l'arc de mig punt, segons el tipus de grans dovelles amb obertura proporcionada a dos radis de llum per tres d'alçada total. Més o menys les dimensions que ens trobem en aquest exemplar (230 cm x 147 cm), de 10 dovelles i

llindar a la base bastit a posteriori. Presenta, a més a més, un rebaix quadrangular en un dels muntants i un senyal incís.

BIBLIOGRAFIA

- Arxiu fotogràfic de J. Coberó.
- Catalunya romànica*, vol. XIII. Barcelona 1987, p. 140.

MOLÍ DE FONTANET

Nucli: Fontanet

Distància des de Cervera: 24,6 km

Accés: Carretera

Indret: Des de Cervera per la N-141 i per la C-25 (Eix Transversal) fins a la sortida 93 (Sant Ramon-Torà) on reprendrem la N-141 en direcció Calaf i, poc després, per la LV-3003 fins a Torà, passant per Portell i Ivorra. De Torà, per la LV-3005, en direcció a Solsona. Passada la cruïlla d'Ardèvol, Sant Serni i Claret, a uns 400 m sota la carretera, trobarem l'esmentat molí.

Tipologia: Casa-molí fariner

Època (Èpoques): Moderna

Estat de conservació: Regular

Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Industrial/Molí fariner

Altres: Civil/Habitatge

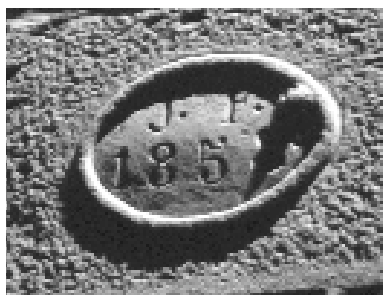
Actual: Civil/Magatzem

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Vista general del molí cap als anys setanta

D'aquest molí fariner, l'origen del qual se situa en època medieval, se'n conserva l'edifici convertit en habitatge, amb una part del mecanisme per moldre el gra, la bassa i el cacau. Amb tot, cal constatar que es troba fins fa poc, en molt mal estat de conservació i cobert totalment per la vegetació. Recollia les aigües de la riera de Llanera i dels seus afluents, que passa pel peu de l'edifici, a partir de dues peixeres bastides, una en el curs de la riera i l'altra de l'afluent que baixa de Bellera. Mitjançant una sèquia de derivació l'aigua

Segell amb la inscripció
"J. F. 1856" epigrafada

arribava a la bassa.

Potser el més destacable és el seu gros cacau més o menys rodó, localitzat al peu de la façana est de l'edifici i bastit a base de carreus mitjans i gros-

sos picats a tall i cobert per tres lloses de grans dimensions. Mesures: 246 cm de diàmetre, 200 cm de fondària i 230 cm d'alçada visible.

Pel que fa a l'edifici, aquest és de construcció simple i fruit d'un procés de reformes i ampliacions, de planta quadrangular i coberta a doble vessant amb la porta d'ingrés orientada a l'oest. En la llinda d'una finestra documentem incisa la data "1796", així com una inscripció epigràfica amb decoració de tipus vegetal que no acabem d'interpretar. En la llinda d'una altra finestra trobem dins un segell les inicials "J. F." i la data "1856". L'espai de moldre de dins el molí es troba enrunat de fa poc. Per tant hom no ha pogut constatar si encara conserva les moles.

Per sota de l'edifici encara podem fixar-nos en el carcavà, que conserva en el seu interior l'arbre i el rodet. La sortida de desguàs es produeix per un doble arc escarser, al pilar del qual hi ha la data "1739" incisa i una creu.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES/CONTEXT HISTÒRIC

La documentació municipal de Torà ens esmenta aquest molí al segle XIV. Al segle XV el detentava Antoni Domènec, per mitjà d'Antoni de Camporrells, senyor del castell de Fontanet. Aquest molí podria ser el conegut encara avui pel molí de Fontanet. També podria tractar-se, però, d'un molí completament enrunat vora de la font de l'Anglès o algun dels dos que hi havia al torrent de Figuerola, sota mateix de Fontanet. El molí de Fontanet tenia dret a l'aigua de la riera de Santa Maria de Vallferosa i la de Puig-redon. Funcionà sobretot per moldre gra pel bestiar, fins a l'any 1950.

Vidal Vidal, a les Rutes de Ponent, recull una cita de Cèsar Torras en referència a aquest molí. "En aquest indret —diu— es forma un hermós fondal molt pintoresc, combinant-se bellament molí, roques, arbres y aigua."

Tècnicament el molí hidràulic medieval ha perdurat fins els nostres temps gairebé invariablement. Al molí fariner segarrenc, que havia d'aprofitar l'aigua de petits rierols i torrents, li calia una gran bassa per emmagatzemar el màxim d'aigua per al seu funcionament.

La bassa era precedida, en alguns casos, per una resclosa —també anomenada peixera— que consistia en un dic, d'un o més nivells i generalment de grans pedres disposades esglaonadament, que es bastia en el curs d'un riu o torrent. La resclosa tenia com a funció

elevant el nivell de l'aigua, que entrava per una petita comporta o estellador a una sèquia fins a la bassa. De vegades, la Segarra n'és un bon exemple, s'edificava una xarxa de molins en què uns aprofitaven les aigües de desguaç dels que els precedien. Així ho hem constatat, per exemple, en estudiar els molins del Llor i Bellveí. El molí del Llor recollia les aigües d'un petit torrent, i el seu desguàs era conduït mitjançant una sèquia cap a la bassa del Molí de Dalt de Bellveí. Per la seva banda, el desguàs d'aquest servia per moure el mecanisme del Molí del Mig, també de Bellveí. Un altre bon exemple, més proper a nosaltres, són els set molins que hom pot documentar al congost de Santa Maria d'Ivorra.

Una de les parts més significatives d'un molí fariner era el cacau o cacauera, que es bastia en un extrem de la bassa i tenia com a funció regular la pressió de l'aigua en la seva caiguda. El cacau, documentat ja al s. XII, té generalment forma circular i pot variar entre els 60 i els 250 cm de diàmetre. Normalment cada molí té un sol cacau, encara que es pot donar el cas de molins amb dos (molí de Castellnou d'Oluges) o més cacaus. Del cacau, l'aigua passava per una canal al rodet, generalment de fusta i disposat horitzontalment. El moviment giratori del rodet es transmetia a l'arbre o eix de fusta, que tenia la part superior de ferro. L'arbre, en girar, feia a voltar el seu extrem superior, acabat en la nadilla o hèlix de ferro que anava encaixada a la mola volandera o mola superior. Aquesta, de pedra, girava sobre la mola sotana o inferior que es trobava fixada.

El gra es vessava des d'un recipient en forma d'embut, anomenat tremuja, cap a l'interior de les moles per una forat circular situat al mig de la mola volandera. La pressió de les dues moles convertia el gra abocat en farina. Les moles anaven sempre protegides pel riscle que era de fusta i que impedia que la farina resultant es vessés pels costats i que anés directament al farinal.

BIBLIOGRAFIA

- ALTISENT, Agustí: *Els molins*, dins *Història de Catalunya*, vol II. Barcelona 1978, ps. 222-223.
- BOLÓS, J. i NUET, J.: *Els molins fariners*. Barcelona 1983.
- COBERÓ, Jaume: *Castell de Fontanet*. Treball inèdit.
- PALAU, Salvador: *Els molins fariners hidràulics de Catalunya*. Santa Coloma de Queralt 1992, p. 97.
- PALAU, Salvador: *800 molins fariners de Catalunya*. Santa Coloma de Queralt 1994, p.87.
- VIDAL VIDAL: *Les rutes de ponent. La porta del Cel*. Lleida 1989, p. 385.

INTERVENCIIONS

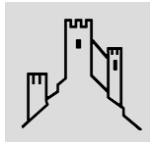
Darrerament, durant els anys 1998 i 1999, en aquest edifici s'hi han practicat diverses obres de rehabilitació i reforma que l'han modificat substancialment, per tal d'acondicionar-lo com a habitatge.

CASTELL DE LLANERA

Nucli: Llanera
Distància des de Cervera: 47 km
Accés: Pista
Indret: *Seguint les indicacions fins poc abans de l'Hostal Nou, a 17,6 km de Torà, on ens desviarem a mà dreta seguint l'indicador del mas*

Vila i, d'aquí, en direcció Tillons i Giribets. Passat el trencall de Giribets ens desviarem a mà dreta on veurem aviat l'absis i el campanar de l'església del nucli de Llanera. També podem accedir al nucli de Llanera des de la carretera que condueix a Ardèvol, passant pel mas Soldevila. L'accés, però, és millor per Hostal Nou.

Tipologia: Casa-castell
Època (Èpoques): Medieval-Moderna
Estat de conservació: Ruïna
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Militar/Defensa
Altres: Civil/Habitatge
Actual: Abandonat/Espai d'interès arqueològic

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Vista de la façana de l'antic castell convertit en casal senyorial dels Vilaró

Del primitiu castell esmentat en la documentació medieval del s. XI no en queda ni rastre. El que hom pot redescobrir entre les runes són les restes d'un antic casal senyorial fruit de diferents moments constructius, que van des del segle XVI-XVII fins al segle XIX, amb un moment important al s. XVIII.

Situat en una zona estratègica, entre dues rases, l'edifici que podem documentar actualment és de planta rectangular (23,50 m x 16,45 m), estructurat en planta baixa, pis i golfes. Presenta un cos principal amb carreus mitjans i grans disposats a filades, amb sectors profundament modificats i dependències annexes adossades.

La façana d'ingrés es troba orientada a migjorn i s'hi endevinen diversos moments constructius, com a conseqüència d'un possible enderroc; així doncs, el sector situat més a l'est presenta un parament molt més regular, alhora que també s'endevina l'existència d'un cos principal i un cos adossat. El cos principal d'aquesta façana d'ingrés culmina en frontó triangular amb els aiguavessos que escupen als costats mentre sota teulada, per tota l'àrea perimetral dels murs exteriors, hi ha un ràfec de rajola. Presenta el clàssic portal ado-

vellat (2,75 x 1,81 m), de 12 dovelles i la clau, alhora que fa cap-i-alt a l'interior. S'endevina, endarrerit respecte d'aquest portal adovellat, l'espai que donaria accés a dependències com el celler o les cavalleries. De les diverses obertures de la façana d'ingrés, en destaca la que es troba damunt mateix del portal i en la qual, damunt la llinda, encara s'hi poden veure dues peces monolítiques que podrien correspondre's amb els dos arquets d'una finestra geminada que s'hauria tapiat. També documentem una altra obertura, més a l'oest, amb els cantells mínimament motllurats.

Portal adovellat d'ingrés

Pel que fa a la façana est, podem dir que aquesta presenta dos sectors. Per una banda, el sector NE, més avançat respecte l'altre pany de mur, destacant una petita finestra amb un arc conopial, i que probablement hauria estat bastit amb anterioritat. D'altra banda, el sector SE presenta un aparell de carreus ben escairats i diverses obertures que recorden les dels casals senyorials del segle XVI. Destaquen dos finestres a l'alçada del pis, amb els brancals i llinda filetejats, alhora que també hi ha obertures a manera d'espitllera a la planta baixa i dos grans finestres amb el marc ressaltat a la zona de les golfes.

Finalment, a la façana oest hi ha diverses obertures sense gaire interès, alhora que la façana nord, situada damunt el barranc que baixa cap a la rasa, presenta un lleuger atalussament en la seva part baixa i una mena de mènsula o element sobressortint en una cantonada.

Davant la façana d'ingrés del casal, s'hi troba un important espai clos, accessible des d'un portal situat a llevant on s'hi documenten diferents panys de paret d'èpoques diferents, algunes de les quals podien haver format part del primitiu castell medieval. Aquests murs són fets a base de carreus grans i mitjans disposats a filades, i d'alguns en surten diverses mènsules o permòdols, la finalitat de les quals podia ser de suport d'algun embigat. Destaca una gran bassa, els murs de la qual, realitzats en època moderna (s. XVIII), es troben realitzats amb carreus de pedra ben picada i rematats amb una renglera de grans lloses a tot voltant. Avançat uns 25 metres més al sud, el mur de tancament de l'espai clos es troba construït a base de carreus i pedra irregular i culminat amb una renglera de blocs de pedra tallada, de perfil triangular, formant doble vessant amb els aiguavessos escopint a banda i banda del mur. Val a dir que en aquest mur, aproximadament cada dos metres i mig o tres metres, s'intercalen pilars monolítics de secció quadrangular i que acaaben amb un àbac a la part superior.

En definitiva, per l'aparell i determinats trets constructius del mur que clou l'espai, el portal d'accés i la

bassa, ens situaríem davant una construcció d'època moderna, més propera al segle XVIII que al segle XVI, quan es realitzaria la gran reforma o el gruix constructiu més important del casal.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

El Solsonès, comarca a la qual s'adscrivia fins fa poc el castell de Llanera, com a terra de frontera durant els s. VIII, IX i X, s'organitzà en termes de castells. Un d'aquests castells és el de Llanera. Localitzat en el sector més meridional del Solsonès, apareix citat ja en la documentació de començament segle XI, concretament del 7 de març de 1001, en una donació que Altemir i muller Quixol fan a la seva filla, Adeleize, en vistes al seu matrimoni amb Ataülf, d'un alou o propietat que tenen "per aprissió" al terme del castro Lenera i al lloc de Brizole. Un segon document important, que ens revela Serra Vilaró, data del 29 de juliol del 1010. Es tracta del testament del bisbe de Vic Arnulf en què entre altres clàusules s'estableix la donació a Sant Pere de la Seu de Vic del *castrum* de Llanera juntament amb la seva parròquia i tot el seu terme: *Et ipsum castrum de Lanaria, simul cum ipsas turres et ipsos muros simul cum ipsum edificium quod ibidem est, cum ipsa parrochia sive cum terminis vel suis aiacenciis, omnia vel in omnibus quantum ibi habeo vel habere debeo pro quacumque vices libere remaneant a Dominio Deo et ad Sancto Petro Sedis Vicho vel ad ipsa canonica, sic dono et sic trado in eius potestate*. Del 1035 tenim dues vendes de vinyes que fan Guifré i Unifred respectivament en terres d'aquest castell. Entre les disposicions del testament del bisbe d'Urgell Eribau, el 22 d'octubre del 1040, consta que el *castrum* de Lanera, si Guillem Ellemari moria sense fill legítim, passaria a la canònica de Santa Maria de la Seu d'Urgell: *...et castrum de Lanera, post mortem Guifredi Ellemari, si legitimum filium non habuerit sit canonicae sedis sui. El dia 16 de les calendes de febrer de 1052 Miró vengué a Isarn, la seva muller i el seu fill, els alous que tenia ...in kastrum que voc [ant Laneira aut infra suos terminos et ad sanctum Saturninum vel infra suo termino; hom indica les afrontacions amb els castells d'Ardèvol i Llobera, Vallferosa i puigo de Anglarillo. L'any 1090 és Silvà qui apareix signant amb el denominatiu de "senyor de Llanera" entre els trenta-vuit cavallers que són al setge de Balaguer. Silvà apareix casat amb Sicards, vídua de Guillem Isarn, de Brics, establint un conveni amb el carlà del castell de Llanera, Bernat i muller Ermessenda, acabant les disputes.*

Ponç de Vilaró, tronc de la noble família dels Vilaró de Solsona, l'any 1252 compra tot el que el monestir de Tabèrnoles tenia a la vila i terme de Sant Sadurn de Llanera, a excepció del que hi tenia el monestir de Sant Llorenç de Morunys, esdevenint el mateix any senyor del castell i de tots els que habitaven al seu terrenat. La genealogia dels Vilaró pot consultar-se al capítol XVII del llibre primer d'Antoni Llorens. Bernat de Vilaró en el seu testament (16-V-1331) institueix hereva del castell de Llanera la seva filla, Saura, casada amb Bertran sa Costa, de Sanaüja. Els seus successors que tro-

bem registrats amb el denominatiu de "senyor del castell de Llanera" són: Bartomeu de Vilaró (1374), Garpar Joan de Vilaró i domna Francesca (1531) i Martí Joan de Vilaró, patró del benefici del Cos de Crist de la Catedral (1584). L'any 1375, en ésser creat el comtat de Cardona, hi és expressat el *castrum de Lanera*.

Els Vilaró foren succeïts pels Calders, quan una pubilla Vilaró, probablement filla d'aquest Martí Joan, es maridà amb Carles Calders i de Vilaró que apareix el 20-XII-1600. Amb aquest Carles Calders i de Vilaró el castell de Llanera passà als Calders, la genealogia dels quals també és estudiada per Llorens en el capítol citat.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

- CLAVÉ, Jaume: *Noms del Solsonès*, vol. I. Sant Cugat del Vallès 1985, ps. 32-42.
- COBERÓ, Jaume: *Castell de Llanera*. Treball inèdit.
- DALMAU, Rafael ed.: *Els castells catalans*, vol. VI. Barcelona 1976, ps. 30 i 31.
- Dept. de Cultura de la Generalitat: *Catàleg de monuments i conjunts històrico-artístics de Catalunya*. Barcelona 1990, p. 414.
- LLORENS, Antoni: *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, vol. I. Lleida 1986, ps. 455, 456, 457 i 469-476; vol. II. Lleida 1987, ps. 436-438.
- Catalunya romànica*, vol. XIII. Barcelona 1987, p. 45.
- SERRA VILARÓ, Joan: *Història de Cardona*, vol. I. Tarragona 1966, p. 75.
- SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 6.

PROTECCIÓ EXISTENT

Bé d'Interès Cultural (Llei 16/25 juny 1985. R-I-51-6508).

MAS PINYOLS

Nucli: Llanera
Distància des de Cervera: 35 km
Accés: Carretera+pista
Indret: *Seguint les instruccions per arribar a Torà, continuarem després per la LV-3005 en direcció Solsona. A 2,2 km de Torà trobarem el trencall que condueix a Ardèvol, cap a on ens dirigirem. Poc abans d'arribar a Ardèvol, a mà esquerra, trobarem el trencall per una pista que condueix a Soldevila i a Carbonells i Pinyols.*

Tipologia: Masia
Època (Èpoques): ss. XVI-XVII (1627)
Estat de conservació: Regular
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge-unitat d'explotació agrària
Actual: Civil/Habitat periòdicament

Façana d'ingrés orientada a migjorn

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Edifici de planta quadrangular (12,85 x 11,90 m.) amb la façana d'ingrés orientada a migjorn i coberta a doble vessant amb els aiguavessos escopint als costats. Estructuralment, sense poder-ho comprovar per dins, creiem que segueix l'esquema clàssic dels masos post-remença, de tres cossos o crugies, el del mig més ample, amb dos trespols que separen planta baixa, pis i golfes. Presenta parament a base de carreus més o menys regulars, mitjans i grans, relligats amb argamassa de calç i sorra. Culmina amb un ràfec de llosa en tot el perímetre de l'edifici. Davant la façana d'ingrés s'hi basteix el baluard que, alhora que servia per defensar la casa de possibles setges mitjançant un tancat, s'hi adossen les diverses dependències d'ús agrícola i ramader. Al baluard s'hi accedeix per una porta allindada que mira a ponent amb una inscripció a la llinda, de factura molt rudimentària que pràcticament només permet documentar la data "1627" i una creu de braços eixamplats.

L'ingrés a l'edifici es fa per un portal adovellat de vuit dovelles i la clau (207 x 125 cm), i també amb llinard. El portal es troba desplaçat a la dreta respecte de l'eix de simetria de la façana. En una de les dovelles hi documentem incisia una representació molt esquemàtica d'algun tipus de vegetal. Damunt del portal d'ingrés, un gran bloc de pedra precedeix la represa d'un finestral tapiat, amb una creu de calvari incisa a la llinda. En aquesta mateixa façana d'ingrés s'obre una altra porta desplaçada a l'esquerra, d'època més actual, els dos graons de la qual són dos fragments de mola pertanyents a un molí fariner.

D'altra banda, en una de les dependències annexes hi documentem una llinda reaprofitada, decorada amb una creu incisa de braços rectes amb els extrems perlejats, la data "1661" i la inscripció "YUAN LUC".

Pel que fa a la façana oest, aquesta presenta dues obertures a nivell de pis, amb represa motllurada i cantells bisellats, amb una altra obertura d'arc rebaixat, més o menys centrada entre ambdues i que actualment es troba tapiada per grossos carreus. A nivell de golfes hi documentem tres petites obertures. Els tret més destacable de la façana nord és que en el sector nord-est s'aprecia un parament diferenciat, probablement a causa d'algun enderroc, de pedra irregular i de

carreus reaprofitats, falcats amb resquills i pedres petites. En aquesta façana s'obren tres finestres a nivell de pis, amb els cantells dels muntants i llinda tallats a bisell. Finalment, la façana est presenta dues obertures més, una a nivell de pis i l'altra a nivell de golfes.

CONTEXT HISTÒRIC

El mas o masia, alhora unitat residencial i centre d'explotació agrària, presenta una riquesa sorprenent de formes arquitectòniques derivades tant de complexos processos històrics i de la integració i transformació d'estructures preexistents com de factors d'individualització constants.

La Sentència Arbitral de Guadalupe (1486) va generar un procés de recuperació del camp català que va implicar l'extensió dels cultius i l'aparició d'una pagesia benestant. Els reflexos d'aquest procés van deixar-se veure a nivell arquitectònic sobretot a partir del s. XVI tant pel que fa a la regeneració d'antics masos rònecs com en la construcció de nous. Igualment, la pirateria i el bandolerisme durant els s. XVI i XVII va obligar, en molts casos, a fortificar-los. És d'un especial interès la configuració arquitectònica de la masia, molt variada a causa de la profunda adaptació al medi natural —dels accidents topogràfics a les condicions climàtiques o a l'ús de materials de construcció locals— i a les funcions productives dominants —ramadera, cerealista, vitícola... Però aquesta varietat té el contrapunt paradoxal d'una estructura tipològica simple i persistent, quasi fixa, malgrat que també molt receptiva i d'enorme flexibilitat funcional i formal. Les diverses tipologies i les corresponents ramificacions classificades per Josep Danès (1933) a partir de les cobertes i de la seva relació amb la façana principal porten a distingir-ne fins a dotze grups. Les masies de caràcter senyorial, en la major part dels casos, pertanyen a la família III (coberta a quatre vessants) perquè sovint provenen d'antics casals fortificats, amb torrassa o pati central, que posteriorment es cobreix. En canvi, l'organització planimètrica del mas post-remença, configurat durant el segle XVI, privilegia una sola estructura esdevinguda clàssica: dos pisos —a baix per al bestiar/serveis, a dalt per a l'habitatge— de tres cossos paral·lels, el central més ample, ortogonals al frontis, i un o dos cossos transversals posteriors, formant un conjunt de planta quadrada o rectangular. També val a dir que no sempre es presenta l'estructura clàssica de forma clara però sí, gairebé sempre, com a nucli bàsic. Si ens referim a la comarca de la Segarra, veurem com uns condicionants agrícoles propis, amb grans extensions de cereals i petites hortes, han afavorit la tendència de la població a concentrar-se en poblats, així com la mani-

Portal adovellat d'ingrés

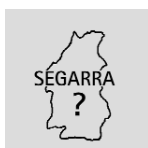
festa escassetat d'habitaclles dispersos, si exceptuem la zona coneguda com les Cases de la Serra, l'antic terme de Llanera o la zona nord del terme de Biosca, que ja llinden amb el Solsonès. En la masia segarrenca, ramadera i granera —diu Pau Vila— s'esborren les línies generals típiques de la casa pagesa catalana... les cases de camp fan la impressió d'ésser aprofitaments de casals malmesos en lluites passades.

En lloc del mas post-remença propi de la Catalunya Vella i molt ric com a unitat d'explotació, a la Segarra trobem bàsicament masos o masoveries molt més tardans, propis del segle XVIII, moment en què un seguit de transformacions —increment considerable de la superfície conreada, creixement intensiu, especialització comarcal i diversificació dels conreus, extensió de la petita propietat...— van conferir més dinamisme al món rural i un procés continuat de creixement de la producció agrària. Els masos o masoveries segarrenques no s'acostumen a trobar excessivament allunyades dels nuclis urbans i, en molts casos, les trobem properes entre elles. Trenquen, en general, amb la tradició constructiva catalana, en la seva fesomia, en la distribució i en la seva forma de construcció, per tant, d'una manera molt senzilla i funcional que posa en evidència la pèrdua del sentit autàrquic i fortificat dels antics masos post-remença, tot i que en molts casos, sobretot propers al Solsonès, és força freqüent la utilització del baluard com un espai tancat previ a l'entrada que té com a finalitat protegir la casa. Tanmateix, de masos que seguirien les formes arquitectòniques dels segles moderns a la Catalunya Vella també en trobem en algun indret de la nostra comarca. Constituint una excepció, en la zona lliandant amb el Solsonès, trobem el mas de la Vila, dins el terme de les Cases de la Serra (municipi de Torrefeta i Florejacs). També podem parlar de masos bastits aprofitant antigues estructures habitacionals, probablement de caràcter defensiu, com podria ser el cas del Mas Montanyana, localitzat entre Selvanera i Guissona (municipi de Torrefeta i Florejacs), en un indret elevat. O, com assegura un document manuscrit de Mn. Xavier Bosch, conservat en l'arxiu particular de J. Coberó, molts dels masos existents propers a Ardèvol, hom pot documentar-los ja al s. XIV.

BIBLIOGRAFIA

- AMADES, Joan: *La casa*, reeditat dins *Arxiu de Tradicions Populares*. Barcelona 1982, p. 46.
- DANÈS, Josep: *Estudi de la masia catalana*, "Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya" núm. 458. Barcelona 1933, ps. 272-284.
- FERRER, Llorenç: *El règim senyorial i la tinença de la terra*, dins *Història, política, societat i cultura dels Països Catalans*, dirigida per Borja de Riquer, vol. 5. Barcelona 1995, ps. 250-259.
- GARRIGA, Joaquim: *L'època del Renaixement*. s. XVI., dins *Història de l'art català*, vol. VI. Barcelona 1986, ps. 82-84.
- VILA, Marc-Aureli: *La casa rural a Catalunya*. Barcelona 1980.

MAS CARBONELLS

Nucli: Llanera
Distància des de Cervera: 35 km
Accés: Carretera+pista
Indret: *Seguint les instruccions per arribar a Torà, continuarem després per la LV-3005 en direcció Solsona. A 2,2 km de Torà trobarem el*

trencall que condueix a Ardèvol, cap a on ens dirigirem. Poc abans d'arribar a Ardèvol, a mà esquerra, trobarem el trencall per una pista que condueix a Soldevila primer i a Carbonells i Pinyols.

Tipologia: Masia
Època (Èpoques): s. XVIII (1763-1764)
Estat de conservació: Bo
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Façana d'ingrés precedida del baluard, força comú en aquestes contrades

Edifici de planta quadrangular (12,10 x 10,75 m) i coberta a doble vessant amb la façana d'ingrés, orientada a l'est, en l'horitzontal d'un aiguavés. Estructuralment, sense poder-ho comprovar per dins, creiem que segueix l'esquema clàssic dels masos post-remença, de tres, el del mig més ample, amb dos trespols que separen planta baixa, pis i golfes. Presenta parament a base de carreus mitjans, picats a punta i disposats en filades. Culmina amb un ràfec de llosa en tot el perímetre de l'edifici. L'espai comprès per l'angle que formen les façanes sud i est es troba clos per un mur amb una porta, a manera de baluard i amb la finalitat d'adossar-hi diverses dependències per a ús agrícola i ramader.

L'ingrés a l'edifici es fa, també, pel clàssic portal adovellat (215 x 138 cm), de 10 dovelles i la clau, presentant llindar i guarda-rodes. A nivell de pis s'obren dues finestres, una de les quals té els cantells dels muntants i llinda tallats a bisell, represa motllurada i una inscripció a la llinda que porta la data "1763". La façana nord té també dues úniques obertures a nivell de pis, amb els cantells bisellats, represa motllurada i la inscripció "1764" en una de les llindes. També hi ha obertures a nivell de golfes i una mena d'espitllera a la planta baixa. Pel que fa a la façana sud, aquesta presenta dues obertures a nivell de pis, d'arc escarser bas-

tant rudimentàries, mentre que a la façana oest es repeteixen les mateixes obertures, idèntiques estructuralment a les de les altres façanes. Com a particularitat constructiva cal assenyalar que damunt les llindes d'algunes finestres s'hi disposen dues pedres consistents recolzades entre elles per un dels extrems amb la finalitat d'actuar com a arc de descàrrega.

Detall del recurs constructiu en una obertura consistent en dues lloses inclinades formant una descàrrega damunt la llinda

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Pel que fa a l'estudi de la masia, consulteu l'apartat de context històric corresponent al mas Pinyols. Així mateix, ens remetem a la bibliografia proposada per qui vulgui disposar de més informació al respecte.

MAS CASANOVA

Nucli: Puig-redon
Distància des de Cervera: 28,2 km
Accés: Carretera+pista
Indret: *Seguint les instruccions per arribar a Torà, continuarem després per la LV-3005 en direcció Solsona. A 3,8 km trobarem a mà esquerra el camí de Millet i casa Rafel. Agafant aquest camí, a 2,4 km vers ponent, passats Millet i mas Rafel.*

Tipologia: Masia
Època (Èpoques): Medieval-Moderna
Estat de conservació: Regular
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Militar/Possible estructura defensiva
Altres: Civil/Unitat d'explotació agrària
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

L'anomenada "Casanova" es basteix aprofitant la cinglera que sobresurt damunt d'un turonet, i és el mas que presenta un caràcter de fortificació més acusat dins el subterme de Puig-redon.

Es tracta d'un edifici de planta quadrangular amb coberta a doble vessant. La pràctica manca d'obertures, juntament amb la seva situació estratègica, reforçaria la nostra hipòtesi de fortificació medieval. La cantonada nord-est presenta un atalussament posterior amb un parament a base de carreus mitjans i

Vista del mas damunt del pujolet

petits, alhora que també observem sectors de tàpia a la part més elevada de la construcció.

Els murs nord (13,20 m aprox.) i oest presenten un parament de carreus ben escairats disposats a filades, amb una finestra la decoració de la qual pot recordar la de les finestres renaixentistes dels casals senyorials del segle XVI i que, en aquest cas, també ens indicaria un moment constructiu en aquesta època.

La porta d'ingrés a la casa es troba a la façana est i està constituïda per un portal d'arc de mig punt (260 x 120 cm) amb deu dovelles, que avui es troba endarrerit respecte del pla vertical de la façana, dins un espai porxat al qual s'accedeix per una mena de portal d'arc de mig punt, construït molt probablement durant el segle XVIII. També es materialitzaria en aquesta època una galeria quadrada a l'extrem dret del mur sud, la part inferior del qual també es troba atalussada.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

El cartulari d'Urgell —citat per Sarri— ens dona notícia de l'escriptura de donació de la torre de Puig-redon, que limita amb el terme de l'Aguda, feta el 29 d'octubre de 1120. Aquesta torre, podria correspondre geogràficament amb una que hauria estat situada on avui es troba el mas Casanova o al cim del Puig-redon. En aquest darrer indret, com s'ha pogut constatar més amunt en parlar de l'arqueologia, hom hi ha documentat, a més de ceràmica d'època ibero-romana i medieval, restes d'estructures.

Fins i tot el topònim "Casanova" podria fer pensar en l'existència d'una primitiva edificació.

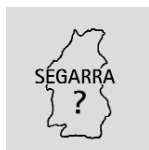
BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Castell de Fontanet*. Treball inèdit.
 —SARRI, Jaume: *Santa Maria de l'Aguda*. Tàrrrega 1958, p. 12.

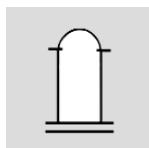
NOTES COMPLEMENTÀRIES

Com en el cas anterior en parlar del mas Carbonells de Llanera, remetem a la fitxa de mas Pinyols en l'apartat de context històric i de bibliografia, per ampliar informació sobre la masia catalana.

ELEMENTS ARQUITECTÒNICS DIVERSOS DELS MASOS SOLER I FREIXES

Nucli: Puig-redon
Distància des de Cervera: 29 km
Accés: Carretera+pista
Indret: *Seguint les instruccions per arribar a Torà, continuarem després per la LV-3005 en direcció Solsona. A 3,8 km trobarem a mà esquerra el camí de Millet i casa Rafel. Agafant aquest camí arribarem a mas Soler (a 2,9 km de la cruïlla) i mas les Freixes (a 3,1 km de la cruïlla).*

Tipologia: Elements arquitectònics
Època (Èpoques): ss. XVI-XVII
Estat de conservació: Dolent
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Elements arquitectònics
Actual: Civil/Elements arquitectònics

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Finestra de mas Soler

Finestra i portal adovellat del Mas Soler. Situada en el mur de migjorn d'aquest mas, es tracta d'una finestra que recorda l'estil renaixentista, amb els brancals i marc superior motllurats. D'altra banda, el portal adovellat d'ingrés es troba a la façana est i s'hi accedeix des d'un pati clos.

Portal adovellat de Mas les Freixes. Mesures: 250 x 170 cm. De 13 dovelles. Orientat a l'est i parcialment tapat per l'ampliació d'un cos amb galeria de dos arcs rebaixats a l'edifici primitiu. En una llinda d'una finestra orientada a l'oest s'hi llegeix: "JUAN PADULLES 1877".

CONTEXT HISTÒRIC

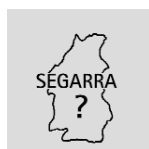
A partir del cinc-cents, coincidint amb un moment de bonança econòmica a Catalunya, l'arquitectura rural es desenvolupa notablement amb obres de nova planta, però les més habituals responen a ampliacions i reformes, sovint en profunditat, que renoven completament l'aspecte de l'edifici. El procés d'assimilació de noves formes en aquest tipus d'obres no difereix substancialment de les construccions urbanes, tot i que el seu aïllament dels centres de poder més influents propiciarà una més feble voluntat ornamental, i ritmes

relativament més lents de transformació. Veurem, doncs, com en molts casos el portal es resol amb preferència per l'arc de mig punt, segons el tipus de grans dovelles amb obertura proporcionada a dos radis de llum per tres d'alçada total, entre la resta d'obertures de façana reben morfologies molt variades, des dels arcs encara gòtics a les llindes amb esmotxadura i motllurades.

Portal adovellat de mas les Freixes

MAS MIRALLES

Nucli: Sant Serni
Distància des de Cervera: 30,6 km
Accés: Carretera+pista
Indret: *Arribats a Torà, passant per Portell i Ivorra, prendrem la LV-3005 en direcció Solsona fins la cruïlla que condueix a Ardèvol, Sant Serni i Claret. Continuarem en direcció Ardèvol per aquesta pista asfaltada fins el trencall de St. Serni, a 4 km, cap a on ens desviarem fins a aquest nucli que trobem després de recórrer 1,7 km. Finalment prendrem un camí que surt del peu de l'església, en direcció nordoest, fins a Miralles.*

Tipologia: Masia
Època (Èpoques): ss. XVII-XVIII
Estat de conservació: Regular
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Magatzem

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Façana d'ingrés orientada a migjorn i detall de la porta d'ingrés a la capella de St. Bonaventura a la façana de ponent.

Bastit damunt la cinglera, aquest edifici és de planta rectangular (18,15 x 12,18 m) i segueix el model clàssic de tres cossos, amb planta baixa, pis i golfes. La coberta és a doble vessant amb ràfec de llosa que segueix tota l'àrea perimetral, amb la façana d'ingrés orientada a migjorn i bastida en l'horitzontal d'un aiguavés. Presenta parament de carreus més o menys escairats, disposats en filades irregulars i amb rejunt d'argamassa de calç i arena.

Detall de la llinda d'una finestra geminada

L'ingrés es fa per un portal d'arc de mig punt adovellat (204 x 137 cm), de sis grans dovelles i la clau, i amb els cantells tallats a bisell. El portal té llindar, on hi ha incisa una creu com a senyal de protecció.

De la façana d'ingrés en destacaríem un finestral geminat amb dos arquets de mig punt esculpits en la part inferior d'un carreu i que arrenquen de sengles impostes trapezoïdals, alhora que presenten decoració en relleu, mentre les impostes es troben decorades a base de sexifòlies. Una altra finestra, bastida damunt el portal d'ingrés, té els muntants i la llinda amb els cantells motllurats, mentre una altra porta incisa la data 1767 a la llinda, any de la construcció de la capella i molt probablement del cos que s'adossa al mur oest de l'edifici primitiu i que fa guanyar uns 3,15 m a l'habitatge.

En el mur nord destaca una altra obertura, de petites dimensions, amb una motllura decorativa de bocell a tot voltant i amb la llinda acabada en punxa gòtica.

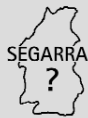
NOTES COMPLEMENTÀRIES

Com en casos anteriors, remetem a la fitxa de mas Pinyols dins d'aquest mateix apartat, en l'espai dedicat a parlar del context històric. Així mateix remetem també a l'espai dedicat a la bibliografia per tal d'ampliar la informació sobre l'estudi de la masia o masoveria catalana.

Mas Miralles és troba bastida en un punt força elevat des d'on es domina un ampli camp visual als quatre vents, amb la torre de Vallferosa al nord-oest i Sant Serni al sud-est, ambdós indrets connectats visualment. Evidentment, no descartaríem la possibilitat que en aquest indret, primitivament, s'hi hagués pogut bastir una construcció defensiva que hom podria situar en època medieval.

L'any 1847, Ramon Miralles era l'alcalde de Llanera. Fou l'encarregat de donar part de la captura del capitost carlí Mossèn Benet Tristany. La detenció es produí en l'indret de mas Les Viles, prop de mas Miralles, el dia 16 de maig de 1847.

PORTAL ADOVELLAT DE CAL GOU

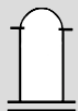

Nucli: Sant serni

Distància des de Cervera: 27,7 km

Accés: Carretera+pista

Indret: *Seguint les indicacions fins arribar a Sant Serni. Es troba dins el nucli urbà.*

Tipologia: Portal

Època (Èpoques): ss. XVI-XVII

Estat de conservació: Bo

Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Element arquitectònic

Actual: Civil/Element arquitectònic

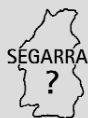
DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Mirant a llevant hom documenta, protegit pels murs d'ingrés a cal Gou que formen un pati interior, un portal adovellat de notables dimensions i de bona factura, de 10 dovelles i la clau amb existència de llindar. La casa s'emmarca dins el corrent constructiu dels segles XVI i XVII, amb preferència per la pedra ben tallada, de carreus mitjans i obertures ben treballades amb motllures esculpides als brancals.

Detall del portal adovellat

POU DELS HORTS

Nucli: Sant Serni

Distància des de Cervera: 27,7 km

Accés: Carretera+pista

Indret: *Seguint les indicacions fins a Sant Serni, es troba poc abans d'entrar al nucli, vora mateix del camí en el marge esquerre.*

Tipologia: Pou

Època (Èpoques): ss. XVIII-XIX

Estat de conservació: Dolent

Interès: Alt

UTILITZACIÓ

Original: Civil-agrícola/Pou

Actual: Agrícola/Pou

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Detall del pou

Situat poc abans d'arribar al nucli de Sant Serni, en la partida anomenada dels horts, s'hi localitza un singular pou. S'hi accedeix baixant 16 graons. El pou pròpiament dit té forma de cacau de molí hidràulic i es troba obrat, de la mateixa manera que en el cas del cacau d'un molí, a base de carreus força considerables, ben tallats i picats, i disposats a filades. És, també, de planta circular amb obertura per un sector i té l'amplada idèntica a la de les escales que hi moren. Per sota del darrer graó el pou s'enfonsa amb les parets formant tota la circumferència i és aquí on aflora la capa freàtica.

Modernament s'hi practica una obertura per tal de donar llum a les escales. La coberta es de lloses i cobreix el corredor o passadís que forma la graonada d'accés, amb una paret a banda i banda i, tancant l'entrada, una porta de ferro.

Baixant de les escales

Restes de l'antiga muralla que clou el nucli per la banda de tramuntana

pogut situar, com el Portal de la Vila (Portal Nou de l'Ofrera o de l'Hospital), Portal Vell de l'Ofrera, Portal del carrer Castell, Portal de la plaça del Castell, Portal del carrer Sant Sebastià, Portal de la plaça de l'Església, Portal de Vila Vella, Portal del Macari (Font), Portal Nou o del Pati, Portal de la Creu de Sant Ramon, La Portella (plaça del Pati) i Portal de l'Hospital.

Sobre el possible plànol de com s'hauria desenvolupat el nucli de Torà al llarg dels segles, darrere la muralla, així com la localització de tots els portals abans esmentats, el podeu consultar dins l'obra *Història contemporània de la vila de Torà*.

Una primera fase de construcció de muralla sorgiria i es desenvoluparia entre els segles XI i XIV a partir del castell medieval, localitzant-se en el punt més alt de la vila i englobant dins el clos el castell i l'església. La planta d'aquesta muralla medieval seria totalment irregular i de forma més o menys allargada en sentit est-oest, sempre delimitada per l'escull natural de la riera de Llanera, amb tres possibles baluards i cinc portals: el del carrer Castell, el de la plaça del Castell, el del carrer Sant Sebastià, el de la plaça de l'Església i el de Vilavella (Coberó, *Història contemporània...*, 162).

De la primitiva muralla medieval actualment es conserven tres trams: el primer tram que documentem està situat a la plaça Vilavella, en la confluència del carrer del Forn i del carrer Nou. Es tracta d'un tram que

Vista del mateix tram de muralla des del cantó oposat. Al fons s'observa un antic baluard, reconvertit en escorxadó i avui desaparegut.

MURALLA

Nucli: Torà
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera
Indret: Des de Cervera per la N-141 i per la C-25 (Eix Transversal) fins a la sortida 93 (Sant Ramon-Torà) on reprendrem la N-141 en direcció Calaf i, poc després, per la LV-3003 que ens porta, després d'un petit tram de la C-1412, a dins del nucli urbà de Torà, on es troba aquest bé objecte del nostre inventari.

Tipologia: Muralla
Època (Èpoques): Medieval-Moderna
Estat de conservació: Dolent
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Militar/Defensiva
Actual: Civil/Element arquitectònic d'interès

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Des del primitiu castell el nucli de Torà presenta diferents fases de desenvolupament urbà, del qual donen testimoni els diferents portals que hom hi ha

es conserva en una llargada de 8,5 m i en una alçària d'uns 3,5 m. Constructivament, presenta un parament de pedra en blocs petits, disposada més o menys a filades i on es pot distingir reformes de diverses èpoques, mentre a la part més antiga podria correspondre l'atalussament que hi observem. El segon tram, que és el més notable dels conservats, es situa en el carrer del vall del castell; actualment aquesta muralla sustenta el carrer del castell que porta a la plaça de l'església i la placeta del castell, i es conserva en una alçada desigual que va d'un metre a uns 5 metres aproximadament. El tercer tram se situa en el carrer que va del cementiri a la plaça del castell; és un tram de 62 m de llargada i de 8 m d'alçada, lleugerament atalussat. L'aparell es compon de pedra de totes mides més o menys seguint filades regulars i amb rejunt d'argamassa de calç. Pel que fa al traçat d'aquest tram, cal assenyalar que no es presenta d'una sola tirada sinó que trobem un encaix que fa que una part de la muralla sobresurti més.

L'ampliació del nucli en els segles posteriors devia afectar el sector de ponent i migjorn i devia efectuar-se a cavall dels segles XIV i XVI. Inclouria els portals del Macari (Font), Nou o del Pati i Vell de l'Ofrera.

Finalment, un tercer sector, amb els murs dels habitatges fent de muralla, s'estendria en la mateixa direcció que l'anterior fase; correspon amb una obra dels segles XVI i XVII, molt modificat en els segles posteriors, amb quatre passos més: el Portal de la Creu de Sant Ramon, la Portella (plaça del Pati), Portal de l'Hostal i Portal de la Vila (o Portal Nou de l'Ofrera o de l'Hospital).

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

- Arxiu fotogràfic de J. Coberó.
- COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982,
- COBERÓ, Jaume: *Història contemporània de la vila de Torà*, ps. 95 i 162.
- SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 10.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Un antic baluard de la muralla, que durant anys serví d'escorxador municipal i on antigament hi havia l'escola de minyons de la Vila, fou desmuntant amb motiu de la construcció d'una caseta de la Companyia Telefònica. La caseta, a més a més, s'emplaçà damunt mateix del que havien estat els soterranis del castell.

Pensem que no seria descabellat d'intentar recuperar per a la vila aquests trams visibles de la primitiva muralla.

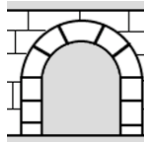
PROTECCIÓ EXISTENT

El catàleg de monuments de la Generalitat de Catalunya esmenta com a registrats i inventariats "Restes de murs i un portal de la vila de Torà". R-I-51-6506.

PORTALS DE LA VILA

Nucli: Torà
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Portal
Època (Èpoques): Medieval-Moderna
Estat de conservació: Regular-Dolent
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Militar/Defensiva
Actual: Civil/Element arquitectònic d'interès

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Al llarg dels segles, des del primitiu castell fins a la formació de la vila closa, el nucli de Torà presenta diferents fases de desenvolupament urbà que queda reflectit en els diferents portals d'ingrés els quals informen de la localització dels accessos i dels propis límits dels murs de tancament. Són el Portal de la Vila (Portal Nou de l'Ofrera o de l'Hospital), Portal Vell de l'Ofrera, Portal del carrer Castell, Portal de la plaça del Castell, Portal del carrer Sant Sebastià, Portal de la plaça de l'Església, Portal de Vila Vella, Portal del Macari (Font), Portal Nou o del Pati, Portal de la Creu de Sant Ramon, la Portella (plaça del Pati) i Portal de l'Hostal.

Portal de la Vila. Localització: en un extrem de la plaça del Vall, adossat a l'edifici de l'actual Casa de la Vila. Orientat al nordoest, es tracta d'un portal avançat al clos i que coincidiria amb l'obra de construcció de l'Hospital i capella dels Sants Metges al segle XVI, conjunt que avui conformen l'actual Casa de la Vila. El portal es troba en la façana de migjorn de l'hospital, bastit com diuen els documents al pati del portal de l'Ofrera i que serviria, doncs, per tancar una nova fase constructiva d'època moderna que s'avançaria al vall. L'actual portal (2,47 m de llum x 3,60 m d'alçada) de 18 dovelles sense clau se'ns presenta molt refet, probablement arran de la restauració de l'edifici de l'hospital per tal de convertir-se ven la seu de l'Ajuntament de Torà. Aquesta restauració afectà pràcticament la totalitat de l'arc i del cap-i-alt, perdent-se les polle-

Portal de la Vila abans de la seva reconstrucció

gueres primitives, alhora que els muntants han estat rebaixats per eixamplar el pas. Val a dir que la restauració de les dovelles, que també afectà el cap-i-alt, imitant el conegut com cap-i-alt de Sant Antoni, no segueix els cànons establerts, ja que forma un arc de mig punt a l'intradós, sense fer-lo més alt a l'interior a fi de poder obrir les fulles de la porta que, en aquest cas, si n'hi hagués, no es podria obrir. D'altra banda, pel cantó sud

El portal de la Vila després de la seva reconstrucció davant la façana que mira a ponent. Al fons hom observa el portal de l'Ofrera

les dovelles s'encasten a l'edifici del costat i queda clar doncs que es tracta d'una obra paral·lela a la construcció de l'hospital, ja que les dovelles coincideixen amb les filades de carreus. Curiosament, en dos dels carreus dels muntants s'hi llegeixen les inscripcions incises amb les inscripcions "ANO 1880" i "22...1838". Finalment el portal està cobert per una filada de llosa, formant un petit ràfec a banda i banda.

Portal Vell del l'Ofrera. Localització: el portal dona origen al carrer de l'Ofrera. Orientat al nord-oest, aquest portal devia ser sens dubte un dels principals accessos a la vila closa de Torà, ja que es troba en els murs que tancaven el nucli medieval. A diferència de l'anterior, aquest forma un pas cobert, seguint la tradició urbanística medieval, segons la qual les cases s'adossaven a la muralla i s'hi integraven. Es tracta d'un portal adovellat (16 dovelles i la clau) d'arc de mig punt lleugerament rebaixat, i presenta unes dimensions idèntiques a les del portal de la Vila (2,44 m de llum x 3,60 m d'alçada). Està bastit a base de carreus picats a punta, alguns d'ells molt erosionats, que formen els muntants o brancals, quedant parcialment tapats pels edificis dels costats. Les dovelles també presenten importants escrostonaments a causa de l'erosió; són visibles en alguns sectors alguns intents de restauració mal fets amb argamassa de calç.

Portal de l'Ofrera en una imatge dels anys seixanta

presenten importants escrostonaments a causa de l'erosió; són visibles en alguns sectors alguns intents de restauració mal fets amb argamassa de calç.

Portal del carrer Nou. Localització: en un extrem del carrer Nou. Orientat mirant al sud-oest, aquest primitiu portal dona pas al carrer Nou que hom

associa amb el carrer del Call medieval de Torà. Del primitiu portal pràcticament no se'n conserva res, llevat de la polleguera superior esquerra, que es troba pràcticament encastada al mur. Modernament fou eixamplat pel seu brançal interior dret. Actualment dona entrada a un pas cobert amb un teixit d'embigats de fusta. També és d'esment que aquest portal alberga una capelleta de Sant Roc.

Hauria estat obligat d'inventariar l'altre portal important, conegut amb el nom de La Portella. Tanmateix, en ser obra de principis de segle XX i integrar-se en l'estructura de la casa Trilla, hem preferit tractar-lo no com a portal pròpiament dit sinó com a element estructural de la casa. Vegeu, per tant, la casa Trilla i allà hi trobareu la descripció que n'hem fet.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

- Arxiu fotogràfic de J. Coberó.
- Fons A. Duran i Sanpere (Arxiu Històric Comarcal de Cervera).
- COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, 229.
- COBERÓ, Jaume: *Història contemporània de la vila de Torà*, p. 162.
- Departament de Cultura de la Generalitat, *Catàleg de monuments i conjunts històric-artístics de Catalunya*. Barcelona 1990, p. 414.
- Dalmau, Rafael ed.: *Els castells catalans*, vol. VI. Barcelona 1976, p. 743.
- SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 10.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

El possible plànol de muralles de Torà amb el detall de localització de tots els portals abans esmentats el podeu consultar dins l'obra *Història contemporània de la vila de Torà*. Els portals esdevenen, avui dia, fidels testimonis del desenvolupament urbanístic de molts pobles i viles de la comarca. És especialment interessant l'estructura urbanística de poblacions com Sanaüja, nascuda als peus del castell, i també Torà, que forma, a redós del desaparegut castell i de l'església de Sant Gil, un clos semicircular amb carrerons que menen cap a l'església. El poble nou va estendre's al s. XVI vers migjorn i ponent, creant un eixample amb una gran plaça allargada, la del Vall.

Així mateix, si hom hagués de promoure algun treball de restauració en aquests portals, sens dubte que l'escollit seria l'anomenat Vell de l'Ofrera o simplement de l'Ofrera.

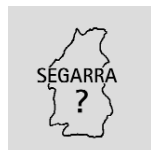
Val a dir així mateix, que molts d'aquests portals donen pas a passos coberts destacables, com el de l'Ofrera, el de la Portella o el pas cobert del Portal Nou. Un pas cobert que ens interessa de remarcar, tot i que no constitueix cap part de cap portal de tancament de muralla o mur del clos, és un pas cobert d'uns 14 m de longitud i uns 2,30 m d'alçada que duu des del carrer de l'Ofrera fins a l'actual plaça de Jaume Coberó, abans

dita de l'Antiga rectoria. El formen tres trams d'uns 3,5 m d'amplada aproximada, delimitats per quatre arcs rebaixats, formats per carreus ben tallats d'uns 40 cm d'amplada, tot i que l'arc que dona a la plaça ha estat refet modernament.

PROTECCIÓ EXISTENT

El catàleg de monuments de la Generalitat de Catalunya esmenta com a registrats i inventariats "Restes de murs i un portal de la vila de Torà". R-I-51-6506.

**CASA DE LA VILA
(Antic Hospital dels Pobres)**

Nucli: Torà
Adreça: plaça del Vall, s/n
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Casa-hospital
Època (Èpoques): s. XVI-XVII
Estil: Renaixentista
Estat de conservació: Bo
Interès: Alt

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Hospital
Actual: Civil/Magatzem

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Vista de la façana d'ingrés en una imatge dels anys seixanta abans de la seva restauració

L'edifici actual és de planta irregular, estructurat en planta baixa, pis i golfes. Conserva la primitiva façana, si bé aquesta ha sofert múltiples reformes. La façana presenta un aparell de carreus ben escairats i a l'extrem oest s'hi troba una reconstrucció moderna de l'anomenat Portal de la Vila, bastit en construir-se durant

el segle XVI i XVII la renglera de cases que avui conformen la Plaça del Vall.

La façana mostra dos eixos clarament definits per la presència de dos portals; el de l'hospital, pròpiament dit, i el de la capella dels Sants Metges. La diferència entre els dos portals és il·lustrativa per tal d'exemplificar els models constructius a la Catalunya dels segles XVI i XVII: l'entrada a la capella, amb una porta d'ingrés quadrangular emmarcada per una motllura de línies rectes i coronada per un clàssic frontó triangular, contrasta amb el gran portal adovellat d'accés a l'hospital (avui Casa de la Vila). En aquest sentit, cal destacar la decoració que hom documenta en el portal d'entrada a l'antiga capella. Això, el timpà del frontó és exempt de decoració però a l'entaulament hi trobem, centrat i en relleu, l'emblema "IHS", simbolitzant el Crucificat, flanquejat per sengles segells allargassats en relleu amb les inscripcions, també en relleu, "ANY" i "1589". També a la motllura superior de la porta, centrat, hi trobem un motiu decoratiu en relleu corresponent a un segell ovalat amb la representació d'una mà dreta oberta que per alguns estudiosos significaria la pregària humana i la benedicció divina. Tanmateix, el fet de trobar-se la mà abaixada podria indicar-nos altres significats diferents, com exemplaritzar algun tipus de labor humana, qualsevulla que sigui, o símbol parlant dels Sants Metges.

Al primer pis hi documentem tres grans finestral, del tipus renaixentista, emmarcats per motlures; i al segon pis una sèrie de petites obertures, deu en total, que han estat molt modificades, si bé originàriament, la profusió de petites obertures seguides a la zona de les golfes seria un recurs bastant freqüent en molts casals dels segles XVI i XVII.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

El dia 17 de maig de 1589 es crida Consell General a la vila i el cònsol en cap proposa: "Honorables senyors: Mossèn Guancer ens ha manifestat el desig de construir l'Hospital". Fetes les deliberacions pertinents, els prohoms acorden acceptar la proposta i es nomena una Junta a realitzar-lo. La junta és integrada pel Rector de la parròquia i dos seglars.

Les deliberacions es compliquen i s'allarguen i el dia 15 d'octubre de 1591 el Consell general acorda definitivament edificar l'hospital al portal de l'Ofrera, en el pati que Joan Aldabó ha donat, i elegeix els administradors per executar-lo, que són un sacerdot i tres seglars: Mossèn Pere Colberó, prevere, Pere Bru, Jeroni Huguet i Joan Aldabó. D'aquesta manera, el Consell General, per tal d'evitar conteses, acorda acceptar el pla de l'hospital, els mestres d'obres, els preus, els jornals i altres coses, que prometin els esmentats procuradors, així com que es vengui l'hospital vell.

El Consell General de la vila es reuneix el dia 2 d'abril de 1593 i proposa demanar al duc de Cardona que cooperi a bastir el nou hospital amb dues o tres-centes càrregues de sal, que siguin de dotze arrobes cada càrrega.

En la reunió del 4 de febrer de 1594, alguns mem-

bres de la Junta consideren que no és encertat construir l'hospital en el pati del portal de l'Ofrera; altres afirmen la conveniència de fer l'hospital damunt de la volta de la rectoria que cal edificar. Finalment, es nomena una nova junta, a la qual es dona poder per comprar cases, com les de Viladecans o la de Guillem Giló. La nova junta està formada per: Anton Colberó, Gil Rossell i Joan Aldabó, juntament amb els cònsols de la vila.

Joan Aldabó rebutja construir l'hospital damunt la rectoria i dimiteix del càrrec. Llavors el Consell General de la vila acorda que Joan Aldabó serà sempre administrador de l'esmentat hospital i, un cop traspassat, ho seran els seus descendents, juntament amb els cònsols o persones que ells triaran. Aldabó respon: "...amb tals condicions admeto que l'hospital es basteixi on se vulla".

Finalment, en la reunió del 15 d'octubre de 1594, el

Imatge actual de la Casa de la Vila

Consell General retorna al primer pla i acorda: "s'és determinat que es faci l'hospital al pati del portal de l'Ofrera, pati que Joan Aldabó ha donat, i que es vengui l'hospital vell, que està enrunat...". El dia 22 de gener de 1595 el consell ordena que es talli guix per l'obra de l'hospital nou. Val a dir que la porta principal encara mostra la data de "1597", per la qual cosa és palès que les obres degueren avançar a bon ritme.

L'any 1636 es paguen al mestre Solans 12 lliures per la part de l'obra de l'escala de l'hospital. D'altra banda, en la tardor del mateix any s'ofrenen com a entrada al fons de l'hospital, les olives i els olivers plantats prop la casa de Bernat Segués, a la costa de l'Aguda. L'any 1637 són pagats pel clavari de Torà 120 lliures i 19 sous al mestre d'obres Jerònim Jaques, per haver cobert l'hospital.

El 18 d'abril de 1656, Joan Huguet, rector de la parròquia de Torà, fa inventari de l'hospital davant dels cònsols Gil Fustegueres, Ramon Castelló, Pere Gibert i Francesc Giner i també dos obrers, Bernat Vaquer, Antoni Ribera i Mariana Pla, hospitalera de l'hospital de Torà: "Hi havia cinc cambres amb llit parat cada una. Una era dita dels capellans, car servia per als religiosos; altra, la cambra de Mn. Jofre".

Finalment, el testament de Jaume Aldabó, ordena i disposa que tots els seus béns es destinin a fundar un "Montepio" o "Botiga del Blat per als pobres", naturals de Torà, fins a la quantitat de 600 quarteres, producte de la renda dels censals i violaris que llega; d'altra

banda, tots els altres censals i violaris han de ser destinats a fundar un hospital a Torà pels malalts que vulguin entrar-hi.

El 4 de març de 1659, Mn Joan Aldabó, col·lector de la renda de la causa pia de Jaume Aldabó, paga a Antoni Ribera una lliura i 10 sous per sis dies de treball de peó-manobre en les obres de l'hospital. El mes de gener de 1666, per l'hospital de Torà es paguen 125 teules (1 lliura i 5 sous), 7 claus per cobrir l'atri (2 sous i 4 diners); 36 quarteres de guix per cloure la claraboia (2 lliures i 5 sous).

L'any 1678, Gil Huguet ven l'hort que toca amb l'hospital per 34 lliures i 1 diner. Entre la llarga llista de despeses de l'hospital durant aquest any, hi ha el transport de les pedres per les parets de l'hort: la calç i altres treballs costen 13 lliures i 10 sous. Per dur les pedres de les finestres de l'hospital, 1 lliura i 10 sous. Les quatre reixes de les finestres de l'hospital, que pesen 4 arrobes i 8 lliures, a raó de 3 sous la lliura, 20 lliures 14 sous. També s'arregla el camí per bastir el corral de l'hospital; arrossegat les pedres costa 3 lliures i 10 sous. Es paga a Francesc Grau, fuster, la porta del corral; fusta i obra i el treball de quatre finestres de les cel·les baixes costaran 3 lliures, 2 sous i 6 diners. Tanmateix, es paga el lloguer de l'ase per dur el glaç del gelador a la placeta de l'hospital, i també es paga per llogar un cassó de bronze el temps necessari.

L'hospital caigué en decadència degut als sequeigs de les últimes guerres carlines, de manera que a finals del segle XIX l'edifici ja no servia per atenció als malalts, sinó tan sols com a Casa de la Vila.

BIBLIOGRAFIA

- COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 87-91.
- COBERÓ, Jaume: *Història contemporània de la vila de Torà*. Torà 1998, ps. 23-24, 65, 68, 94, 97 i 150.
- Geographica Mapamundi s.c.p.: *La guia de l'Eix*, vol. I. Odena 1998, p. 74.
- SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 11.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Amb l'esclat de la Guerra Civil de 1936-39 l'Ajuntament, en virtut de l'edicte del dia 17 d'agost del 1936 del Comitè Revolucionari Antifeixista de Torà, demanà la presència d'Isidre Torelló i Cendra, d'Igualada, el qual fou assassinat en aquella població en els primers dies després de l'aixecament. En no presentar-se, el Comitè de Torà ordenà la incautació de la casa que la família Torelló tenien a la Plaça del Pati núm. 1 per a instal·lar-hi, als pocs dies de la citació, la Casa de la Vila. Acabada la guerra, el dia 25 de gener de 1939, es reuneix a la Casa Torelló (seu provisional de l'Ajuntament) la Comissió Gestora per tal de formar el nou Ajuntament de la vila. Després de les obres necessàries, el dia 15 de desembre de 1940 es trasllada l'Ajuntament a la Casa de la Vila de la plaça del Vall.

Tots els serveis d'oficines, jutjat de pau, agutzil, no s'habiliten plenament fins al 21 de gener de 1941.

A l'any 1980 s'efectuà la gran reforma de la Casa de la Vila. Mentre duraven les obres, les oficines municipals es traslladaren als baixos de l'antiga botiga de roba La Gorrissa, a la plaça del Pati. En aquest impàs, malauradament una part de la documentació municipal fou venuda a un drapaire i altra cremada, salvant-se una part per la intervenció particular de Jaume Coberó.

Vista de la desapareguda casa Torelló en una imatge de començament de segle XX

Imatge de la façana de l'hostal a l'any 1960, on cal observar que el portal adovellat que actualment embelleix la façana es trobava tapiat

INTERVENCIONS

L'any 1974, l'Ajuntament acorda reconstruir la Casa de la Vila. Les obres es porten a terme durant tot l'any 1975 però no s'acabaran definitivament fins a l'any següent. Els treballs consistiran en l'enderroc de tot l'interior, deixant només la façana principal que inclou la façana de la capella dels Sants Metges. Amb la reconstrucció desapareixerà com a tal aquella capella, que fou la de l'antic hospital de pobres, essent substituïda per l'escala que puja cap al pis. L'altra part dels baixos serà destinat a Dispensari Mèdic Municipal.

La gran reforma que es practica a la Casa de la Vila s'efectua durant l'any 1980.

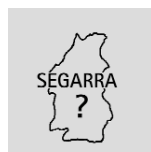
riorment, és fruit de les reformes que s'hi practicaren al segle XVI i, sobretot, durant la segona meitat del segle XVIII, quan l'edifici arribà a tenir les notables dimensions que avui observem.

Edifici de planta rectangular amb coberta de teula àrab a una sola vessant, amb l'aiguavés escopint a la façana posterior. El primitiu hostal es trobava a la part del darrere de l'actual, al carreró que duu a la Casa Magí. L'obra que hom pot observar en aquesta part o façana nord són posteriors; documentem, però, a la part baixa dels murs, algunes filades de carreus, alguns picats a punta, molt erosionats i que podrien correspondre a l'edifici de l'antic hostal documentat en època baix-medieval. Val a dir, no obstant, que una d'aquestes possibles filades primitives presenta una curiosa disposició de carreus mitjans, bastant regulars, que s'alternen amb d'altres més estrets, disposats a cantell. Aquest mur avui abarca uns 14 m del que devia ser la façana lateral de l'edifici de l'hostal, que posteriorment i amb tota probabilitat durant el segle XVI, s'allargà uns 6 m per aquesta banda, mentre es construïa la façana principal al cantó est, d'uns 6 m d'amplada. Centraria aquesta façana del segle XVI un gran portal adovellat, decorat amb diversos senyals epigràfics incisos. En la part superior, trobem una mà oberta mirant cap a baix, símbol que per alguns estudiosos pot significar la pregària humana i la benedicció divina. Com hem dit més amunt, però, el fet de trobar-se abaixada podria exemplaritzar el treball humà, qualsevol que sigui, o algun tipus de símbol parlant. Seguit, en un nivell inferior i també incís, trobem l'emblema "IHS", simbolitzant el Crucificat, per continuar amb la inscripció a quatre nivells, coronada per una decoració semblant a la que precedeix la mà superior: "Lluís/Sagnier/any/1566", de traç caligràfic propi del segle XVI.

Documentem, també, un finestral a la part superior, amb una motllura acabada en cul de llàntia. L'aparell és de carreus bastant regulars, més o menys tallats i escairats a la cantonada. Val a dir que damunt la portalada també s'hi practicà una obertura per a fer-hi un balcó, ja al segle XVIII.

La reforma més imponent, però, es practicà durant la segona meitat del segle XVIII, allargant uns 16 m la façana est i uns 15 m la façana sud, que dona al carrer de les Eres. S'obren tres portals amb llinda plana a la

HOSTAL VELL (o de la Vila)

Nucli: Torà
Adreça: plaça de l'Hostal, s/n
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Casa-hostal
Època (Èpoques): ss. XVI (1566)/XVIII
Estat de conservació: Bo
Interès: Alt

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Hospital
Actual: Civil/Cafè-Bar

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Situat al peu de l'antic camí de Calaf a Ponts, a l'avui anomenada Plaça de l'Hostal, es tracta d'una notable construcció l'origen de la qual es remuntaria a l'època medieval, si bé l'aspecte que presenta avui, exte-

Vista actual de la façana d'ingrés

façana principal, desplaçant, doncs, a un extrem l'abans principal porta adovellada. El central d'aquests tres nous portals presenta a la part superior un quadrat picat a pedra, amb les inicials entrelaçades de "JV", corresponents a Joan Vendrell.

Per damunt d'aquest primer nivell s'obren quatre grans balcons, un dels quals es troba tapiat. Així mateix, s'obren quatre petites finestres a la zona de les golfes. Tota aquesta façana presenta un aparell de carreus ben escairats i el ràfec superior unifica aquesta part amb la del segle XVI.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Tot i que és probable que la seva existència com a hostel, extramurs i al peu dels camí, tingui orígens baix-medievals, no trobem notícies documentals d'aquest fins l'any 1748, quan, segons la documentació de l'Arxiu Municipal de Torà, el Consell General de la vila decreta realitzar obres a la casa-hostal, que abans era propietat del veí de Torà Joan Porta, mentre el Comú de la vila arrendava el mateix hostel al matrimoni format per Marc i Rosa Cortés.

L'any 1791 es tornen a fer obres a l'hostal, per la qual cosa es paguen al mestre de cases Francesc Lluch i a Jaume Garriga, 54 lliures i 6 sous pels jornals fets en les obres. Aquest mateix any l'hostal s'arrenda a Antoni Puig, pagès de Torà, assenyalant-se una sèrie de condicions entre les quals l'arrendatari haurà d'aplanar i mantenir net i en bon estat el corral, de la mateixa manera que no podrà fer el femer a la plana de l'hostal —probablement es devien referir a l'actual plaça de l'Hostal.

En construir-se les cases de la plaça del Vall, a finals del segle XVII o principis del XVIII, aquest imponent edifici de l'hostal tancaria la vila per la banda de migdia com una mena de baluard.

Sembla ser que l'antiga casa-hostal visqué la seva època daurada durant el segle XIX i fins a principis d'aquest segle, amb un important trànsit de mercaderies que s'hi aturava, a la vegada que era un punt habitual de comerç de tota mena, "...i per a tal afer sempre era concorregut, no sols per traginers i carreters, sinó també per menestrals i negociants, tant de la vila com forasters".

L'hostal va patir la mateixa sort que el molí de l'oli, el forn o les carnisseries i fou incautat pel govern

espanyol, i després d'ésser subhastat i altres viscissituds, finalment ha esdevingut el Cafè "La Toranesa", abandonant-se la primitiva funció d'hostal.

BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps.113-114.

—NADAL, Joaquim: *Conèixer la Història de Catalunya*. Del segle XVI al XVIII, vol. 3. Barcelona 1983, ps. 25-31.

—GARRIGA, Joaquim: *L'època del renaixement. s. XVI, dins Història de l'Art Català*, vol. IV. Barcelona 1986, ps. 82-83.

—SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 14.

—VIDAL VIDAL: *Cal Jaumet de Torà. Cent anys d'un hostel català (1890-1990)*. Lleida 1990.

Detall de la inscripció i decoració incises en la clau de l'arc del portal adovellat

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Des de la seva construcció havia estat propietat de l'Ajuntament, que l'arrendava, fins a la desamortització al primer terç del segle XIX, en què passà a mans privades.

Anterior a aquest sembla ser que ja n'hi havia un d'hostal, el qual dataria del segle XV. Modernament, a més de l'Hostal Vell o de la Vila, a Torà hom hi ha pogut conèixer també l'Hostal del Vent, al peu de l'antiga carrerada de Poblet a Cardona, abandonat i pràcticament arruïnat, i l'Hostal Jaumet, fundat l'any 1890, pel besavi de l'actual mestressa. "És tracta —ens diu Vidal Vidal— d'un establiment que combina a la perfecció un to romàntic i evocador de traginers i diligències amb una voluntat innovadora, de local confortable i posat al dia, extraordinàriament acollidor. I és precisament aquest trànsit de traginers, amb diligències o tartanes, combinat amb la línia de transport de viatgers en automòbil (Calaf-Ponts-La Seu d'Urgell), que va posar-se en marxa de forma regular a partir del 1906, el que fan d'aquest hostel un punt de referència obligat pels viatgers i, posteriorment, per firaires i fins i tot estraperlistes".

Fonda cal Jaumet en una imatge de l'any 1925

Darrere l'Hostal hi havia el corral del bestiar, al qual s'accedia pel carreró que separa l'Hostal de la Casa Magi. Per a més informació consulteu l'obra *Història civil i religiosa de la vila de Torà*, ps. 114 i 115.

CASA JOVANS

Nucli: Torà
Adreça: carrer Vila Vella, 2/Plaça de la Font
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Casal senyorial
Època (Èpoques): ss. XIV/XVIII
Estat de conservació: Bo
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

La casa Jovans se'ns presenta com un exemple de casa típica del segle XVIII, sobretot pel que fa a la part que dóna a la plaça de la Font, però d'altra banda, la seva estructura complexa i la desproporció entre les dimensions de les façanes de la Plaça de la Font (10,70 m d'amplada) i del carrer Vila Vella (només 3,40 m d'amplada), evidencien el fet que no es tracta d'una casa de nova planta construïda al segle XVIII, sinó que els seus orígens són anteriors.

L'element que més evidencia l'origen baix-medieval de l'estructura actual és l'existència, a la façana del carrer Vila Vella, d'una finestra geminada, dividida per una columna muntada sobre un petit sòcol i rematada amb un capitell.

Sota aquest finestral s'obre la porta principal d'accés a la casa, que duu incisa a la llinda la data "1712". Val a dir que aquesta porta es situa en un nivell superior que la de la plaça de la Font, ja que des del carrer Vila Vella, s'accedeix a la plaça baixant unes escales.

La façana que dóna a la plaça, doncs, és molt ampla i consta de cinc nivells, dels quals destaquen els dos superiors, amb l'obertura d'una galeria de dos arcs

Façana d'ingrés a cal Jovans en una imatge actual

Finestra geminada d'època baixmedieval, d'estil gòtic

rebaixats al pis de dalt de tot i d'un altre de les mateixes característiques al pis de sota, on també es troba el vistós rellotge de sol, de grans dimensions i amb els números romans incisos.

En un primer nivell, a peu pla de la plaça, es va obrir una portalada durant la segona meitat del segle XIX, d'arc rebaixat, amb la pedra a mode de llinda, que duu incís en un segell: "FRANCISCO / SOLER Y NATURAL DE / CLARET AN 1864".

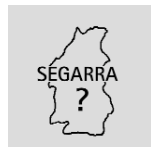
Val a dir que primitivament aquesta façana presentava el mateix arrebossat, propi del segle XVIII, que la casa del costat, presentant una gran unitat que fa suposar-les de la mateixa època. Ara fa poc temps, s'ha tret l'arrebossat a la casa Jovans, deixant al descobert un aparell de pedra força irregular, que deixa veure els arcs de descàrrega dels balcons superiors.

Es tracta, doncs, d'una casa que palesa una evolució constructiva amb un salt des d'època baix medieval, amb la pervivència del finestral geminat, fins al segle XVIII, quan es construirà la major part avui visible de la casa, amb les característiques galeries que es popularitzen a les grans cases de la ruralia; a Torà n'hi havia altres exemples, com a la desapareguda casa Torelló, tal i com ho testimonien les fotografies antigues.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Tot i que no tenim notícies històriques destacables de la casa Jovans, podem suposar, per l'existència del magnífic finestral gòtic del carrer Vila Vella, que ens trobem davant d'un casal notable o fins i tot un palau d'època baix medieval, proper a la que abans era coneguda com a plaça de la Torre, per situar-s'hi una torre d'època medieval.

CASA DELS CARDONA

Nucli: Torà
Adreça: carrer de l'Ofra, 6 / carrer Sant Sebastià, 4
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Casal senyorial
Època (Èpoques): s. XVI
Estat de conservació: Regular
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Habitatge

Portal adovellat en una fotografia recent

De l'antiga casa dels Cardona a Torà, se'n conserva tan sols un fragment d'uns 6,30 m de la primitiva façana, corresponent al portal d'ingrés, i dos grans finestrals a migdia.

El portal és el típic d'arc de mig punt adovellat, amb 12 dovelles i la clau i fa uns 2,5 m d'alçada per 1,6 m de llum. Té al costat una finestra més petita.

La façana conserva de present un aparell de carreus ben escairats, sobretot a la part superior, on aquests no es troben tant desgastats com els de la part baixa. D'altra banda, val a dir que aquest sector superior podria haver sofert modificacions posteriors, probablement durant els segles XVII o XVIII, amb l'obertura de dos grans finestrals, per sota dels quals transcorre una motllura que divideix la façana a manera de dos cossos horitzontals.

La cornisa superior que transcorre sota teulada fa uns quinze anys que es va fer, és del tipus catalana, construïda a base de teula àrab, amb l'alternança de les característiques formes triangulars. Val a dir que aquesta cornisa substituï l'antic parament de pedra que elevava la casa uns 2 m més.

Val a dir que originàriament, la casa devia ocupar una amplada de façana d'uns 20 m aproximadament, fins al pas cobert que duu a la plaça de Jaume Coberó.

El portal d'ingrés dona pas a un pati interior enllosat que conserva una cisterna al fons, cups i celler.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Segons la tradició oral, inicialment en aquest indret s'hi havia bastit la casa de l'Orde dels Hospitalers. Tanmateix no s'ha pogut trobar cap referència documental que així ens ho constati.

Façana d'ingrés a la casa pel carrer de l'Ofrera en una imatge actual

Abans de ser propietat dels Cardona, Torà, l'Aguda i Vicfred serien dels Cervera, després del casament, a final s. XII, de la filla de Gombau de Ribelles amb Ponç de Cervera.

Des de començament segle XIV els llocs de l'Aguda i Torà passaren, per compra efectuada a la família dels Cervera (4 de març del 1306), als dominis de la casa dels Cardona fins al segle XVIII. El senyoriu així constituït el con-

formaven Torà, l'Aguda i Vicfred.

La tradició conta que cap al s. XVI en aquell indret solament hi havia les runes d'aquell primitiu edifici. En el seu pati, els Cardona hi aixecaren la construcció, les restes de la qual avui encara podem contemplar. D'aquesta època tenim la notícia de què el 7 de març del 1578 els Ducs de Cardona anaren a passar una temporada al seu castell de Torà i que, quan marxaren el 22 d'agost, deixaren els seus administradors o castells, els quals anaren a viure a la seva casa que tenien dintre la vila.

Enrunat el castell de Torà per ordre de Felip V vers els anys 1735-1737, aquesta casa serví de residència permanent pels administradors dels Cardona. Per això encara conserva uns grans cellers i dos grans cups per encabir la berema i el vi, així com grans estances per als grans i fruits. Més endavant, l'administració dels béns dels Cardona a Torà passà a l'església, per això la casa esdevingué de la seva propietat posteriorment.

BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 30-38, 43-45, 61-66 i 93.

—SABATÉ, Flocel: *El territori de la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'Edat Mitjana*. Barcelona 1997, ps. 238, 263 264.

—SERRA VILARÓ, Joan: *Història de Cardona*, vol. I. Tarragona 1966, ps. 210-211, 242-243, 260-261, 496 i 535-536, .

—SOBREQUÉS, Santiago: *Els barons de Catalunya*. Barcelona 1961, ps. 82, 113 i 134.

—SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, ps. 9 i 11.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Conta la tradició que en la clau de l'arc de la porta d'ingrés hom hi podia veure esculpit l'escut dels Cardona. La casa fou residència dels administradors dels Cardona a la vila de Torà i després de la Comunitat de Preveres de la vila. Fou incautada per la Llei de Desamortització que afectà tots els béns eclesiàstics i posada a subhasta aproximadament cap a l'any 1846. Sobre el comprador foraster d'aleshores, Pau Canudes, corre la dita que el poble el motejà amb el renom de "Pau Tonto" —nom amb què es conegué aquesta casa durant molts anys— perquè hom creia que, quan l'església recuperés el poder, perdria novament aquella casa. Els Canudes eren una família notable de Torà que marxaren de la vila i que avui viuen a Olvan (Berguedà).

Actualment n'és propietari Carles Muzàs, el qual hi ha practicat una gran reforma consistent a consolidar la façana, i la cisterna, així com els cellers i cups.

Si hom vol ampliar la informació sobre el context històric en què es desenvolupà l'arquitectura civil dels segles XVI i XVII, consulteu l'apartat de notícies històriques/context històric de l'Hostal Vell (o de la Vila). A la bibliografia també hi trobareu les obres de referència.

CASA MASSANA (o cal Guatilles)

Nucli: Torà
Adreça: plaça de la Font/carrer Nou, 4
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Casal senyorial
Època (Èpoques): ss. XVI-XVII
Estat de conservació: Bo
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Edifici de planta més o menys quadrangular estructurat en planta baixa, dos pisos i golfes. Coberta de teula àrab, a doble vessant, amb els aiguavessos escopint en l'horitzontal de les façanes anterior i posterior. Presenta un aparell força homogeni de carreus ben escairats, si bé a la part superior estan rejuntats. Té dues entrades, una pel carrer Nou on hom accedeix al primer pis, i una altre per la plaça de la Font, on hom accedeix a la planta baixa.

Façana d'ingrés

Tot i que l'accés actual a la casa Massana es fa pel carrer Nou, la façana que confereix un caràcter notable a la casa és la que dóna a la plaça de la Font, que presenta quatre nivells ben definits: a la planta baixa, seguint el recurs arquitectònic típic d'aquella època, s'hi basteix una gran porta d'arc de mig punt adovellada de 12 dovelles i la clau. Val a dir que aquest portal, algunes dovelles del qual es troben un xic desencaixades, es troba lleugerament desplaçat respecte l'eix de simetria, cap al cantó dret de la façana; al primer pis presenta tres obertures, concretades en dos balcons i una finestra a l'esquerra, que sembla oberta modernament; al segon pis presenta un petit balcó a l'esquerra, també probablement posterior, i una gran balconada sustentada per quatre grans mènsules ben treballades; finalment, a l'últim pis, corresponent a les golfes, hi ha tres petites obertures.

Val a dir que la teulada ha estat refeta modernament

i el ràfec presenta una mena de mènsules de fusta, mentre una antiestètica canalera divideix la façana verticalment.

Actualment, aquest edifici es troba desplaçat a un extrem de la plaça de la Font i té cases a banda i banda, obstruint-ne un xic la rellevància. Observem com la cantonada dreta, però, encara sobresurt un metre aproximadament respecte la casa del cantó.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Pel que fa als orígens de la casa o família Massana, no en tenim cap referència que ens remeti als segles XVI i XVII, quan devia construir-se la casa. De l'any 1719, però, hom documenta una notícia referent al gelador de la vila i que fa referència al fet que el traginer Josep Massana porta gel de la Bòfia —no sabem si del Port del Comte o de Sant Llorenç de Morunys—, pels malalts i assistència de la vila de Torà.

La casa Massana es dedicava al comerç de cereals i també feien de traginers vers el Solsonès i el Berguedà, intercanviant productes com el vi, l'oli i l'aiguardent per fusta, patates i gel. A la planta baixa hom hi podia trobar les cavalleries, el magatzem de grans i el celler, mentre que al pis de dalt, hom hi trobava la tenda de queviures.

La família Massana s'emparentà amb la casa Mujal Guancer i, amb posterioritat aquesta família ho feu amb l'actual Bagà Santamaria (casa Guatilles).

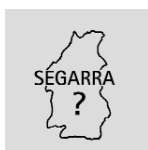
BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, p.109.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Com en el cas anterior, si hom vol ampliar la informació, pel que fa al context històric en què es desenvolupà l'arquitectura civil dels segles XVI i XVII, consulteu l'apartat corresponent de l'Hostal Vell (o de la Vila). A la bibliografia també hi trobareu les obres de referència que hom pot consultar.

CASA CAVALLERS (o cal Ramellà)

Nucli: Torà
Adreça: plaça de la Font, 20
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Casa
Època (Èpoques): s. XVII
Estil: Popular
Estat de conservació: Dolent
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Altres: Religios/Edifici conventual provisional
Actual: Civil/Deshabitada

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Façana d'ingrés de cal Cavallers abans de l'any 1986, data en què es rebaixà un pis

Edifici de planta quadrangular, estructurat antigament en planta baixa, dos pisos i golfes, actualment en planta baixa, pis i golfes. Coberta d'uralita, substituïnt l'anterior de teula àrab, a doble vessant i amb els aiguavessos escopint als costats. La que va ser la primera residència dels Pares Franciscans és un edifici gairebé en ruïna, després d'haver patit moltíssimes reformes al llarg dels anys, la darrera de les quals — certament important—, hauria eliminat un dels pisos de l'habitatge. La façana, que amida 8,40 m, es divideix en dos cossos verticals, definits per l'existència de dues portes a la planta baixa, amb llinda de fusta, dos balcons al primer pis i dues obertures a la zona de les golfes, tot asimètric i de càlcul irregular. L'aparell, irregular també, combina amb restes d'arrebossat.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Catalina Antònia de Aragón i Sandobal, duquesa de Segorbe, de Cardona..., cap el 1684 havia fet vot de

Foto de la casa de l'any 1999

fundar, a Torà, un convent de Menors Observants. Amb data de 14 d'agost de 1694 va donar el seu permís. A *las tres de la tarde del día 13 de Mayo del año antes citado (de 1694)* —recull Cayetano Barraquer— *se dió posesión á los religiosos de la casa destinada para su habitación, ínterin se construía el convento, y luego se les dió posesión del campo de la Creu de Minort* (hauria de dir Creu de l'Home Mort), *que les había donado José Rius...* *El día 16 se bendijo la primera piedra del convento que iba á construirse en el mentado campo de la Creu de Minort*". Aprobats pel Pare Provincial de l'Ordre "...mandó a Torà cinco religiosos, que provisionalmente establecieron en una casa llamada can Caballés, iniciándose á su llegada la fundación. El campo cedido para el levantamiento del convento dista de la villa unos 300 metros á su NE. En él se construyó el edificio...

Un cop obtinguts els permisos, el dia 12 de maig de 1695, coincidint amb la festivitat de l'Ascensió, va arribar a Torà el Rnd. Antoni Ros, provincial franciscà, amb les instruccions i facultats per a dur a terme la fundació, que acabaren de concretar l'endemà a la Casa de la Vila. En acabar la sessió a la Casa de la Vila, els cònsols marxaren en corporació cap a l'edifici que interinament es destinava al convent, del qual es prengué possessió davant de dos testimonis, declarant al pare Ros facultat per a ocupar i disposar de la casa. Aquesta seu provisional era la casa objecte del nostre estudi, coneguda com a cal Cavallers, a la plaça de la Torre (més tard plaça de la Font), l'indant amb el camí que condueix al raval de les Casetes. Després del tràmit, en prengué possessió i el rector, Jacint Serrat, beneí la sala destinada a capella.

Després de la construcció del nou Convent, el dia 10 d'agost de 1704 es feu el trasllat de la comunitat i el dia 14 de setembre del 1704 es feu el traspàs de cadàvers d'un convent a l'altre.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

—BARRAQUER, Cayetano: *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, vol. 1. Barcelona 1906, ps. 558 i 559.

—COBERÓ, Jaume: *El convent de Sant Antoni de Pàdua. 300 anys d'història*. Torà 1997, ps 14-179.

—COBERÓ, Jaume: *Esglésies i capelles de Torà i els seu terme*. Treball inèdit.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

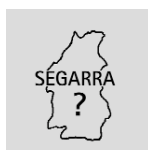
Arquitectònicament parlant no té cap mena de valor, només cal destacar de l'edifici el fet que es tracti d'un edifici històric, aixopluc dels primers franciscans que arribaren a la vila.

En el moment d'escriure aquestes línies, la casa és coneguda com a cal Ramellà, propietat de la vídua de Senén Puig.

INTERVENCIONS

L'any 1986 la casa amenaçava ruïna, per la qual cosa fou rebaixada en un pis.

CASA MIRAMUNT

Nucli: Torà
Adreça: plaça del Pati, 3
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Casa
Època (Èpoques): s. XVIII (1770)
Estil: Popular
Estat de conservació: Bo
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Aspecte de la casa Miramunt en una imatge dels anys seixanta

Antiga casa senyorial, l'esplendor de la qual resta avui molt malmés per les diverses reformes sofertes posteriorment, com les diferents obertures, algunes recents, practicades de forma bastant indiscriminada (a la planta baixa s'hi troba ubicada la pastisseria i granja Miramunt), tot i que és visible la primitiva estructura pel que fa a la disposició horitzontal en planta baixa, pis i golfes.

Conserva, tanmateix, una amplada de façana considerable (12,70 m) i una gran portalada d'arc escarser amb esplandit, bastit mitjançant un acurat marc de pulides peces de pedra, que van formant una concavitat al voltant de l'arc. Val a dir que aquest notable emmarcament podria correspondre ja a una reforma del segle XIX.

A la part central del primer pis, destaca el balcó, amb un arc escarser emmarcat per una motllura plana i rematat per un medalló a la clau de l'arc.

També documentem tres primitives obertures ovalades que correspondrien a les golfes.

Rematant tot el conjunt a la part superior, una cano-

nada de pedra centra la façana, que és tota de pedra bastant irregular i no presenta arrebossats.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES/CONTEXT HISTÒRIC

La casa Miramunt es troba situada a la Plaça del Pati. D'aquesta plaça hom en destacaria que fou la primera en urbanitzar-se fora de la vila closa, tenint el seu origen en un pati que els ducs de Cardona oferiren al costat del portal Nou, per tal de fer-hi la Casa del Consell i

Aspecte de la casa Miramunt en una imatge actual

la botiga del blat. Hom destacaria, també, que en aquesta plaça s'hi establiren cases amb potencial econòmic considerable, basat en el comerç i fins i tot en petites indústries, com la casa Fasi, dedicada a la fabricació de ciris, espelmes i xocolata, o la casa Torelló, que tenia fassina i també es dedicava al comerç del vi. També en destaquen les cases Cobretones, Trilla, Solà i Font.

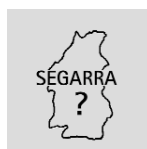
La plaça del Pati estava delimitada per dos portals: el de la Clota, cap a la plaça de la Creu, i la Portella, que donava cap a la plaça del Vall.

BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 229 i 230.

—*Plaça del Pati*. Torà. Tarja postal. Sèrie A. Núm. 4. Torà, s. d.

CASA FANTICO

Nucli: Torà
Adreça: plaça de l'Hostal, s/n
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Casa
Època (Èpoques): s. XVIII
Estat de conservació: Bo
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Altres: Civil/Seu del Comitè Revolucionari Antifeixista de Torà
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Façana d'entrada de l'actual casa Fanticó, que fou el local del comitè Revolucionari Antifeixista durant la Guerra Civil de 1936-39

Edifici de planta rectangular en què l'ample de façana amida 14 m mentre que la façana lateral fa 21,30 m. Es troba adossat a un habitatge per la banda de llevant i la façana d'ingrés mira a tramuntana. Presenta coberta de teula àrab a dues vessants, amb la façana principal en l'horitzontal d'un aiguavés.

Es tracta d'un edifici de tres plantes (planta baixa, primer pis i pis superior), amb un eix central definit per la major amplada de les obertures. De la mateixa manera, observem com el balcó central té una forja més treballada que la dels altres balcons.

La llinda de la porta està tapada per la represa del balcó. Destaca la llinda del balcó central, que conté un segell amb la següent inscripció ressaltada: "CASA FANTICO / 1787".

Presenta parament de pedra irregular amb rejunt de morter i amb reserva de carreus ben tallats a les cantoneres, brancals i llindes de les obertures. Damunt la pedra més irregular, a la façana principal, s'hi ha aplicat un arrebossat. Destaca la bicromia de la pedra (rosa i gris). La façana lateral està sense arrebossar, deixant visible un aparell irregular més o menys disposat a filades.

Presenta una eixida a la part posterior.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Poc després de l'aixecament feixista que portà a la Guerra Civil de 1936-39, a Torà es constituí a partir del Centre d'Esquerres, el Comitè Revolucionari Antifeixista de Torà, el qual incautà el local que fou el Centre Catòlic de la vila, localitzat a la plaça de la Creu, i hi establiren les seves dependències, pintant a la façana amb grans lletres vermelles i negres les sigles de la CNT-FAI. Aquell Comitè l'encapçalava un aficionat comediant-cadiraire, Manel Tost i Mateu, fill de Sant Martí de Provençals i resident a Torà de feia poc. Al Centre d'Esquerres hi confluïren dues tendències, la moderada i l'extremista. Aquesta darrera tendència, minoritària però activa, acabà per separar-se i traslladar la seva seu a la Casa Fanticó, formant el Casal d'Esquerra. Tot i l'existència formal de l'Ajuntament, el control real sobre la vida de la vila era únicament i

exclusivament del Comitè Antifeixista.

BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història contemporània de la vila de Torà*. Torà 1998, p. 22 i 23.

—SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 19.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Des del segle XVIII la casa Fanticó, la família de la qual porta el cognom Fustaguères, es considerà la casa amb més terres de conreu del terme de Torà, repartides en quatre masoveries, amb les propietats de mas d'En Grau, Bellera i Bells. La família té la seva residència habitual a Tortosa.

CASA JOVANS (de Josep Aynés)

SEGARRA
?

Nucli: Torà

Adreça: carrer Vila Vella, 4/plaça de la Font

Distància des de Cervera: 22 km

Accés: Carretera

Tipologia: Casa

Època (Èpoques): s. XVIII

Estat de conservació: Regular

Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge

Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Edifici de planta rectangular, entre mitgeres, estructurat en planta baixa, dos pisos i golfes. Coberta a doble vessant amb la

Façana de migjorn de la casa

façana d'ingrés en l'horitzontal d'un aiguavés. La façana més notable d'aquesta casa és la que dona a la plaça de la Font (mesures: 6'8 m d'amplada), construïda probablement durant el segle XVIII, de pedra, a l'igual que la façana de la casa veïna Jovans, donat que ambdues façanes, sobretot quan la casa Jovans conservava l'a-

rrebossat originari, presentaven una fesomia força unitària. És bastí emprant el paredat amb reserva de carreus en algunes cantoneres.

La part que destaca més de la façana, que presenta el parament arrebossat, és el porxo inferior, al qual s'accedeix des del carrer per una escala feta de pedra, amb dos arcs de mig punt separats per un pilar amb imposta ressaltada. Seguint l'eix entre els dos arcs hi ha dos balcons d'arc escarser amb esplandit i barana de forja molt senzilla. A la part superior, amb funció de golfes, trobem dues obertures quadrangulares.

Val a dir que sota aquesta porxada d'accés a la casa, discorre un tram de mur que té la funció de salvar el desnivell entre el pla de la casa i la plaça de la Font.

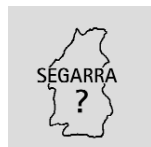
BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, p. 228.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Tot i tractar-se d'un edifici independent, va ser propietat de la veïna casa Jovans que, al seu torn, la va vendre a Josep Aynés, l'actual propietari. Popularment, però, la casa continua anomenant-se cal Jovans.

CASA TRILLA

Nucli: Torà
Adreça: plaça del Pati, 9
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Casa
Època (Èpoques): ppi. s. XX
Estil: Eclèctic
Estat de conservació: Mitjà-Alt
Interès: Mitjà

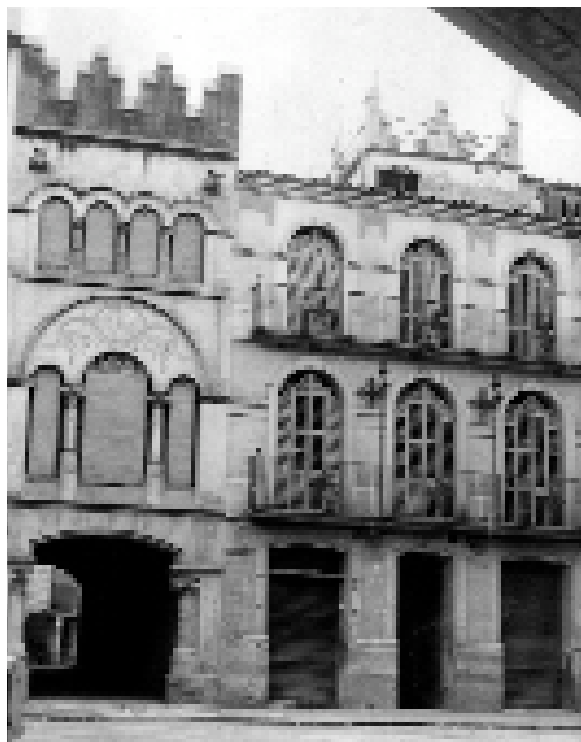
UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Aquesta notable casa de la plaça del Pati constitueix un bon exemple de l'eclecticisme, més que no pas modernisme, imperant en moltes construccions des de finals del segle XIX fins a principis del XX.

La façana presenta dos cossos verticals ben diferenciats: un més estret (4,43 m d'amplada), construït damunt el portal que s'obre al pas cobert que duu a la plaça del Vall. A la part baixa d'aquest cos, doncs, el portal es basteix o més aviat s'emmarca segons el mateix gust eclèctic de l'època. Presenta un arc molt rebaixat, amb sengles columnes toscanes a banda i banda, col.locades sobre podi i amb una mena de capitells corintis, la decoració vegetal dels quals s'apropa-

La casa Trilla en una imatge dels anys seixanta, aspecte que conserva a finals dels noranta

ria més a la sinuositat de l'"Art Nouveau", que a les clàssiques fulles d'acant.

Per damunt del portal i sobre una cornisa llisa, s'obren tres finestres a mode de galeria amb tres arcuacions, essent més ampla l'obertura central, separada de les altres per sengles columnes a banda i banda, del mateix estil toscà, ornamentades amb garlandes i amb un tipus de capitell que ja podríem definir més com a compost. Aquest conjunt està tot emmarcat per una gran arcuació superior, a l'interior de la qual hi ha un esgrafiament realitzat amb estuc de color vermell. Es tracta d'una decoració esgrafiada amb motius vegetals semblants a fulles d'acant i que envolten les lletres o inicials "R.T" entrellaçades, amb un escut de Catalunya a ambdues bandes. Aquestes inicials corresponen a Ricard Trilla, que havia heretat la casa i la feu reconstruir tal i com ara la veiem.

L'últim pis d'aquest cos presenta una galeria de quatre finestres formades per arcs de mig punt i separades per columnetes amb capitells, a mode de galeria romànica. Un emmerletat superior corona aquest cos

Detall de la decoració exterior d'una de les galeries de la casa

d'aire decididament neo-romànic.

D'altra banda, el cos de la dreta, més ample (8,55 m) i pel qual s'accedeix a l'habitatge, està definit per tres cossos horitzontals, amb la planta baixa i dos pisos. La planta baixa presenta tres obertures a mode de portallades d'arc escarser, molt rebaixat, entre les quals, en els espais corresponents als carcanyols dels arcs, hi ha uns medallons circulars amb relleus de guix, representant motius vegetals.

Els dos pisos tenen tres obertures d'arc de mig punt peraltat, que es comuniquen per una gran balconada que travessa gairebé tota la façana. Val a dir que el treball en les motlures que emmarquen les obertures, així com el treball de la forja als balcons, és més ric al primer pis, que seria la planta noble de la casa. La balconada del primer pis, doncs, es recolza a la paret mitjançant uns artístics suports de ferro, representant motius vegetals. També són destacables els porticons de fusta de llibret, que apareixen retallats a la part superior, reguint les formes dels abarrocats marcs d'alcova del segle XVIII.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

La Plaça del Pati fou la primera en urbanitzar-se fora de la vila closa; té el seu origen en un pati que els ducs de Cardona ofereixen al costat del portal Nou, per tal de fer-hi la Casa del Consell i la botiga del blat.

Detall de la balconada de casa Trilla, actualment de Lola Tomàs

En aquesta plaça varen establir-s'hi, entre altres, les cases amb un gran potencial econòmic basat en el comerç i, fins i tot, petites indústries, com la casa Fasi, dedicada a la fabricació de ciris, espelmes i xocolata, o la casa Torelló, que tenia fassina i també es dedicava al comerç del vi. També en destaquen les cases Coberones, Trilla, Solà i font.

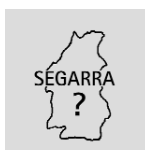
La plaça del Pati estava delimitada per dos portals: el de la Clota, cap a la plaça de la Creu, i la Portella, que xe donava cap a la plaça del Vall.

BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 229-230.

—SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 17.

ALTRES HABITATGES

Nucli: Torà
Adreça: diverses
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Casa
Època (Èpoques): ss. XIX-XX
Estat de conservació: Bo
Interès: Mitjà-Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Si bé l'objecte inicial del nostre treball no contempla les obres arquitectòniques del segle XX per pertànyer encara a un passat molt immediat, considerem que existeixen a Torà una sèrie d'edificis o habitatges, construïts aproximadament durant un interval de temps que va des de finals del segle XIX fins a mitjans del segle XX, que palesen la voluntat d'introduir el ressò de les modes constructives urbanes, donant lloc a una mena d'eclecticisme diluït amb la tradició constructiva local.

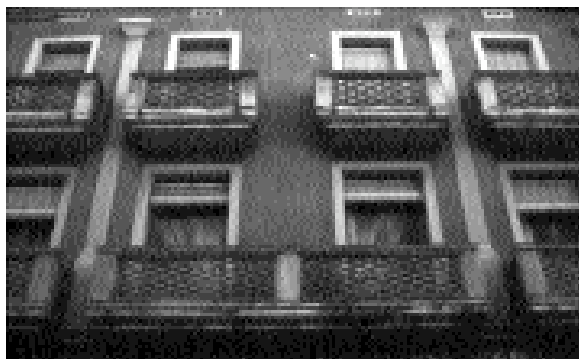

Façana principal de la casa Santamaria

El primer dels edificis que destacarem és la **casa Santamaria**, a la plaça de la Creu. És un edifici estructurat en tres nivells horitzontals i tres cossos verticals, seguint l'eix de les obertures. Destaca el fet que les tres portes d'arc rebaixat de la planta baixa estan emmarcades amb pedra i cada una de les peces treballada practicant petits buidats en la superfície, creant un notable efecte visual. Un sòcol realitzat amb pedres tallades expressament de forma desigual, ressegueix la part inferior. Com ja hem esmentat abans, seguint l'eix de les obertures de la planta baixa, s'obren tres balcons de forja abombada al primer pis, per sota dels quals transcorre una motlura de quart bocell. Per damunt dels balcons s'obren tres finestretes romboïdals a la part que suposem de les golfes. Una cornisa motllurada culmina tot l'edifici, que a la vegada presenta la particularitat de les formes ondulants que coronen les obertures dels balcons i les petites finestres de la part

superior, fet que sembla portar-nos reminiscències modernistes.

Un altre edifici que destacarem és la **casa Vilamú**, una casa que pretenia aglutinar el sentit de taller i habitatge en un mateix edifici, seguint la tradició gremial però en un sentit marcadament més industrial, de la mateixa manera que tot l'edifici combina l'aspecte decoratiu que es pretén burgès però amb la utilització de materials industrials. La inscripció ressaltada damunt del primer nivell de: "Fábrica de mosaicos y materiales de construcción Vilamú" ratifica el caràcter industrial i d'empresa de la casa. És un edifici de tres plantes, amb un quart nivell d'obertures a la part superior. La planta baixa està centrada per la porta principal d'accés a la casa, amb dues grans portalades d'accés a la fàbrica a banda i banda. Les altres plantes pre-

Primer i segon pis de la façana d'ingrés de cal Vilamú
 senten quatre obertures i a la vegada estan dividides verticalment per quatre pilastres acanalades sobre podi, que parteixen la façana en tres seccions verticals. Els balcons són d'obra, formant una sèrie de rombes a mode de gelosia. Al pis principal, les dues obertures centrals esta unides per un sol balcó. També apareixen gelosies a les petites finestres rectangulars de l'últim pis. Tot el conjunt està harmonitzat per una bicromia formada per dos tons rosats.

Façana principal i lateral de cal Garriga

De les cases situades a la carretera de Solsona, moltes d'elles construïdes durant la primera meitat de segle, destacarem en primer lloc la **casa Garriga**, per les seves notables dimensions (11 m de façana principal x 17 m de façana lateral) i clàssica disposició dels cossos i les obertures, que aquí apareixen emmarcades amb frisos d'oves i motius vegetals, juntament amb la presència de les inicials "J. M" entrelaçades.

Una altra casa interessant de la Carretera de Solsona és la **casa Valentines**, abans Parcerisses, construïda el 1947. L'element més destacable és la tribuna central, de cinc cares, sostinguda per un gran permòdol. Corona la façana una balustrada delimitada per dos gerros i centrada per un tester amb les inicials "P.R".

Façana d'entrada a cal Valentines

Finalment, algunes de les altres cases que podem esmentar són la casa Quel i la casa Birrotes, ambdues a la Carretera de Solsona, o la casa Rabassa, a la plaça del Vall.

BIBLIOGRAFIA

- Fons A. Duran i Sanpere (Arxiu Històric Comarcal de Cervera).
- COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 197-199, 228-232.
- COBERÓ, Jaume: *Història contemporània de la vila de Torà*. Torà 1998, p. 24, 78 i 150.
- SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, ps. 15-17 i 20.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Vista des de migjorn de la façana de l'antiga casa Gualdo

Del conjunt d'habitatges de Torà, en destacava també la desapareguda casa Torelló, emplaçada on actualment hi ha la seu de la Caixa d'Estalvis de Catalunya; la casa Gualdo (o Barberet), a la plaça del Vall, de la qual parlem a la fitxa següent; la casa de les Monges; i la, també desapareguda, casa d'Ignasi Serra, a la plaça de la Font.

La casa hisendal Torelló (antigament casa Martí i, més encara, casa Salabert) era un edifici imponent com mostren les fotografies de primers de segle, obra dels segles moderns, amb amplis espais i amb galeries i obertures de grans dimensions, de planta rectangular, estructurada en planta baixa i dos pisos i pati, amb

Casa Torelló darrera el fust de la creu en una imatge de 1916 (Foto Josep Colominas-AHCC)

coberta a quatre vessants. Eren propietaris de la Caseta del Martí, Solibernat, Senil·losa i de moltes terres del terme. A la casa hi tenien instal·lada una fassina. Durant la guerra de 1936-39 va ser incautada i ocupada pel Comitè Revolucionari Antifeixista de Torà i s'hi van instal·lar les dependències municipals. Pertanyent, també, a la casa Torelló s'incautà una altra casa a la plaça del Vall número 12, la qual anava amb destinació a ser ocupada pel mestre d'escola. La casa rectoral, que es trobava adossada a l'església parroquial per la part de ponent, igualment fou incautada pel Comitè i destinada a acollir refugiats de guerra. D'aquella rectoria avui no en queda ni rastre perquè al lloc que ocupava, junt amb la placeta que la precedia, s'hi ha fet una bonica plaça amb un mirador cap a la ribera de Llanera i a la costa de l'Aguda.

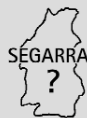
A la plaça de l'Església, l'any 1844, com consta a la llinda de la porta, una associació de veïns de Torà, després de ser incautat per la Llei de desamortitzacions de l'antic forn de pa, va fer construir un forn nou en aquest emplaçament. Poc després es construí damunt d'aquest forn l'edifici que seria la Casa Convent de les Germanes Dominiques de l'Anunciata que vivien, fins aleshores, en l'Hospital de Pobres de la vila. Les Germanes Dominiques, que feien de guarda i ensenyament d'infants van romandre en aquesta Casa Convent fins a l'any 1936. També a la plaça de l'Església, assenyalada amb el número 15, avui casa de Jaume Coberó, el dia 2 de gener de 1740 va néixer el P. Joan de Nuix i de Perpinyà i el dia 17 de febrer de 1741 el seu germà P. Rafael, jesuïtes.

Finalment, en parlar dels habitatges, tampoc no podem oblidar els habitatges dispersos, masies i masoveries del terme de Torà, que citem tot seguit: la Masia, la Garriga de la Costa de l'Aguda (desapareguda), cal Fonso (desapareguda), cal Bernat (deshabitada), cal Birrot, Mas d'En Grau, cal Ferrers, cal Parrot, casa Magarots (ruïna), caseta del Xerpell (ruïna), caseta del Balaguer (ruïna), la Torreta del Palouet (deshabitada), la Casanova de Palouet (desapareguda), l'Hostal de la Rata (deshabitada) i cal Teixidor.

Vista frontal i lateral de la casa de les Monges abans de la darrera restauració

MOLÍ DEL DUC

Nucli: Torà

Distància des de Cervera: 22 km

Accés: Carretera

Indret: *Seguint les indicacions per arribar a Torà. A llevant del nucli urbà, en la partida de terme coneguda com de les Merites, a uns 150 m del pont del mateix nom.*

Tipologia: Molí fariner

Època (Èpoques): ss. XVI/XX

Estil: Popular

Estat de conservació: Regular

Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Industrial/Molí fariner

Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Restes de la bassa del molí

De l'anomenat molí de la farina del Duc tan sols en resta una casa, avui amb funció d'habitatge, en el seu antic emplaçament, sense que es conservi l'estructura o les peces de molí pròpiament dit.

Sí que es conserva, en canvi, a la part posterior de la casa, el que havia estat una bassa de considerables dimensions (74 m de llargada x 12,40 m d'amplada) i que segons fonts orals devia tenir uns 2 m de fondària aproximada, així com el terra enllosat, que avui no és visible per l'acumulació de runa i vegetació que s'hi ha fet.

La bassa està orientada aproximadament de nord a sud, i a l'extrem sud de la mateixa on es devia bastir el cacau de l'antic molí, que avui no es conserva. D'altra banda, l'extrem nord de la bassa acaba més o menys en punxa i era per on hi arribava l'aigua des del rec de les Merites, procedent de la peixera del Duc, dins del terme de Fontanet (vegeu dins l'apartat d'arquitectura popular la descripció d'aquesta peixera).

Pel que fa als murs de contenció de la bassa, el mur sud amida uns 80 cm d'amplada i està fet a base de carreus ben escairats formant una paret de dues cares, amb pedra saulonena del país disposada a filades, amb rejunt de calç i sorra i resquills de pedra. El mur sud-est, d'altra banda, està format per quatre filades de grans pedres tallades en una cara, a punta i a tall. Pel que fa al mur nord-oest de la bassa, presenta una mena

d'aparell ciclopi de pedra seca i un altre tram de pedra treballada en una cara, situat en el sector més proper a l'edifici, la qual cosa podria indicar que aquesta bassa es va estrényer, objecte d'una obra de reforma per tal de bastir-hi el camí a la vora, que disminuiria la seva capacitat. Al tram de mur més proper a l'edifici s'observa un estellador i alguns canalons de desguaç.

Actualment, les aigües que hi arriben només s'utilitzen per al rec dels horts veïns.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

El molí del Duc ja es troba documentat al segle XVI, quan en tenim diverses notícies referents al seu arrendament, a la reparació del molí degut a una crescuda del riu Llanera i fins i tot a una dubtosa actuació del moliner, la qual cosa provoca algunes queixes i la resolució que se li posi un pesador per tal d'exercir un control sobre el pes de la farina.

Al llarg del segle XVII, la documentació sobre el molí fa referència sobretot a diverses reparacions que s'hi efectuaren, com la volta feta en el cacau l'any 1641 pel mestre d'obres Antoni Solanes i Jeroni Jaques, o bé les reparacions fetes l'any 1665, a causa d'una rierada, pel mestre de molins Josep Carbonell de la Rabassa. L'any 1668 una altra reparació és efectuada per Jeroni i Cosme Jaques, que curiosament seran els mateixos mestres picapedrers que treballaran en la construcció de l'aqüeducte de la vila. Una altra notícia del mateix any diu que es porten moles de molí fetes amb pedra de la muntanya de Montjuïc; veiem, no obstant, que l'any 1676 es construeixen un carret i un encaix, de ben segur per a transportar les moles que portaven des de Barcelona amb carros, no podent-les dur fins al mateix molí per l'absència d'un camí per on els carros hi arribessin.

Dels documents es desprèn que el molí era molt utilitzat pels veïns de Torà i fins i tot els veïns de Vallferosa i Ardèvol s'interessen per tal de fer-lo treballar. Sembla que més endavant, quan els Cardona donaren permís i part dels ingressos rebuts de la vila per a la construcció del pont de les Merites, els toranesos es comprometeren a anar a fer la farina al molí del Duc.

L'any 1795 el procurador jurisdiccional del duc de Cardona paga 2.063 lliures, 8 sous i 6 diners al mestre de molins Josep Martí, en concepte de les obres executades a la sèquia i peixera del molí.

Finalment, l'any 1908 es ven el molí del Duc, darra propietat que posseïa el Duc de Cardona a Torà, a favor de Joan Molins i Rotés, natural de Vallferosa i veí de Torà.

BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps.79-82.

—PALAU, Salvador: *Els molins fariners hidràulics de Catalunya*. Santa Coloma de Queralt 1992, p. 97.

—PALAU, Salvador: *800 molins fariners de Catalunya*. Santa Coloma de Queralt 1994, p. 87.

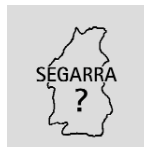
—SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 12.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

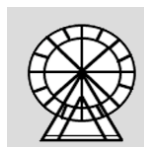
L'antic molí del Duc serveix com a habitatge (casa Peretó) i com a corral de bestiar, mentre que la sèquia és avui propietat de la "Comunitat de Regants de les Merites", s'utilitza per regar l'horta anomenada "d'amunt".

A més a més d'aquest molí i del que hem documentat més amunt a Fontanet, Salvador Palau i Rafecas ens n'assenyala un altre dins el terme de Torà que bateja amb el nom de molí de Llanera, situat a la dreta de la riera de Llanera, un molí que J. Coberó dedueix que podria localitzar-se prop del nucli de Llanera.

MOLÍ DE LA FONT (o del Balaguer)

Nucli: Torà
Adreça: plaça de la Font, 16
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Molí d'oli i fassina
Època (Èpoques): s. XVIII
Estil: Popular
Estat de conservació: Bo
Interès: Alt

UTILITZACIÓ

Original: Industrial/Molí d'oli i fassina
Altres: Civil/Restaurant
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Situat als baixos de la casa Balaguer, reconvertits a l'any 1998 en restaurant, i formant part de la decoració de l'estança, es conserva gran part de l'estructura del que s'havia constituït com a molí del comú de Torà.

Actualment hi manca el cavall de fusta que servia de premsa, però conserva, en canvi, tots els elements de pedra que el composaven, com el bassi damunt el qual es col·loquen els espultins les piques per a recollir l'oli o bé un fragment del molent i una pica rodona per escampar la pasta resultant de la premsada. Un altre dels elements conservats és una fogaina per escalfar l'aigua, amb una banquet de pedra al davant. Finalment, també es conserva la base del cargol o lliura.

Dins mateix hi documentem també un pou i l'infern de la fassina o cremador de vi.

Pel que fa a l'edifici, presenta un doble sostre de fusta amb encavallada superior. La coberta està feta d'embigat amb revoltó de guix i sostinguda per tres cavalls de fusta, suportats a la vegada per dos pilars fets de pedra.

Interior del molí de cal Balaguer

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

L'any 1759 es comença a treballar en la construcció del Molí d'oli del Comú, en un tros de terra que el rector de la parròquia posseïa a la partida anomenada la Mota de la Torre, suposem per la seva proximitat a l'antiga plaça de la Torre, avui de la Font. Durant els anys 1760 i 1761 hi ha diverses notícies referents a les obres de construcció del molí i els pagaments que s'efectuen als diferents operaris —mestres de cases, fusters, ferrers— que hi treballen, així com per portar les piques de l'oli o per haver baixat "lo cargol" de l'Aguda, on precisament es trobava el primer molí d'oli documentat a l'Arxiu Municipal de Torà, segons un capbreu de l'any 1577.

D'altra banda, a finals del segle XVIII, el nou molí d'oli del Comú apareix esmentat entre els arrendaments que fa l'Ajuntament de Torà.

Incautat pel govern espanyol amb la desamortització (1835) i posat a la venda, el molí fou comprat per la casa Balaguer, que encara avui n'és propietària. Un cop fou propietat dels Balaguer, s'hi muntà una fassina o cremador de vi on s'elaboraven aiguardents i que funcionà fins el 1930.

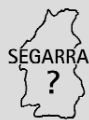
BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps.112, 113 i 225.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

A part del molí del Balaguer, a Torà havien existit altres molins d'oli des dels quals n'hi ha constància documental, si bé avui no es conserven o han estat totalment transformats. Aquests molins eren el de l'Ofrera, el de cal Segué i el de cal Solé. Aquests dos últims es van transformar en hidràulics, si bé avui no en funciona cap.

FORN DE LA VILA (o Museu del Pa)

Nucli: Torà
Adreça: carrer del Forn, s/n
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera

Tipologia: Forn de pa
Època (Èpoques): s. XVII (1632)
Estil: Popular
Estat de conservació: Bo
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Industrial/Forn de pa
Actual: Civil/Museu

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

D'aquest Museu del Pa de la vila de Torà, ubicat en l'antic forn de la vila, cal parlar-ne com una col·lecció de peces i estris propis de la tradició de fer el pa, juntament amb alguns estris, a més d'una bona mostra de productes elaborats en aquestes terres.

Per damunt de tot, és destacable la col·lecció de peces referents al pa, des de les pasteres al propi forn, amb les corresponents pales, així com les balances o els lliuradors.

L'espai arquitectònic pròpiament dit es troba en els baixos d'una casa i està compartimentat per tres trams amb volta. En el central i davant la porta d'accés s'hi troba el forn, un interessant exemplar en forma de cúpula feta amb carreus ben tallats.

Aspecte del carrer del Forn a l'any 1983 amb l'entrada al forn, actual Museu del Pa.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Gràcies a la documentació conservada, hom té ja notícia de l'existència d'un forn de pa del comú de Torà al 1412. Tanmateix el que hom coneix no és el primitiu que ens citen els documents sinó un de posterior que es construí per a substituir-ne un altre que hom localitzava a cal Vilaprinnyó —qui sap si es tractava del primitiu documentat—. El forn era propietat de la vila i s'arrendava.

El dia 19 de juny de 1632, en una memòria que presenta la Universitat de Torà al Governador General de sa excel·lència el Duc de Cardona, entre altres coses sol·licita "Que es concedesca fer un forn". Aquesta

Detall del seu interior

notícia ens portaria a pensar que, efectivament, el forn que coneixem no seria el que hom documental al 1412 sinó el que concediria el Duc de Cardona.

A l'any 1642 els mestres d'obres repassen el castell de Torà i el forn de la vila. Per les obres del forn el Duc envia, des de Cardona, 6 càrregues de sal, mentre a l'any 1674, Celdoni Massana, marxant de draps de Torà i receptor de la vegueria de Cervera, manifesta haver pagat a Cosme Jaques, mestre de cases, la feina de l'escala del forn, segons pòlissa firmada pels cònsols i jurats de la vila de Calaf (24 lliures i 10 sous).

El 21 de juliol de 1682, Josep Rovira de Calaf, receptor de la vegueria de Cervera, paga a la colla de Pere Banes de Biosca l'arranjament del forn de Torà (30 lliures i 12 sous). El 2 d'octubre del 1684, la vídua de Josep Rovira, receptora de la vegueria de Cervera —havia substituït en el càrrec al seu marit—, paga a Climent Porta, ferrer, 3 lliures per un golfo i l'arranjament de la porta del bocatge del forn de Torà. La universitat de la vila de Torà gaudeix de la propietat del forn en domini i alou del senyor territorial de la vila, el Duc de Cardona, lliure de tota mena d'arbitris impost, censal i qualsevol altre gravamen.

BIBLIOGRAFIA

- COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, p. 94-96 i 198.
- COBERÓ, Jaume: *Història contemporània de la vila de Torà*. Torà 1998, ps. 95 i 101.
- SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 12.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

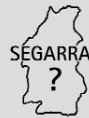
Després de la desamortització, el comú i la universitat de Torà construïren un altre forn en una casa que compraren a la plaça de l'Església i que més tard fou la casa de les Germanes Dominiques. Val a dir que la sala de la planta baixa d'aquest edifici sempre fou coneguda amb el nom de "el forn".

INTERVENCIONS

Al 1979, un grup de joves de la vila comença a netejar i restaurar aquest forn per tal de convertir-lo en el futur Museu del Pa de Torà. La restauració definitiva d'aquest espai la promou l'Associació del Patrimoni

Artístic i Cultural de Torà i s'efectua durant el mes de maig de 1983, acondicionant-lo per a ser visitat. És, actualment, un dels llocs d'interès que té la vila de Torà per al visitant.

ELEMENTS ARQUITECTÒNICS DIVERSOS

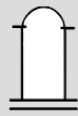

Nucli: Torà

Distància des de Cervera: 22 km

Accés: Carretera

Indret: *Seguint les indicacions per arribar a Torà. Dins el nucli urbà.*

Tipologia: Elements arquitectònics

Època (Èpoques): ss. XVI/XVIII

Estil: Popular

Estat de conservació: Regular

Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Elements d'un edifici

Actual: Civil/Elements d'un edifici

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Testimoni de l'arquitectura civil de la vila, són diversos elements arquitectònics que, formant part d'edificis —algun dels quals desaparegut—, tenen el seu interès en tant que testimonis de les formes constructives i estètiques dels segles passats.

Un primer **grup d'elements arquitectònics** que volem

destacar el trobem per tot el carrer Nou. Situats al portal

que comunica el carrer Nou amb la plaça Vila Vella, trobem dos elements arquitectònics singulars, si bé no

formen part de cap conjunt que pugui destacar-se per sí mateix. El primer és un pilar de secció quadrangular

(mesures: 48 x 48 cm x 270 cm d'alçada), amb les arestes tallades a bisell. Culmina aquest pilar un capitell

amb àbac quadrangular i un quart d'aresta bisellada en degradació. El segon el documentem en un carreu cantoner del núm. 19 d'aquest carrer, també proper a

la plaça Vila Vella. Hi ha esculpit una mena de permòdol o cul de llàntia que podria respondre a l'arrencada d'un arc actualment desaparegut. Presenta una motllura llisa a la part superior i un relleu que és el mateix

que hi ha a la part inferior. Per sota, la cantonada dels murs està tallada a bisell. Observem, tanmateix, les restes del que sembla ser un pilar amb els cantells arrodonits, al damunt del qual hi hauria un capitell amb els cantells bisellats, sobremuntat a la vegada per dos permòdols que aguanten un cap de biga.

Un altre grup d'elements destacables el conformen

Detall d'una mena de permòdol que documentem al carrer Nou

un **conjunt de llindes** decorades que es concentren curiosament, tret d'alguna excepció, al llarg del carrer Nou. Hom relaciona aquesta particularitat amb el fet que el carrer Nou fou habitat pels jueus que esdevingueren conversos a l'època moderna, fins el punt que per tradició oral hom parla del carrer Nou com del Call. Destaquem, doncs, quatre llindes d'aquest carrer que presenten com a característica comuna l'anagrama de Crist. Així, en el cas de la casa núm. 4, que havia estat altrament una de les carnisseries de la vila, l'anagrama de Jesús (IHS) incís a la llinda de pedra està culminat per una arcuació al centre representat de forma esquemàtica, mentre sota l'anagrama apareix un cercle amb incisions que ens remetent a la representació d'una roda. Aquesta forma esquemàtica de jou damunt el nom de Jesús també apareix a la llinda de la casa núm. 13, sota el qual hi ha epigrafiat el cognom de l'antic propietari de la casa: "Aldebo" i la data "1592". A la casa núm. 19 torna a aparèixer el jou

Detall de la decoració d'una de les llindes

damunt el nom de Jesús i a sota la data "1616". Una altra llinda a la qual cal fer referència és la que es troba en la casa núm. 38 de la plaça del Vall. Aquesta llinda presenta una esmotxadura al centre de la part inferior i és centrada per un motiu decoratiu constituït per un cercle que vol representar un sol radiant amb una flor de sis pètals al centre. Pel que fa al significat dels símbols representats en aquestes llindes, tenim, en primer lloc, l'anagrama de Jesucrist que, com la creu, és el símbol per excel·lència del cristianisme i que evoca la mort redemptora de Crist. En la mateixa significació se situaria el cercle, que alguns estudiosos associen amb l'eternitat i la vida perdurable, amb el cel i la perfecció; representa també el principi i la fi de totes les coses. Des del punt de vista iconogràfic, el tema de la flor de sis pètals ja fou utilitzat en època visigòtica, bé que seguint una llarga tradició que es perd en l'època preromana. El seu significat es relaciona amb un sentit cosmològic o temes anàlegs d'acord amb una teologia solar. Adaptant-la al cristianisme, la flor de sis pètals té el significat i és expressió alhora de la creença en la immortalitat i en l'eternitat. L'aparició dels símbols de l'eternitat i la immortalitat —interpretats com a flors— al costat de la creu —signe de redempció— és bastant comú. Ensenms que servia de protecció als morts —per això la flor de sis pètals ens la trobem en la decoració d'un gran nombre d'esteles funeràries—, també ho era per als vius, causa per la qual es troba gravada en nombrosíssimes llindes de portes i finestres. Finalment, la representació iconogràfica del sol també ocupa un lloc important. En el cristianisme, per

exemple, Crist és comparat al sol, és a la vegada el sol de salut (sol salutaris) i el sol invicte (sol invictus). El seu significat pot anar més enllà i convertir-se en símbol i principi de regeneració. A l'entorn d'aquest símbol fonamental s'hi pot associar, també, el cercle o la roda de què hem parlat més amunt.

Vista de la porxada de la plaça en una foto de començament de segle

Detall d'un dels pilars que sostenen el porxo en una foto de finals dels anys noranta

modern estucat. Procedents de l'antiga **casa Gualdo**, de renom Barberet, a la plaça del Vall, tenim els dos sòcols, dos capitells i 5 fragment esparsos de les columnes, més o menys en bon estat de conservació, que sostenien el porxo d'aquesta casa. Pel que fa a les columnes es troben davant mateix de la porta de l'Església del Convent, mentre els capitells i sòcols es troben a l'interior. Hauríem d'esmentar, també, un altre element, sòcol o capitell, molt més indefinit que els anteriors i d'una factura molt més rudimentària que també hauria pogut formar part de l'estructura porticada de cal Barberet, les fotografies de la qual ens

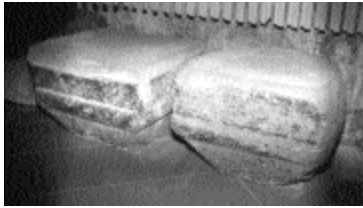
De l'antiga **porxada de la plaça**, davant de l'església de Sant Gil, se'n conserven petits fragments visibles, ja que els antics pilars van ser profundament reformats, refent o recobrint d'estuc l'estructura original, aparentment amb la funció de reforçar els pilars primitius. Documentem un fragment d'un dels pilars, parcialment visible, que presentaria un fust circular amb un capitell molt rudimentari, decorat amb relleus geomètrics, amb un equí vuitavat i l'àbac amb decoració ondulada, tot coronat per una motllura llisa a la part superior.

Segons testimonis fotogràfics, en alguns dels capitells hi havia cares en relleu. La documentació fotogràfica palesa la singularitat d'aquests pilars, per la qual cosa cal lamentar la seva quasi desaparició sota el

Vista de la casa Gualdo (desapareguda) en una imatge dels anys seixanta

mostren tres pilars, amb sòcols i capitells, perfectament esculpides, de fust vuitavat situades als angles i centre del porxo, i dos pilars més, entre aquelles, fetes d'obra i amb posterioritat, amb la finalitat de reforçar l'estructura.

Dos dels capitells que capçaven els pilars que sostenia el porxo. Actualment es troben a l'Església del convent

Si ens cenyim a la descripció de les peces, avui conservades; els dos sòcols, monolítics de planta quadrada, de 54 x 54 cm de base i 37 cm d'alçada, presenten les quatre cares esculpides amb una motllura de quart bocell invers a tot volt que separa el basament pròpiament dit amb l'arrencada del pilar. Pel que fa als capitells, monolítics de planta quadrada, de 51 x 51 cm i 38 cm d'alçada, presenten, igualment, les quatre cares esculpides, de manera senzilla però recordant la factura del s. XVII, amb una motllura central de quart bocell. Un dels capitells presenta la particularitat que en una de les cares de l'àbac hi ha incisa la inscripció "1691/GUALDO". En parlar de sòcol i capitells no podem oblidar, tampoc, una cinquena peça que es correspondria amb un tercer pilar, d'escultura molt rudimentària, que només citem com a testimoni de la seva existència i que, a partir de la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, deduïm que podria tractar-se del primer sòcol del primer pilar que observem a la foto. Finalment, no hem d'oblidar els cinc fragments que conformarien els tres pilars, de perfil vuitavat, que suportaven l'estructura avançada de la casa. Per tant, faltaria un últim capitell per conformar els tres pilars sencers que hom percep en les fotografies.

Relloctge de sol de la plaça de l'Església

compte que aquest tipus de rellotges són propis de les cases particulars, sobretot quan es popularitzen a les cases pairals o masies durant el segle XVIII. El rellotge de sol de la plaça de l'Església és de forma quadrangular, està fet d'argamassa de calç i els números són romans. Es troba esbotzat a la part superior i a l'angle inferior dret. El rellotge de sol de la

Relloctge de sol de casa Jovans

plaça de la Font, petenyent a la casa Jovans, presenta una forma ovalada a la part inferior. Fou reconstruït fa pocs anys segons la seva forma original, per la qual cosa està molt ben conservat. Està fet de ciment i sorra i té els números romans emmarcats amb una franja interna. El rellotge de sol de la plaça de l'Hostal, pertanyent a la casa Ventureta, està realitzat amb argamassa, i pintat amb negre sobre els fons blanc. Té forma quadrangular i la numeració és àrab. Els números estan emmarcats per una altre requadre i a la part superior central hi ha dibuixat un sol amb els raigs que s'estenen cap als costats. Presenta la inscripció "1859-R83". El rellotge de sol del camí del Convent pertany a la casa Soler de la Creu. Està situat vora una galeria amb tres arcs. Està pintat amb números àrabs damunt d'una sola pedra. Sota el rellotge hi ha la data "1860" incisa sobre un segell de pedra.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES/CONTEXT HISTÒRIC

La llinda decorada amb l'emblema de Jesucrist i la roda a la part inferior es correspon amb l'edifici que antigament havia estat la carnisseria, esmentada ja al 1589. Funcionà fins als anys setanta del s. XX. Podeu consultar per a més informació les pàgines 96, 97 i 98 de l'obra *Història civil i religiosa de la vila de Torà*.

En relació a l'estructura porticada de la casa Gualdo (Barberet), hom creu que aquesta estructura respon a un projecte que hi havia de porxar tota aquella plaça per convertir-la en la plaça del mercat o mercadal, a l'estil d'altres pobles i ciutats de la nostra geografia, com Balaguer o Vic. Aquest privilegi va ser concedit pel rei Alfons III, a Montblanc, el dia 10 de juny de l'any 1333 i es celebrava, cada divendres, en l'espai porticat de la plaça de l'Església. "Prega la batllia de Torà a l'honorable Ramon Folc de Cardona com senyor de Torà, demani al comte de Barcelona, rei d'Aragó, el privilegi que els habitants de Torà celebrin mercat tots els divendres". I posteriorment, en data de 5 de març de 1366, concedí permís per a celebrar-lo, també, els dimecres.

L'obra constructiva dels rellotges de sol cal emmarcar-la a cavall dels segles XVIII i XIX, a excepció del de l'Església que com podem veure és una obra del segle XVII. És per tant l'únic del qual tenim notícies concretes sobre la construcció. Existeix un document de l'any 1684, segons el qual es paguen les despeses per fer el rellotge de sol de l'església. Sembla que els nouvinguts pares franciscans dirigeixen l'obra i el rellotge serà pintat per Cosme Jaques. Al terme de Torà hem documentat un altre rellotge de sol, ubicat a la pallerà de Cal Prim, a la zona de Claret.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 47, 68, 96-98 i 229-230.

—*Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Segarra, Urgell i Conca de Barberà, vol. 9. Barcelona 1983, p. 133.

—MIRÓ I ROSSINACH, Josep M.: *Esteles funeràries*

discoïdals de la Segarra. Tàrraga 1986, ps. 30-49.

—SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, ps. 9, 11 i 14.

—Vila Vella-carrer de S. Sebastià. Torà. Tarja postal. Sèrie A, núm. 6. Torà, s. d.

—VIOLANT I SIMORRA, R.: *Art popular decoratiu a Catalunya*. Barcelona 1948 (reedició de 1976).

FONT DE LA VILA

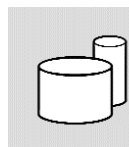
Nucli: Torà

Adreça: plaça de la Font, s/n

Distància des de Cervera: 22 km

Accés: Carretera

Indret: Seguint les indicacions per arribar a Torà. Dins el nucli urbà.

Tipologia: Font monumental

Època (Èpoques): s. XVII (1608)-s. XVIII (1704)

Estil: Popular

Estat de conservació: Bo

Interès: Alt

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Font pública

Actual: Civil/Font pública

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

La Font de la Vila en una fotografia de principis de segle (La Font de la Vila. Torà...)

La font, pròpiament dita, brolla al peu de la serra de Sant Donat, les aigües de la qual són conduïdes vers la vila des del 1608. Però el que ens interessa realment en aquest espai és l'edificació que hom documenta a la plaça de la Font, fins a on fou conduïda l'aigua que provenia de les fonts de Cal Porta. Aquesta edificació és de planta rectangular (4,87 m x 7 m), que amaga l'aljub, i coberta a doble vessant de lloses que apareixen esglaonades en els dos terços posteriors de l'edifici. Al carener de la teulada es situa un pilaret coronat per un motiu flamejant a mode de xemeneia, si bé la seva funció és merament decorativa.

Les canelles i la pica de la font estan protegides del sol per un porxo, construït per a aquesta finalitat, que configura una vistosa façana d'accés al petit recinte de

la font. Aquest presenta un gran arc de mig punt, de 2,84 m de llum, amb les impostes motllurades i un ràfec a doble vessant amb la cornisa tallada a bocell. Corona l'estructura d'aquesta façana un tester semi-circular, resseguit per una motllura, delimitat per dos

El toro, símbol de Torà, esculpit en un dels carreus de la font

plints i rematat per un penell. Al tester hi apareix l'escut de la vila, amb el toro esculpit i amb una flor de sis pètals a la part inferior esquerra. Damunt del toro hi ha la

inscripció "ANY 17...", però no s'endevina totalment la data, tot i que fa referència, molt probablement, a la data de 1704 que fou el moment en què arribà l'aigua a aquesta font. També hi ha dues plaques: una que resa "Plaça de la Font" i l'altra, en una plaqueta de marbre blanc, "El 12 d'octubre de 1907 l'aigua arribà aquí", recordant la forta riuada d'aquell any que hom coneix com l'any de l'aiguat.

A l'interior del porxo, de 2 m de profunditat, i a la paret on es situen les canelles, hi ha la següent inscripció: "JUNY DE 1866 AIGUA DE EL RIU AQUÍ", recordant, també, una altra rierada, coneguda com la de "Sant Antoni", per haver-se produït el 13 de juny. Una pica recull l'aigua que brolla de les dues canelles, a l'extrem dret de la qual hi ha una obertura que desemboca en un canaló que condueix l'aigua cap al desguaç.

En aquest mur sud hi ha adossada una pica subdividida en tres compartiments, que amida 2,43 m de llargada, amb els corresponents forats de desguaç, on primitivament hi arribava l'aigua i que servia per a rentar la verdura. En aquest mateix costat hi ha adossada una edificació feta de maó sobre un podi situat a l'alçada del ràfec de l'edifici de la font. Aquesta edificació a mode de monument, que recorda sens dubte la forma dels pilarets-oratori de la Petja i del Tanyot, però construït amb materials més "industrials" com el maó, presenta obertures geomètriques com a decoració i un coronament de quatre cares cobertes a doble vessant cada una. Hi ha ressaltada la data de 1911 emmarcada per tres botons, que indica quan es portà l'aigua a les cases de la vila.

Al mur de tramuntana s'adossen quatre piques unides entre sí, que amiden 9,13 m de llargada, l'aigua de les quals desemboca en un canaló de pedra que condueix l'aigua al safareig de la part posterior i que serveix d'abeurador d'animals.

Aquest safareig, de forma rectangular (4,63 m x 7,65 m), es caracteritza per les lloses inclinades per rentar la roba, amb quatre pedres planes als extrems, dues a migjorn i una a tramuntana. A l'extrem sud-est del safareig hi ha un rebaix practicat a les lloses que duu l'aigua cap al desguàs.

Vista de la font, piques per abeurar els animals i safarejos

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

El terme de Torà és ric en aigua, prova d'això en són el gran nombre de fonts escampades per tot el terme, cosa que ha facilitat en gran mesura l'establiment humà ininterrompudament des d'època prehistòrica. Aquest fet en si mateix és prou important perquè Torà, des de molt aviat, tingués el proveïment d'aigua de la vila ben atès. Tenim, per poder-nos-hi fixar, l'anomenada font de la Vila, una magnífica construcció del començament s. XVIII, tal com resa la inscripció poc visible a causa del pas dels anys que hi ha en la mateixa font. L'aigua que provenia de les fonts de cal Porta cap a la vila, es derivà a començament de segle XX cap al raval de les Casetes, on es bastí una nova font pública.

Però l'arquitectura que hom pot contemplar no reflecteix l'inici de la portada d'aigües des de la font dels Pastors (després coneguda com la de cal Porta) a la vila. Com a mínim hem de remuntar-nos al començament del s. XVII per trobar l'origen de la primera conducció d'aigua i, en conseqüència, de la primera font pública. Així, en sessió del Consell de la vila de 3 de maig del 1608, el cònsol en cap afirma que un tal "...Pere Garriga ha fet la part de la Clota tan a prop de la canonada que porta l'aigua a la font, que en algunes parts la paret toca a la canonada i pot perjudicar; i també ha plantat parrers i arbres junt a la paret, que dins pocs anys les arrels de dites parres i arbres es posaran dins la canonada.

Seguint amb les notícies d'aquesta font, el dia 16 de juliol de l'any 1668 es paguen 20 canons ceràmics, portats de Cervera, per a la conducció de l'aigua. L'any 1675, Cosme Jaques, picapedrer de Torà, s'encarregarà de picar les noves canals de pedra, més pràctiques que els canons els quals sovint s'omplien de llots i fang. És l'origen de l'anomenat aqüeducte de la vila que hem ressenyat anteriorment. El dia 12 d'agost d'aquell any es paguen els ports de les canals i dos quartans d'oli per fer el betum de la canonada. Del 1687 tenim la notícia de nous canons fets pel terrissaire de Barcelona, Joan Camps i despeses d'obres diverses en la font els anys 1680 i 1703.

Finalment, el dia 18 d'abril de 1704, l'aigua arriba per mitjà de la nova canonada, i s'inaugura la font monumental que coneixem.

BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 104-108.

—SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 14.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

A més de la font dels Pastors i de la font dels Dolors, les fonts documentades al terme de Torà són: la font de cal Porta (que substituï la primitiva font dels Pastors documentada al s. XII), la font de l'Anglès, la font de l'Api, la font de la Puda, la font de Magarots i la font de les Pompúries. Dins l'antic terme de Llanera hom hi pot localitzar, també, les fonts següents: la font de Figuerola, la font de Ternàs i la font de Moragues en terres de Figuerola; a la vall de Cellers trobem les fonts del Monestir, la font de Cellers —d'on es proveeix d'aigua el poble i es reguen alguns horts, i amb una inscripció que resa "Beu i tanca"—, la font de les Feixes i la font d'Utxés.

La font de l'Anglès és la font més abundosa del terme de Torà. Rajava arran de la ribera de Llanera, en la partida dels horts de les Merites. L'any 1907 la riera-da que es produï la inutilitzà com a font que rajava per mitjà de dos canonets de ferro encastats en un dipòsit de pedra picada. D'aquesta mateixa font en tenim notícies de diverses intervencions efectuades el 1686 i 1748. Aquesta font proveeix actualment d'aigua la vila.

Les aigües de la font dels Pastors varen ser captades vers el 1736 pels pares franciscans del Convent per conduir-la cap al convent. En abandonar-se el convent, l'aigua i l'aqüeducte que construïren amb aquesta finalitat també van abandonar-se. L'any 1911, però, l'ajuntament recondueix mitjançant una canonada, l'aigua dels Pastors vers la vila per proveir d'aigua les cases que ho sol·licitaren.

La font de cal Porta (que substituï la dels Pastors) rep el nom de la casa (can Porta) que hi ha prop d'on brolla. Raja per una canella de ferro vora la carretera que condueix a Solsona, indret que ha estat urbanitzat per l'Ajuntament amb bancs de pedra i un magnífic arbrat.

La font de la Puda rep aquest nom per les substàncies sulfuroses dissoltes que arrossega aquesta aigua. Hom la pot localitzar a la riba dreta del riu Llobregós en la seva confluència amb la riera que baixa de Llanera, mig quilòmetre més avall, en el primer guixà. És una font, des de fa molts anys, totalment abandonada tot i les seves possibilitats com a indret per a l'esbarjo.

La font de l'Api es localitza en la partida del mateix nom i apareix documentada en un cartulari de donacions a Santa Maria de la Seu d'Urgell, entre les quals hi figura el castell de Figuerola, el termenat del qual, per migdia, arriba fins el camí de la serra de Cellers i fins la font de l'Api.

A migdia del terme de Torà trobem, encara, la font del Salze, al barranc dels Empalous, vulgarment conegut pel salt de la Maria; i una altra, la font de Maga-

rots, a la partida dels Magarots que també és pudenta, i l'altra en la rasa de les Pompúries.

POU DEL GEL

Nucli: Torà
Adreça: plaça de la Creu, s/n
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera
Indret: *Dins el nucli urbà, al costat de cal Soler, sota i molt a prop de la Creu de Sant Ramon.*

Tipologia: Pou de gel
Època (Èpoques): s. XVII (1613)
Estil: Popular
Estat de conservació: Bo
Interès: Alt

UTILITZACIÓ

Original: Industrial/Pou de gel
Actual: En desús/Element arquitectònic d'interès

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

De l'obra del pou del gel només en tenim referències gràfiques a partir de diverses fotografies i d'un dibuix fet per J. Coberó. A partir d'aquests documents hom pot fer-se una idea de la seva forma i característiques. Emmarcat en l'arquitectura pròpia d'aquest tipus de construccions, es troba excavat a terra, davant la Creu de Sant Ramon, a la plaça de la Creu, i presenta, com la majoria, una planta circular (uns 6 m de diàmetre) amb les parets verticals fins a l'arrencada de la volta, en forma de cúpula més aviat rebaixada, que està construïda, com les partets, amb grans carreus de pedra de sauló del país sobreposats que la van tancant a cada filada fins a cloure-la al vèrtex on hi ha una obertura, de forma quadrada d'uns 60 cm de costats (alçada aprox. 8 m). L'obertura superior tenia com a finalitat el permetre l'accés i l'extracció dels blocs de gel mitjançant una politja i, a la vegada, l'accés del personal que hi treballava. Aquesta obertura hauria estat la part visible des de l'exterior, encara que en el moment d'escriure aquestes línies es troba soterrada pel paviment del carrer.

Al costat de l'obertura superior, en documentem una altra que dona just a l'arrencada de la volta, en el mur que mira a l'est, la qual ve precedida per un corredor o galeria amb sortida a l'exterior. Aquesta obertura també es bastí amb carreus de grans dimensions, ben treballats i picats a punta, i la seva finalitat ve justificada per la necessitat de facilitar l'accessibilitat i assegurar un aïllament tèrmic molt més gran.

Corredor o galeria d'accés lateral al pou de gel

Detall d'una part del mur circumdant amb l'obertura d'ingrés centrada, on arrenca la cúpula en el punt

El terra, ben enllosat, presenta al centre una cavitat la finalitat de la qual era recollir l'aigua final del desglaç. Tot i que cada pou tenia unes dimensions i característiques pròpies, en general podem parlar d'una tipologia clàssica de pous de glaç, de planta circular amb un diàmetre aproximat d'entre 8 i 9 m, un gruix de paret d'uns 60 cm, una fondària d'entre 9 i 11 m, volta semiesfèrica i dues obertures superiors d'accés a l'interior. El fons era generalment de terra, però podia donar-se el cas d'enllosats i, sovint, amb un regatell o cavitat per servir de desguàs. El parament era fet en pedra seca, alguns cops recoberta amb rajola.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

L'existència de pous de gel degué ser bastant general i va durar força centúries. En alguns indrets —com Sant Llorenç de Morunys— eren indústries ben organitzades i remuneradores. Molts pobles encara avui, recorden o conserven el nom o les ruïnes del pou de la neu o del gel. Poblacions de la comarca a més de Torà, com Guissona, —que l'ha recuperat en els darrers anys—, i Cervera també compten amb pous de gel de mèrit.

Am tot, cal remarcar l'existència de dues indústries diferents: la de la neu, empouada en dipòsits fets a propòsit, i la del gel, tallat a lloses en basses de poca fondària. D'aquesta segona activitat hom en té òbviament referència a Torà que seria, en definitiva, la base d'aquesta indústria en aquesta vila independentment de si s'aprofità o s'importà neu. El lloc anomenat gelador, localitzat vora la riera de Llanera al seu pas per la població, consistia en una renglera de bassetes o clotets oberts que, en caure la tarda dels dies més freds de l'hivern, s'omplien d'aigua (empeixerava) per a què es glacés durant la nit i, convertida en gel, portada al pou construït a tal efecte on es guardava fins l'estiu. El gelador es convertí en un dels ingressos importants del municipi.

Del gelador hom en té notícia a l'any 1683 quan Antoni de Camporrells, en nom del Duc de Cardona, concedeix el permís per contruir un gelador en aquella peça de terra, sota els murs del castell, que és la part obaga on el fred de l'hivern era més propens a mantenir el glaç. A canvi la vila de Torà es compromet a pagar un cens de 9 quartans de blat. Tot i aquests pagaments al Duc, resultava molt més car haver de portar-lo des de la Bòfia, damunt de Solsona, com també s'havia fet, segons consta en la documentació: "Per portar gel de Solsona per l'Argentó, any 1719. Pel mateix, 20 d'agost. A 20 de setembre per portar una

càrrega de neu glaçada a Cervera. Josep Massana porta gel de la Bòfia [...] pels malalts i assistència de la vila de Torà".

La utilitat i profit dels pous de gel vénen avalats per l'interès dels municipis en el manteniment i un ús degut dels mateixos, a fi de facilitar als veïns un mitjà còmode de refrigeració, però també molt especialment per l'atenció dels malalts. Encara que cal cercar els seus orígens molt més enllà, cal emmarcar la seva construcció especialment entre els segles XV i XVIII. I, llevat de casos excepcionals, una activitat preindustrial com la del glaç, a Catalunya, pot donar-se per acabada a començament del segle XX.

Centrant-nos en el de Torà, al Consell celebrat el 20 d'octubre de 1613 hom remarca el desig exprés de què "...ja és temps que s'acabi el pou", i per tal motiu encarrega a Gil Garriga que "...vagi al pou, que treballi i faci treballar". Amb posterioritat, tenim també notícies sobre la reforma d'aquest pou el 1671, moment en què s'enllosà, i del 1748. Així mateix, entre els pactes que es convenen entre la Universitat de Torà i el Rnd. P. Provincial per a la fundació del Convent de Sant Antoni de Pàdua, que se signen el 19 de maig del 1695, hi ha el següent: "També promet la Universitat que cada anys *in perpetuum* entregarà als franciscans sis lliures de neu o glaç cada dia mentre vendrà a la present vila, en el ben entès, però, que aquesta obligació sols serà efectiva els anys que aquesta Universitat empouarà". Des del començament del segle XVIII el Consell de Torà arrenda el gelador.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

- Arxiu fotogràfic de J. Coberó.
- BOLEDA, Ramon: *Els Pous de Gel, arrendaments i contractes*, "Recerques Terres de Ponent" núm. VIII. Tàrraga 1985, ps. 21 i 22.
- COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 109-110.
- COBERÓ, Jaume: *El convent de Sant Antoni de Pàdua. 300 anys d'història*. Torà 1997, p. 22.
- DURAN I SANPERE, Agustí: *Llibre de Cervera*. Barcelona 1977, p. 87.
- PERARNAU, Jaume: *Els pous de glaç de la comarca de Bages*. Manresa 1992, ps. 11-16 i 26-49.

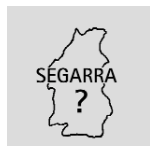
NOTES COMPLEMENTÀRIES

Hom el localitza a tocar de cal Soler, casa des d'on s'hi accedeix pel celler i que n'és propietària. Pel que fa a l'antic gelador on es cavaven les bassetes o clotets per a fer gel, actualment és ocupat pel cementiri nou. Així mateix, l'any 1985 durant les obres que la Companyia Telefònica efectuà prop del castell de Torà, hom hi descobrí el que hauria pogut ser un primitiu pou del gel.

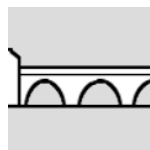
Una activitat preindustrial com la del gel, de la qual en queda testimoni material a força indrets de Catalunya —hem citat els casos de Guissona, Cervera i Torà, a la Segarra, però en comarques com el Bages, J. Perarnau n'ha documentat vint-i-dos—, no ha meres-

cut, llevat de casos excepcionals, l'interès ni la voluntat de conservar-los i restaurar-los. Així, amb el pas dels anys, els pous de glaç van desapareixent irremediablement; els pous van malmetent-se ràpidament, esfondrats pel pas del temps, perduts entre la vegetació o entre els edificis, o reutilitzats incívicament com a lloc d'abocament de deixalles. D'intervencions en aquestes restes d'arqueologia industrial dins un àmbit rural en tenim, també, casos destacables, com Guissona, que hi ha practicat obres de neteja, conservació i restauració per a ser visitat. En aquests context de recuperació d'aquest patrimoni material, hi cabria òbviament el pou del gel de Torà, que hom considera una bonica obra que interessaria poder ser visitada.

PONTET DEL DIABLE (o pontet de la Sentiu)

Nucli: Torà
Distància des de Cervera: 24 km
Accés: Carretera
Indret: Arribats a Torà, aquest aqüeducte es localitza al sud-est del terme, a 2 km de Torà i al peu del camí de Solibernat, en les partides de "la Sentiu" o "Sentius" i Solibernat.

Tipologia: Aqüeducte
Època (Èpoques): ss. XIV-XV
Estil: Gòtic
Estat de conservació: Dolent
Interès: Alt

UTILITZACIÓ

Original: Civil-agrícola/Aqüeducte
Actual: En desús/Element arquitectònic d'interès

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Pontet del diable en una imatge de finals dels anys setanta

En realitat es tracta d'un aqüeducte construït damunt l'anomenada rasa de les Pompúries, la finalitat del qual era la conducció de les aigües del rec dels Moriquers o rec d'Ivorra, juntament amb les aigües dels Plans de Fontanet a les terres de Solibernat.

Constructivament es tracta d'un aqüeducte d'un sol ull en forma d'arc apuntat o ogival, adovellat, de 2,6 m de fletxa x 4,29 m de llum x 1,80 m de gruix de mur, que suportava una canal de pedra. L'obertura és feta a base d'un doble arc adovellat, fet amb dues línies de carreus

Pontet del diable en una foto de 1999
representa aparell de pedra irregular, sorrenca, rejuntada amb morter.

mitjans actualment molt erosionats, que presenten un espai rebaixat entre ells reomplert amb rebles relligades amb morter. El parament dels carcanyols presenta

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Diverses notícies s'han trobat relacionades amb l'aqüeducte o Pontet del Diable. Per tal de no perjudicar els particulars, el juny de 1596, el comú de Torà determinà que l'aigua del Rec de Moriquers, també conegut com el rec d'Ivorra, havia d'arribar al pont de la Sentiu o pont del Diable. D'aquesta manera, l'aigua sobrant es podia desguassar a la rasa de les Pompúries que passa per sota del pont. Més antigament, aquest aqüeducte també conduïa l'aigua del Rec de Fontanet a la partida de terra de Solibernat, propietat dels Cardona i més tard de Ramon Salabert, que fou notari dels vescomtes de Cardona. Així ens ho confirma la documentació. El 17 de setembre de 1452, Ramon Salabert i la seva muller Elisabet fan donació als terratinents dels Plans de Fontanet de l'aigua del Molí del Clot de Castellfollit amb la condició, entre altres, que el rec ha d'arribar fins a la Plana de Solibernat, de la seva propietat.

En parlar d'aquest aqüeducte, no podem oblidar de parlar, en efecte, del rec dels Moriquers o d'Ivorra. Aquest rec, el més antic concedit pel vescomte de Cardona, ja s'esmenta al 1366: "Donem, concedim i permetem a vosaltres els dits prohoms i a les dones qui avui habiteu i als veniders que habitin en els dits llocs de Torà i l'Aguda, l'aigua que baixa del dit molí de Bernat Serra. Gràcia atorgada el dia 4 de març de l'any 1366". Una concessió que provoca el plet entre la família Salabert, que creu violats uns drets atorgats per la pròpia casa de Cardona, i la vila de Torà i l'Aguda. Plet sobre les aigües que no s'atura amb la sentència, més o menys conciliatòria per ambdues parts, donada el 4 de novembre de 1368. Efectivament, poc després foren els terratinents d'Ivorra els que es creuen amb el dret de reclamar l'aigua dels molins per regar les seves terres. La sentència a aquest nou plet es fa efectiva el 6 d'abril del 1423 a la vila de

Pontet del Diable. Vista de l'espina

Cardona amb els següents termes: "que les terres situades principalment en el terme d'Ivorra, 'Moriquers', reguin els dilluns i dimarts de cada setmana; les situades en el terme de Torà, dites 'El pla d'Estarons' e 'dels Prats', el dimecres i dijous; la partida de les 'Sentius', el divendres i dissabtes; i que siguin elegits un o dos prohoms per cuidar del repartiment de l'aigua del rec. Els 'Domenjos', que són propietat del comte, poden regar a totes hores i dies".

Nous plets se succeïren amb posterioritat. Al 1691 entre Torà i el moliner Tarruella d'Ivorra, el qual entretenia l'aigua, cosa que afectava els camps de conreu. Una altra data destacable és la del 24 de setembre de 1752 en què s'acorda l'administració conjunta dels recs de Canemàs (o Escanemasos), Moriquers i Sentius, uns dels administradors dels quals en tenim notícia de la seva elecció el 8 d'abril de 1798: Josep Caus i Joan Coma (Sentius), Miquel Vilaplana i Gil Gualdo (Escanemasos), Moriquers (Pau Riera i Climens Pijuan). El rec dels Moriquers o d'Ivorra perdurà fins als nostres dies i deixà de regar per abandonament. La resclosa o peixera d'aquest rec encara es visible, mig enrunada, a mig quilòmetre més avall de la casa Tarruella.

Hom recull la llegenda que versa sobre aquest aqüeducte. Diu que en aquell indret, sota mateix del pontet (aqüeducte) el diable feia els seus tractes amb la gent de mala fe.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

- Arxiu fotogràfic de J. Coberó.
- BELLMUNT, Joan: *Fets, Costums i llegendes*, vol. III. Lleida 1988, p.195.
- COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, p. 51-59 i 243.
- COBERÓ, Jaume: *Història contemporània de la vila de Torà*. Torà 1998, ps. 133, 134 i 159.
- SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 9.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Un plànol amb indicació dels recs més importants i de les zones o partides per les quals transcorren el tenim dins *Història contemporània de la vila de Torà*. Bàsicament, en parlar dels recs del terme de Torà, hem de parlar del Rec de les Merites i del Rec dels Clots que s'alimenten de l'aigua que baixa per la riera de Llanera; i, agafant l'aigua del riu Llobregós i del torrent de la Garganta, trobem el Rec dels Plans de Fontanet, el Rec de Moriquers i el Rec de les Sentius, que regarien les partides de terme del mateix nom i, aquest últim, a més a més la de Solibernat, Estarons i Escanimàs. Els recs secundaris dels Escanimassos, Estarons, Sentius i Plana de Solibernat es formaren en juntar-se els recs de Moriquers o d'Ivorra amb el dels Plans de Fontanet.

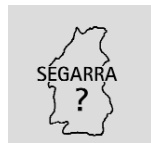
A 2,5 km de Torà en direcció a Castellfollit trencant a mà dreta per continuar uns 500 m més hi ha la partida de terme dels Plans de Fontanet d'on procedien les

aigües per al rec que arribaven al pont del Diable. En aquest indret s'hi trobava l'anomenat "Pont de Sant Salvador", prop de l'actual casa Ponet; era un aqüeducte documentat al s. XVI que s'ensorrà a causa d'una forta riuada; se'n conserva una foto d'un dels estreps. La caiguda de l'aqüeducte significà, de facto, la pèrdua del rec, tot i els intents de recuperar-lo fets pel bisbe Gil Esteve al s. XIX i al 1914 a instàncies del president del Sindicat Agrícola de Torà. Actualment les restes d'aquest aqüeducte es troben amuntegades al costat d'un camp de conreu del mateix indret. A pocs metres d'aquest indret també s'hi localitza a una creu de terme i, al mateix lloc, en un turonet a l'altra banda del riu Llobregós, s'hi documenten una sèrie de pedres més o menys tallades que podrien correspondre's amb els fonaments de la desapareguda capella de Sant Salvador del Pla, part de les pedres de la qual serviren per a bastir una cabana que hi ha a sota. Sota d'aquest turó s'hi han trobat ossos humans, així com diversos trossos de moles de basalt i de teula escampats, cosa que ens faria pensar en algun tipus d'hàbitat força antic.

Del segle XVII recollim informació respecte dels recs de Torà. L'any 1686 el rec dels Plans de Fontanet regava 93 jornals (unes 1.119 porques, l'equivalent a unes 48 hectàrees); el rec dels Moriquers o d'Ivorra regava unes 46 hectàrees; els recs secundaris de Escanmassos, Estarons i Sentius, així com els de la Plana de Solibernat, regaven en conjunt unes 22 hectàrees.

En la partida de terra dels Domenjos, els comtes de Cardona hi tenien una casa amb capella dedicada a Santa Magdalena, on residien els seus administradors. Actualment hom la coneix com a "Morera", nom probablement donat per l'extensió de moreres per al cultiu del cuc de seda.

PONT DE LES MERITES

Nucli: Torà
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera
Indret: A llevant del nucli urbà, pel camí de l'Horta amunt.

Tipologia: Pont
Època (Èpoques): s. XVII (1645)-XVIII (1724)
Autor: Antoni Desfius (sic)
Estat de conservació: Bo
Interès: Alt

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Pont
Actual: Civil/Pont

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

A llevant del nucli, on la riera de Llanera voreja la primitiva muralla, s'aixeca aquest magnífic pont conegut amb el nom de "les Merites". Es tracta d'un pont, orientat d'est a oest (mesures: 37,80 m de longitud,

Foto de principi de segle vista des de la façana que mira a llevant (El Pont de les merites. Torà..)

3,30 m d'amplada i 8 m d'alçada aproximada fins a nivell d'aigua), obrat en pedra sorrenca a base de carreus ben picats i escairats, de dos ulls d'arc de mig punt adovellat —un més gran (10,30 m de llum) que l'altre (5,25 m de llum)— amb tallamar afegit entre els dos arcs, essent de planta angular a l'entrada de la riera i arrodonit a la sortida. Per sobre del tallamar s'hi obre un pas cobert amb volta de canó, d'arc adovellat de mig punt a l'entrada i la sortida (8 dovelles i la clau), peraltat, la finalitat del qual era el desguàs quan el nivell de l'aigua sobrepassava l'alçada del tallamar, evitant doncs la pressió sobre el pilar.

El pas superior, de 285 cm d'amplada, es troba delimitat pels dos ampitadors, de 75 cm d'alçada, bastits a base de dues filades de grans carreus ben picats i escairats, tot i el seu precari estat de conservació en alguns sectors causat per l'erosió. En la cara superior d'aquest ampit encara són visibles les grapes de ferro col·locades en el trencajunt per tal de fixar les peces. A causa de l'alçada de l'ull principal, el pas forma desnivell a manera de doble vessant, estrenyt-se en el punt més elevat pels bancs de pedra bastits a banda i banda. A l'extrem oest, a causa d'unes obres d'ampliació i pavimentació per facilitar l'accés, el pont sembla mutilat. Un bloc de pedra, a manera de dau a la base, coll piramidal i bola coronant-lo, que es troba coronant un dels murs de la riba esquerra adossat al pont, presenta incisa la inscripció "A 1724". És probablement la data de la seva finalització.

Els dos ulls del pont s'aixequen d'una imposta amb motllura de mig bocell, damunt la qual hi documentem uns forats de secció quadrada per a sustentar-hi les bastides. Com hem dit més amunt els dos arcs, a banda i banda, són adovellats i a partir d'una certa alçada presenten un doble tram de dovelles.

Pont de les Merites en la seva cara que mira a ponent

Imatge actual del pont (Foto: Benet Molins)

A banda i banda del pont, en ambdues ribes, s'hi bas-
teixen sòlids murs de contenció que s'integren en l'es-
tructura del pont tot reforçant-lo.

En definitiva, es tracta d'un pont bastant esvelt, de
bella factura, que no s'aparta dels cànons tradicionals
pel que fa a aquest tipus de construccions, sense
massa pretensions, però força ben resolt.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Aquest pont pren el nom de la sèquia que rega els
horts de la partida de terme coneguda amb el nom de
"les Merites". Al seu torn, aquesta partida de terme
prendria el nom de la *Turris Meritana* documentada
l'any 986 i que s'hauria aixecat on avui hi ha cal Porta,
a un quilòmetre de Torà per la carretera de Solsona.
Hem d'explicar que en aquest punt la riera de Llanera
separava l'antic molí fariner del Duc i els horts del
nucli urbà, cosa que implicava haver de donar molta
volta per accedir-hi.

Una notícia del Consell de la vila de Torà, de 19 de
novembre de 1617, ens parla de la necessitat d'arran-
jar el camí de l'Horta d'amunt, lloc de pas obligat per
accedir als horts d'aquesta partida de terme. El dia 24
d'agost del 1645 ja estaven enllestides 185 canes de
paret per a bastir el pont i el dia 2 de maig havien
posat la bomba per treure l'aigua del clot dels fona-
ments on s'havia d'assentar el pont per la banda dels
horts on es troba el molí del Duc, és a dir, a l'altra
banda de la riera. Tot i el malestar social en plena
Guerra dels Segadors, el pont s'aconseguiria finançar
parcialment amb contribucions especials sobre la
població, algunes contribucions voluntàries i dels po-
bles de la pròpia vegueria de Cervera. Les raons apor-
tades, segons la carta de 10 de maig de 1646 del nota-
ri de Barcelona, Joan Troch, als còsols de Torà, són
que l'obra del pont facilitaria l'accés pels camins de
tota la vegueria. Gràcies a això, l'any 1651, es pot
pagar de l'onç del blat que percep la batllia de Torà, 5
quarteres, 3 quartans a Jeroni Jaques per l'obra del
pont i a Antoni Solanes, 6 quarteres i 3 quartans.
Antoni Desfius cobra del receptor de la vegueria de
Cervera, Cosme Far, 400 lliures com a complement que
se li deuen per la primera paga de la construcció del
pont.

Aturada l'obra, en part per falta de finançament en
part per una greu riuada que l'havia malmès, l'any
1668 els veïns de Torà construeixen provisionalment
un pont de fusta i exigeixen la seva reconstrucció

immediata. Josep Oller, arrendador del terme i drets del
Duc en la vila de Torà ha de pagar, el març de 1710, en
"..decàrrec de la terça de Sant Joan per la reedificació
del pont de la vila" (Coberó, 78). La data de 1724, gra-
vada en un pilonet decoratiu que encara es conserva,
pot indicar-nos el moment de la seva finalització.

BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila
de Torà*. Torà 1982, ps. 55-56 i 77-78.

—Geographica Mapamundi s.c.p.: *La guia de l'Eix*, vol.
I. Òdena 1998, p. 75.

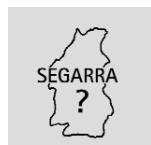
—MARISTANY, Manuel: *Els ponts de pedra de
Catalunya*. Barcelona 1998, p. 238.

—SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i
Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*,
vol. 1. Barcelona 1997, p. 13.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

En la documentació de Santa Maria de l'Aguda de
l'any 1115 es pot llegir "...de l'horta de Torà amunt", és
a dir, els horts situats seguint el curs de la riera de
Llanera en direcció Fontanet. Aquesta dada ens permet
de plantejar la hipòtesi sobre l'existència del rec de
Belera o de les Merites amb anterioritat al s. XII.
D'aquest rec n'informem en parlar de la peixera del
Duc, en l'apartat corresponent a l'arquitectura popular,
dins el terme de Fontanet.

AQUÈDUCTE DELS FRARES

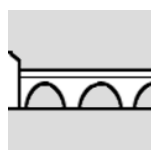

Nucli: Torà

Distància des de Cervera: 22 km

Accés: Carretera

Indret: Seguint les indicacions per arribar a
Torà, hom pot veure en un marge, a la dreta de
la carretera de Solsona, sortint de la vila.

Tipologia: Aquèducte

Època (Èpoques): s. XVIII (1737)

Estat de conservació: Dolent

Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Aquèducte

Actual: En desús/Element d'interès arquitectònic

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Així s'anomena perquè sembla que foren aquests els
qui capturen l'aigua des de l'antiga font dels Pastors
(avui font d'en Porta) per conduir-la cap el convent de
Sant Antoni de Pàdua mitjançant un aquèducte que
segueix el traçat de la carrerada de Torà a Solsona.

En documentem un tram d'uns 120 m aproximada-
ment, muntat sobre arcs de mig punt molt rebaixats
(els més visibles fan 2,74 m de llum x 1,15 m de flet-

Detall dels arcs cecs que suporten el canaló que conduïa l'aigua al Convent (Història de Torà. Àlbum de fotos...)

xa). En total hem pogut comptar un total de 28 arcs, alguns dels quals es toben parcialment soterrats o molt poc visibles i cegats. El seu parament és a base de pedres irregulars disposades a cantell i relligades amb argamassa de calç i arena. Pel que fa al paretat que serveix per cegar els arcs, aquest és a base de pedra seca. L'estructura arcuacional suporta la conducció de l'aigua feta a partir de grans blocs de pedra de fins a 2 m de llargada i una amplada que oscil·la entre els 14 i els 25 cm. Centrat i al llarg trobem el canaló rebaixat a la pedra per on discorria l'aigua. En alguns trams, aquest canaló ha desaparegut reapareixent en direcció al convent, a partir de la porta que dona entrada a un camp, on el canal conductor de l'aigua s'avança a la paret i queda al descobert, discorrent paral·lelament al llarg d'uns 7,30 m.

Actualment, perdut el seu ús com a conducció de reg, té una funció de paret de marge.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Com ja hem esmentat anteriorment, l'aqüeducte dels Frares conduïa l'aigua de l'antiga Font dels Pastors fins el convent dels Pares Franciscans. Sobre la utilització de les aigües del terme en benefici de la comunitat religiosa en parla ja el document de 19 de maig del 1695 de fundació del Convent de Sant Antoni de Pàdua, entre la Universitat de Torà i el Rnd. P. Provincial. Entre els pactes establerts n'hi figurava un que deïa: "Es promet així mateix donar, com ara de present ja es fa, la meitat de l'aigua de la ribera per a regar l'hort. La Universitat es reserva, però, l'aigua que baixa de la Font de l'Anglès, la qual no es pot prendre si

Murs i canaló de l'aqüeducte vora el Convent

resulta en perjudici del molí que la duquessa de Cardona té establert a la nostra vila".

Pocs anys després, concretament el 24 d'agost del 1704, la Universitat de Torà cedí als pares franciscans l'aigua de la Font dels Pastors. Sembla, tanmateix, que fins set anys més tard no pogueren gaudir d'aquesta concessió. L'acord pres del 1704 s'elevà a escriptura pública feta

pel notari de la vila, Josep Martí, el 18 de juny del 1732. Convocats i congregats a la casa del Consell de Torà els honorables Josep Miralles, Climent Torres, Celedoni Giribets i el mossèn Miquel Belló, tots els cònsols; Josep Gramuntell, Josep Garriga, Ramon Gualdo, Joan Esplugas, Josep Tomas, Pere Anton Broch, Felip Garriga, Jeroni Jaques, Manuel Prats, Celedoni Guancer, Joan Huguet i el notari Josep Antoni Martí, membres del consell de l'esmentada universitat; aproven la donació de l'aigua de la Font dels Pastors per al servei conventual i per a "regar el seu hort, d'acord amb els pactes següents:

"Que s'hagi de deixar una ploma d'aigua allà on neix dita font i, juntament, que en cas de què la Universitat n'hagi de menester per causa d'esterilitat de la font d'on per ara es proveeix d'aigua, en pugui obtenir de la Font dels Pastors, pagant al convent tot el que s'haurà gastat per a fer-la arribar fins al lloc on serà presa.

"Per tal motiu es fa la present conclusió a 24 d'agost de 1704. En nom dels cònsols i consolidaris abans descrits, així ho signo: Josep Anton Martí, notari".

Per poder disposar de l'aigua que els fou concedida, els pares franciscans van haver de captar-la a un nivell superior a fi que pogués arribar, amb el pendent natural, fins al convent. En aquells temps la Font dels Pastors brollava a uns 10 m de profunditat. Per això va caldre, entre altres coses, la construcció d'aquest aqüeducte, amb canals de pedra al damunt de les arcades, del qual avui encara n'hi ha de visibles darrera de cal Farguell. De la construcció d'aquesta captació i de l'aqüeducte en dona testimoni una llinda que trobem a la sortida d'una mina per on passava aquesta

Detall de la inscripció incisa "JU A 26, 1737" en l'entrada a la mina

obra, a la costeta de cal Marxant, que resa: "JU A 26, 1737". La captació d'aquestes aigües, així com la utilització de l'obra hidràulica que es construí, es mantingué ininterrompudament fins a la desamortització l'any 1835.

La condició imposada per la Universitat concernent a deixar rajar una ploma d'aigua al naixement de la font, venia donada perquè els vianants que hi passaven poguessin beure d'aquella aigua, així com per a poder-hi abeurar les cavalleries que anaven i venien de Solsona. Per aquesta raó, els frares del convent proposaren a la Universitat de Torà que en lloc de deixar brollar l'aigua allà on neix, la podien fer rajar a la part de llevant de l'hort del convent, on faria servei tant pels qui transitessin pel camí de Solsona com pels que ho fessin en direcció a Cardona i, a la vegada, l'aigua sobrant podria aprofitar-se per a regar l'hort. Aquesta

proposta va ser acceptada per la vila de Torà i, en conseqüència, els religiosos van col·locar en aquella paret una canó de ferro que deixava rajar la ploma d'aigua i omplia una pica de pedra on hi podien abeurar les bèsties, mentre que el líquid que vessava anava cap al dipòsit del convent.

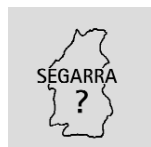
BIBLIOGRAFIA

—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 55-56 i 77-78.

—COBERÓ, Jaume: *El convent de Sant Antoni de Pàdua. 300 anys d'història*. Torà 1997, ps. 22 i 37-39.

—SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 13.

AQÜEDUCTE DE LA VILA

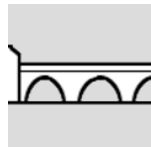

Nucli: Torà

Distància des de Cervera: 22 km

Accés: Carretera+sender

Indret: *Seguint les indicacions per arribar a Torà. Sortint de Torà en direcció a Solsona, a pocs metres a l'esquerra, s'agafa un corriol que condueix als horts o camí de les Casetes. Podem documentar-lo al llarg de la cara interna de la paret de marge que segueix aquest camí.*

Tipologia: Aqüeducte

Època (Èpoques): s. XVII (1675)/XIX (1802)

Estil: Popular

Estat de conservació: Dolent

Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Aqüeducte

Actual: En desús/Element d'interès arquitectònic

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Aquesta conducció d'aigua, que a l'igual que l'aqüeducte del frares aprofitava l'aigua de les dues fonts que hi ha abans d'arribar a cal Porta, segueix el camí dels horts o l'anomenat "camí de les Casetes" en direcció a la vila, tammateix paral·lel al rec de les Merites.

El tram que documentem transcorre per la cara interna de la paret de marge que segueix el camí, i tan sols és visible des de l'exterior mitjançant els diferents forats o obertures a mode de poternes que s'han practicat en el mur per tal

*Canalització a la Font de la Vila.
Vista del seu interior*

de poder accedir a l'interior per netejar-lo.

A través d'aquestes obertures —en documentem nou, dos de les quals es troben— s'observa com ha estat excavat una mena de túnel de volta lleugerament apuntada, d'uns 90 cm d'alçada per uns 60 cm d'amplada, amb canals de pedra a fi i efecte d'aconduir l'aigua.

Aquest recorregut per l'interior del mur té una longitud d'uns 150 m i finalitza amb la paret de marge, practicant-se una obertura quadrangular adintel·lada a mode de sortida i a partir d'on l'aigua devia reconduir-se per un altre indret o a partir d'una altra estructura de conducció, que avui en dia només és visible en el carrer del davant de les Casetes.

D'altra banda, documentem l'existència d'una entrada a una mina prop de cal Porta. Es tracta d'una obertura quadrangular amb llinda plana que duu la data incisa de 1802 i que formava part de la infraestructura de l'aqüeducte, per la seva proximitat a la font dels Pastors, avui de Cal Porta.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Segons la documentació de l'Arxiu municipal de Torà, l'any 1675 s'estipula que els picapedrers Cosme Jaques i el seu germà, picaran els canals de pedra per portar l'aigua a la font, cobrant la xifra de 8 rals la cana. Altres notícies sobre aquesta canalització fan referència a la compra, el 1687, de canalons de ceràmica al terrisser de Barcelona, Joan Camps. D'aquests canalons i canals se'n veuen en el carrer de les Casetes i en la margera del camí vell de la vila vers Solsona o camí de les Casetes. Altres notícies de 1680, 1703 i 1704 fan referència a les despeses de construcció de la font de la vila, inaugurada el 18 d'abril de 1704, per a la qual es construí l'aqüeducte.

Finalment, la documentació indica que el 19 de febrer de l'any 1797 l'Ajuntament de Torà sol·licita a l'Intendent de l'Exèrcit de Catalunya la construcció d'un nou aqüeducte, amb un pressupost de 3800 lliures, acordant-se que els veïns aportaran els materials i els jornals de peó. Tanmateix, val a dir que l'entrada a l'anomenada mina de Cal Porta porta incisa la data de 1802 a la llinda, data que pot correspondre's amb la finalització de la construcció o bé amb l'acabament d'una fase.

BIBLIOGRAFIA

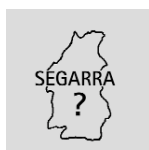
—COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 104-106.

—SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 12.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

El proveïment d'aigua a la vila de Torà es feia mitjançant tres fonts: una neix en l'antic terme de Figuerola, a uns cinc quilòmetres de la vila, mentre que les altres dues, l'anomenada font dels Pastors i la dels Dolors, brollen de la serra de Sant Donat.

PONTET DE LES HORTES

Nucli: Torà
Distància des de Cervera: 22 km
Accés: Carretera+sender
Indret: *Seguint les indicacions per arribar a Torà. Es troba bastit en el camí de les Hortes.*

Tipologia: Pont
Època (Èpoques): Moderna
Estil: Popular
Estat de conservació: Dolent
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Pont
Actual: Civil/Pont

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

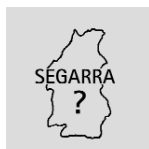

Detall de l'arc del Pontet de les Hortes

Situat a l'anomenat Camí de les Hortes, aquest petit pontet està constituït en la seva cara Est per 15 pedres disposades a cantell i té 2,8 m de llum. A l'interior forma una volta de canó, mitjançant un aparell de petites pedres disposades a filades.

Actualment, l'aigua està canalitzada per una canonada i el pont s'ha ampliat, sobretot cap a la banda oest, per tal de facilitar el trànsit rodat.

TORRE DE VALLFEROSA

Nucli: Vallferosa
Distància des de Cervera: 32,2 km
Accés: Pista+sender
Indret: *Seguint les indicacions per arribar a Torà, agafarem la LV-3005 en direcció Solsona. A 9,1 km, a mà dreta, trobarem el desviament que condueix per una pista de terra a Mas Clavells, que es troba a 600 m del desviament, i d'aquí, fins al nucli de Vallferosa (10-15 minuts a peu).*

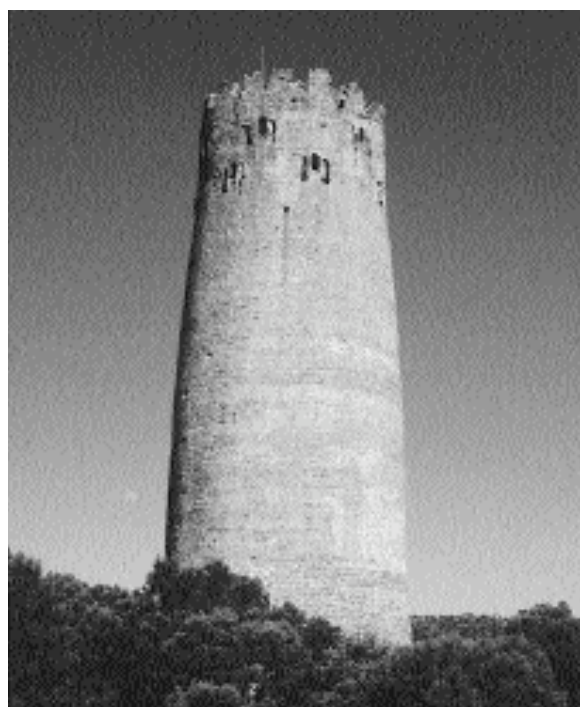

Tipologia: Torre
Època (Èpoques): ss. X/XII
Estil: Romànic
Estat de conservació: Regular
Interès: Molt alt

UTILITZACIÓ

Original: Militar/Defensa
Actual: Civil/Bé d'interès històrico-cultural

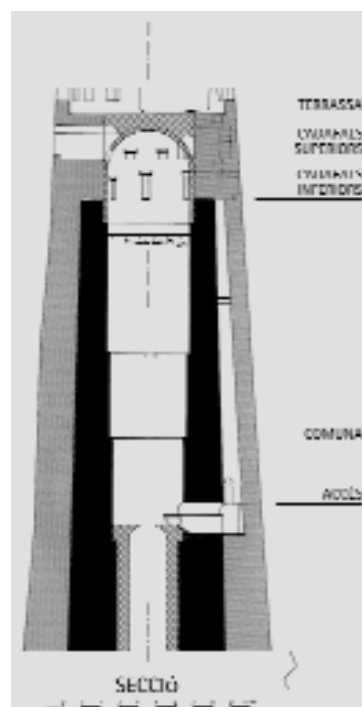
DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

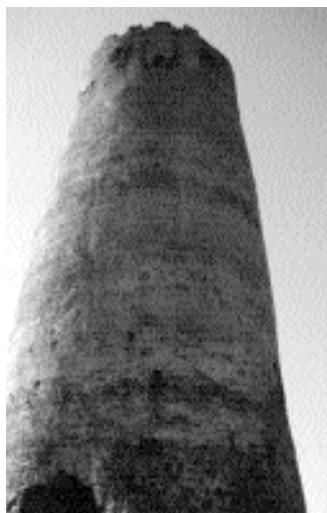
Vista general de la torre en la seva cara que mira a sud-oest

Per a aquesta descripció ens guiarem bàsicament en el magnífic treball de Bernabé Cabañero, tot i que la seva tesi sobre el moment constructiu d'aquesta torre no s'escau amb les referències històriques que donen autors com Llorens que la consideren com una obra constructiva del s. XII.

D'uns 32 m d'alçada, la torre de Vallferosa —ens assenyala Cabañero— és el resultat de tres fases constructives diferents. Al voltant de l'any 970 va construir-se una primera torre circular, l'alçada de la qual podria haver arribat als 23 m i d'uns 11,58 m² de planta en superfície. El diàmetre intern seria d'uns 3,28 m com a màxim i de 2,96 m com a mínim describint, per tant, una circumferència gairebé perfecta. L'accés a aquesta primera torre es feia per una porta situada

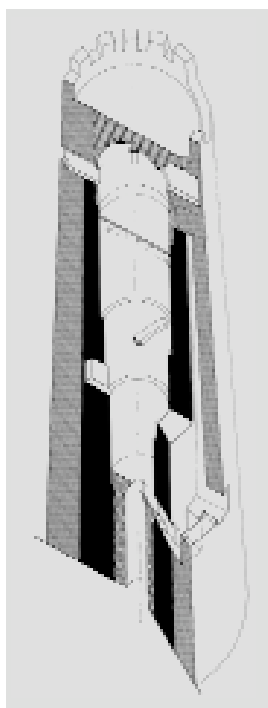
Secció en la que s'indica les tres fases constructives, segons B. Cabañero Subiza. Dibuix de l'arquitecte J. J. Aguirre Estop. "Artigrama" núm. 10, Saragossa 1993, p. 593.

Vista de la torre en la seva cara que mira a migjorn

època posterior en el sector sud-est on s'observa la disposició de l'aparell en *opus spicatum*.

A les acaballes del segle X aquesta primera torre-castell fou ampliada en alçat i planta practicant-hi un recobriments. Les causes —diu l'autor— foren la inclinació que presentava en el sector nord, l'alçada en relació a la superfície de la planta i l'escàs gruix dels murs de la torre a l'alçada de la terrassa. Aquest recobriments, des de la base, presenta una amplada irregular que s'aproxima als 2 m fins a una alçada màxima d'uns 7 m, que aparenta un atalussament. Tanmateix, es disposaren sota el terrat emmerletat, dotze sageteres repartides alternadament en dues fileres de sis. El

Axonometria de la torre segons B. Cabañero Subiza. Dibuix de l'arquitecte J. J. Aguirre Estop. "Artigrama" núm. 10, Saragossa 1993, p. 592.

a la primera planta. Presentava quatre plantes i terrat, sustentant-se els pisos mitjançant repeses que feien augmentar la superfície de cada una de les plantes. Presenta igualment com a particularitat —que recalca Cabañero— una latrina. Des del punt de vista constructiu, aquesta primera torre fou aixecada des del terra mitjançant un encofrat visible per un forat practicat en

recobriments també va afectar la porta, que es va situar a l'alçada de 7,78 m i en un lloc més inaccessible. Presenta llinda monolítica i arc de descàrrega, amb un forat informe davant la porta per facilitar l'accés a la zona habitacional. Orientats al sud i a l'est s'hi documenten, també, forats amb la finalitat de suportar estructures possiblement de fusta. Amb el recobriments, va disposar-se una caixa d'escala absolutament independent de la torre, que algú ha interpretat com una clara boia o pou vertical, d'aproximadament 1 m d'amplada que va des del primer nivell a la primera línia de sageteres facilitant, per tant, l'accés directe al sector de guàrdia. Les sageteres de la part superior són estretes obertures practicades en el gruix dels murs

i cobertes per una volta en lleuger cap-i-alt. Les sageteres confluien en una petita estança coberta amb volta de canó que donava accés a la terrassa i una hipotètica latrina o estança indeterminada per la construcció d'una volta semiesfèrica al s. XI que n'hauria cegat l'accés.

Una tercera fase constructiva es desenvoluparia durant el s. XI. Es caracteritza per la reforma de la planta baixa amb la construcció d'una volta amb un òcul central circular que comportà el recreixement del terra amb la construcció de quatre esglaons. D'aquesta fase daten els tres arcs diafragmàtics orientats de forma diferent i destinats a suportar els trebols de la segona, tercera i quarta planta, dels quals l'inferior es troba enfonsat. La reforma afectà també la terrassa, primer amb la construcció d'una gran volta semiesfèrica per sostenir-la i després amb la construcció del mur ampitador, continu, que té una alçada d'uns 87 cm damunt del qual es basteixen setze merlets dels quals n'han desaparegut tres. Aquesta terrassa disposa d'un petit desguàs. Destacable és, segons l'autor, el terra de la quarta planta, perquè esdevé gairebé l'únic que ens ha arribat intacte fins a l'actualitat.

Amb posterioritat es construí una escala d'obra adossada a les parets internes de la torre i subjecta mitjançant vigues de fusta encastades als murs, de les quals se'n conserva l'arrencada al primer replà, un petit fragment a la segona planta i, sobretot, a la quarta planta on en resta gairebé tot el tram que arribava fins a les primeres estructures de fusta.

Segons la descripció de J. Bolós, l'aparell del s. XI és molt irregular. A la part baixa s'hi documenten grans pedres pràcticament sense treballar. A mesura que pugem els carreus són més regulars i més allargats i en alguns indrets hom pot endevinar-hi un *opus spicatum* rústic. Tot l'edifici era cobert amb un arrebossat, més ben conservat en la part alta. El morter de calç que uneix els carreus conté moltes pedretes i s'esmicola fàcilment.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

El baix Solsonès, durant els segles IX i X va passar a ser una part de la frontera, de la marca dels comtats catalans, la qual cosa propicià la construcció d'un gran nombre de castells que, tot i no tenir-ne testimoni documental, poden adscriure's a aquest període a partir de l'estudi de la seva arquitectura. D'aquesta manera, tot i que podem confirmar, a partir dels referents arquitectònics que

Cara est de la torre que mira al barranc on hom hi documenta l'ingrés a l'interior

caracteritzen aquesta torre, un passat més llunyà que B. Cabañero estima cap el 970, les primeres notícies documentades ens parlen del lloc de Vallferosa al 1031 i 1038, i del *kastrum de Valle Frausa*, a l'any 1052 com a afrontació d'un alou de Llanera. Bertran I de Vallferosa és el primer que apareix en la documentació com a titular i propietari del castell l'any 1080 (Llorens, 513), tot i que dos documents dels anys 1068 i 1072 inclourien el castell de Vallferosa dintre els dominis d'Arnau Mir de Tost, que l'hauria rebut com a part del dot de la seva muller (Cabañero Subiza, *Los castillos catalanes...* 337). Guerau Ponç donarà l'any 1108 l'església de Sant Pere de Vallferosa a la Canònica de Santa Maria de Solsona. Altrament, ja a l'últim terç del segle XII, podria atribuir-se a Bertran II de Vallferosa (Llorens, 515) la construcció de la torre circular que avui coneixem, situada al fons de la vall i a prop del castell i l'església parroquial.

A finals del segle XII es produeix la venda del castell als senyors de Ribelles, els quals el vendran a Ramon de Bescaran i aquest a Pere Cortit, mercader de Solsona (1340). La propietat passà posteriorment a la família osonenca dels Brull, concretament a Guillem V del Brull (1296-1328), casat amb Sibil·la de Mura, el qual va iniciar l'expansió del llinatge vers les terres del Solsonès, on figurarà com a senyor del castell de Vallferosa, de Llanera i de Clariana del Solsonès, així com del castell o castlania del Brull. Dels quatre fills que yingué, Bernat, l'hereu, va heretar la castlania del Brull i de Vallferosa. Bernat casà amb Blanca de Belllloc i va residir pràcticament als seus dominis del Solsonès fins a la seva mort que sembla esdevingué cap el 1345. Va ser enterrat a l'església de Sant Pere de Vallferosa deixant un magnífic sarcòfag que ell mateix es faria fer l'any 1343, ara formant part de la col·lecció escultòrica del Museu Diocesà i Comarcal de Solsona (vegeu l'apartat d'escultura).

L'any 1375 el castell de Vallferosa passà a constituir, juntament amb d'altres castells, el comtat de Cardona. Vallferosa s'integrava al segle XVII dins la batllia de Torà en el ducat de Cardona. A començament d'aquest segle (1603) la baronia de Vallferosa recau en Josep de Ferrer Ferrera i al segle XVIII en Cristòfol de Gironella, ciutadà honorat de Barcelona (GEC, 368).

Llorens, Bolós, Rafel Dalmau ed. i Cabañero aporten més informació sobre la propietat i relacions de propietat d'aquest castell.

BIBLIOGRAFIA/FONTS DOCUMENTALS

- BARAUT, Cebrià: *Els documents dels anys 1010-1035 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*. "Urgèlia" núm. 4. La Seu d'Urgell 1981, doc. 445, p. 150.
- BARAUT, Cebrià: *Els documents dels anys 1035-1050 de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell*. "Urgèlia" núm. 5. La Seu d'Urgell 1982, doc. 510, ps. 51-52.
- BOLÓS, Jordi: *Castells de la Catalunya central*. Manresa 1997, ps 80-82.
- BURÓN, Vicenç: *Castells romànics catalans*. Barcelona 1989, p. 238.
- CABAÑERO, Bernabé: *Los castillos catalanes del si-*

glo X: circunstancias históricas y problemas arqueológicos. "Artigrama" núm. 10. Saragossa 1993, ps. 583-595.

–CABAÑERO, Bernabé: *Los castillos catalanes del siglo X. Circunstancias históricas y cuestiones arquitectónicas*. Zaragoza 1996, ps. 336-344.

–CABAÑERO, Bernabé: *La Torre de Vallferosa (Segarra, Lérida): la obra maestra de la arquitectura militar de los reinos y condados hispanos del siglo X*. "Artigrama" núm. 13. Saragossa 1998, ps. 195-221.

–*Catalunya romànica*, vol. XIII. Barcelona 1987, ps. 48 i 150-152.

–*Catalunya romànica*, vol. XXVII. Barcelona 1998, p. 221.

–COBERÓ, Jaume: *El castell de Vallferosa*. Treball inèdit.

–COBERÓ, Jaume: *Vallferosa. Un terme ric en art i arqueologia*, "Muntanya" núm. 720. Barcelona 1982, ps. 61-62.

–COBERÓ, Jaume: *Torre de Vallferosa, "Portaveu"* núm. 181. Ponts, gener-febrer 1994, p. 19.

–DALMAU, Rafael ed.: *Els castells catalans*, vol. VI. Barcelona 1976, ps. 32-35.

–FITÉ, Francesc: *Les torres rodones de guaita en la Catalunya Occidental (segles X-XI). Una hipòtesi sobre els seus orígens*, Vè Congrès Espanyol d'Història de l'Art, vol. I. Barcelona, 1984, ps. 160-165.

–Generalitat de Catalunya: *Catàleg de monuments i conjunts històrico-artístics de Catalunya*. Barcelona 1990, p. 414.

–*Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 10. Barcelona 1994.

–LLORENS SOLÉ, Antoni: *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, vol. II. Lleida 1987, ps. 513-519.

–MONREAL, Lluís i DE RIQUER, Martí: *Els castells medievals de Catalunya*, vol. III. Barcelona 1965, ps. 177-180.

–PLADEVALL, Antoni: *El Brull. Un terme entre la Plana de Vic i el Montseny*. Barcelona 1998, ps. 84-87.

–*Recuerdos ignacianos en Cataluña. Vallferosa, "La hormiga de oro. Ilustración Católica"* núm. 31. Barcelona, agost de 1923.

–SUNYER, Joan i Associació del Patrimoni Artístic i Cultural de Torà: *Història de Torà. Àlbum de cromos*, vol. 1. Barcelona 1997, p. 5.

–VIDAL-VILASECA: *El romànic del Solsonès*. Barcelona 1979, p. 269.

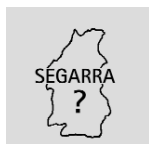
NOTES COMPLEMENTÀRIES

El nucli de Vallferosa és certament impressionant i val la pena de donar-lo a conèixer, més si tenim en compte que acull la torre medieval més interessant i extraordinària de Catalunya i una de les més importants d'Europa. Seria una bona iniciativa treballar per aconseguir de les institucions públiques i la iniciativa privada la restauració total, i urgent, d'aquest bell exemplar de l'arquitectura militar a Catalunya. Més encara, seria de desitjar que aquesta intervenció es traslladés també al conjunt del nucli urbà perquè aquest indret pogués ser visitat amb finalitats turístiques, pedagògiques o altres.

PROTECCIÓ EXISTENT

Decret sobre castells (22-IV-1949).
Bé d'Interès Cultural/Monument (Llei 16/25 juny 1985. R-I-51-6509).

MAS SOCARRATS

Nucli: Vallferosa
Distància des de Cervera: 29 km
Accés: Pista
Indret: *Seguint les indicacions per arribar a Torà, agafarem la LV-3005 en direcció Solsona. A 6 km de Torà ens desviarem per un camí a mà esquerra. El mas es troba a 1 km del desviament.*

Tipologia: Masia
Època (Èpoques): Medieval-Moderna/1800
Autor: Massagués y Viladecans (sic)
Estat de conservació: Bo
Interès: Mitjà

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

És un edifici de planta quadrangular amb coberta a doble vessant amb la façana d'ingrés en l'horitzontal d'un aiguavés.

Les façanes nord i est es corresponen amb el sector

primitiu de l'edifici, a cavall del segle XVI si fem cas d'alguns elements arquitectònics representatius d'aquesta època, com el recurs típic del portal adovellat i d'una finestra de semblança renaixentista amb guardapols motllurat i represa monolítica.

La façana de migjorn, que es correspon amb un sector modern de l'edificació, fa 12 m d'amplada. Presenta carreus de grans dimensions a la part baixa i hi destaca una finestra que vol recordar l'estil renaixentista dels casalicis catalans del segle XVI, amb guardapols i segell centrat a la llinda, que presenta una motlluració mixtilínia i una mena d'escut amb tres creus i una flor de sis pètals. Sota el finestral destaca una mena de llinda perforada per la part central amb tres orificis circulars units i amb una inscripció a la banda dreta que resa: "MASAGUES Y VILADECANS / MESTRE DE CASAS A FETA / AQUETA PRESE / ... / OBA / LO ANY 1800. Aquesta façana de migjorn presenta dependències adossades, de les quals en destaca un cobert de pedra amb un arc d'entrada de mig punt de bella factura.

Façana de migjorn del mas

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

El lloc de Socarrats (Socarrats) és esmentat ja al s. XII. En la donació feta per Guillem Bernat i la seva muller Guilla de l'església de Sant Pere de Vila-de-Sanç a Santa Maria de Solsona, s'anoten les afrontacions del lloc de Vila-de-Sanç, entre les quals hi ha el castell de Fontanet i Puig-redon, el castell de Biosca i Puiggrós, el terme de Vallferosa i alous dels homes de Socarrats. D'aquest lloc se'n fa novament menció en el testament de Guillem Bernat el 1132.

Finestra decorada de la façana de migjorn

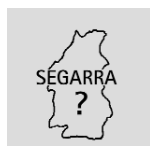
BIBLIOGRAFIA

- COBERÓ, Jaume: *Història civil i religiosa de la vila de Torà*. Torà 1982, ps. 405-407.
- LLORENS, Antoni: *Solsona i el Solsonès en la història de Catalunya*, vol. II. Lleida 1987, ps. 514-519.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Pel que fa al context històric a què hom adscriu la construcció de masos i masoveries dins el territori català, les seves formes i característiques constructives, podeu veure l'apartat de context històric que hem dedicat quan hem parlat del mas Pinyols, dins el terme de Llanera. També podeu consultar la bibliografia si hom desitja ampliar la informació sobre aquests edificis.

MAS VILELLA

Nucli: Vallferosa
Distància des de Cervera: 34 km aprox.
Accés: Pista
Indret: *Seguint les indicacions per arribar a Torà, agafarem la LV-3005 en direcció Solsona. A uns 10 km prendrem la pista de terra que hi ha a mà esquerra, que condueix directament als masos Vilella i el Puig.*

Tipologia: Masia
Època (Èpoques): Medieval-Moderna
Estat de conservació: Bo
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Vista general del mas des de llevant

És un edifici de planta rectangular (22 m x 6,8 m), bastida damunt la cinglera i coberta a doble vessant de teula àrab, amb la façana d'ingrés en l'horitzontal d'un aiguavés.

La porta d'ingrés a la casa, adovellada, mira a ponent; davant s'obre un espai tancat per un mur, a manera de baluard, d'uns 9,10 m d'ample, on s'hi adossen dependències annexes al mas. Des de l'exterior no és visible aquesta porta.

La casa s'estructura en planta baixa, pis i golfes i actualment presenta un aspecte força reformat, encara que alguns sectors mostren un parament de carreus força ben escairats, de mida gran i mitjana, que fan pensar en algun tipus de construcció que es podria remuntar a l'època medieval.

Les façanes directament obertes a l'exterior (façanes nord i est) tenen reminiscències de fortificació, amb poques obertures. Documentem també dos obertures a la façana est amb brancals i llinda motllurats, que recorden la decoració pròpia dels ss. XVI i XVII.

A l'extrem nordoest de la casa s'hi basteix la cisterna feta a base de carreus ben picats.

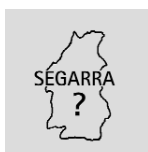
NOTES COMPLEMENTÀRIES

El topònim Vilella, com Vilars o Vilassons pot indicar algun tipus d'assentament que podria remuntar-se a l'època ibero-romana. D'aquest moment en concret, no n'hem trobat proves materials, tanmateix l'arqueologia hi pot dir molt per tal de determinar aquest origen remot. Sí que hom ha pogut documentar, al costat del mas actual, les restes del que hauria pogut ser una primitiva necròpolis d'època altmedieval. Així ens ho demostren una tomba excavada a la roca i dues lloses sepulcrales que es conserven en aquest indret (vegeu l'apartat d'arqueologia). Pel que fa genèricament a l'obra constructiva de la masia consulteu l'apartat de notícies històriques/context històric de mas Pinyols, així com la proposta bibliogràfica que aportem.

Façana de tramuntana amb el baluard en primer terme

MAS CLAVELLS

Nucli: Vallferosa
Distància des de Cervera: 32,2 km
Accés: Pista
Indret: *Seguint les indicacions per arribar a Torà, agafarem la LV-3005 en direcció Solsona. A 9,1 km, a mà dreta, trobarem el desviament que condueix per una pista de terra a mas Clavells, a 600 m del trencall.*

Tipologia: Masia
Època (Èpoques): ss. XV/XVIII
Estat de conservació: Regular-Dolent
Interès: Alt

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Magatzem-pallissa

DESCRIPCIÓ TIPOLÒGICA

Vista general del mas en una imatge dels anys seixanta

Es tracta d'un edifici la planta del qual forma una "ela" amb diverses estances adossades per un ús estrictament agrícola i ramader. Presenta cobertes a quatre vessants de teula àrab independents a cada ala. El parament és de pedra irregular relligada amb argamassa de calç i arena, amb reserva de carreus a les cantoneres i als brancals i llindes de les obertures.

El resultat actual del mas es fruit d'un continuat procés d'ampliacions i reformes, la part més primitiva del qual es correspondria amb l'actual façana est (12,40 m d'amplada), sense poder precisar-ne la llargada a causa dels edificis annexos i ampliacions posteriors, tot i que segurament ens trobaríem davant un edifici de planta rectangular amb coberta a dues vessants. Un segon moment constructiu ampliaria aquest primer edifici pel sector nord configurant una planta rectangular (17,70 m x 12,50 m) sobrealçada i coberta finalment amb un ràfec de teula àrab imbricada sobre una cornisa de filades de caps de teula alternats amb filades de rajola. El parament és més regular amb pedres de majors dimensions. D'aquest segon moment serien les obertures que s'observen a la paret nord i est, caracteritzades per l'adintellament a base de grans carreus ben tallats, així com l'estructura de la façana principal, amb la porta d'accés al mas caracteritzada per un arc rebaixat amb una gran finestra al damunt,

Vista general del mas en una imatge actual

amb represa motllurada i decoració a base d'un escacat. Una part del mur es presenta lleugerament atalussat. Un tercer moment implicaria l'ampliació de l'edifici cap a l'oest originant un nou cos rectangular (11,20 m x 8,10 m) configurant l'actual planta en forma d'"ela". A l'extrem occidental d'aquest nou cos s'habilitaria un espai per a una capella dedicada a Sant Ramon Nonat. Amb la construcció d'aquest nou cos es bastiria un portal avançat que tancaria el mas a manera de baluard formant un pati intern des d'on s'accediria a les diverses estances. El portal és el clàssic adovellat (3 x 2 m), molt propi en les construccions dels segles XVI i XVII, de 14 dovelles. Per damunt del portal sobresurt un cos paretat que podria fer pensar en algun tipus de fortificació, amb carreus escairats i cornisa lateral tallada a bocell i amb un element decoratiu troncopiramidal, centrat a la part superior, que probablement podria sustentat una creu. Per últim cal constatar la incorporació de diverses dependències annexes que acabarien per configurar l'aspecte actual del mas.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES

Pertanyé a Maria Farreras, vídua de Lluís de Camporrells, última baronessa de Vallferosa, la qual, al s. XVII deixa en testament les seves propietats a la comunitat jesuïta de Betlem de Barcelona, als quals es deu l'engrandiment del mas així com la construcció de la capella dedicada a Sant Ramon. La desamortització al s. XIX va provocar el canvi en la titularitat del mas.

Maria Farreras de Camporrells morí el 28 de gener de 1688 i es troba enterrada en la capella del Santíssim Sagrament de la que avui és la Parròquia de Betlem de Barcelona on es conserva un quadre amb la seva imatge. Segons Blanco, es conservava un altre retrat més deteriorat a l'interior del mas Clavells.

Vista general del mas

BIBLIOGRAFIA

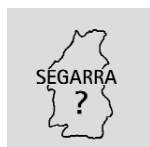
- BLANCO TRIAS, Pere J.: *Sobre la popularitat de Sant Francesc Xavier a Catalunya*. Barcelona 1931.
- COBERÓ, Jaume: *Esglésies i capelles de Torà i el seu terme*. Treball inèdit.

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Els actuals propietaris són la família Molins-Vilaseca de Torà. Es troba deshabitada d'uns vint anys ençà.

Com en el cas anterior, del context històric en el qual es desenvolupen aquest tipus de construccions, de les seves formes i característiques constructives, consulteu l'entrada corresponent a mas Pinyols dins d'aquest apartat. També podeu consultar la bibliografia.

MAS COMABELLA

Nucli: Vallferosa

Distància des de Cervera: 29 km

Accés: Pista

Indret: *Seguint les indicacions per arribar a Torà, agafarem la LV-3005 en direcció Solsona. A 6 km de Torà ens desviarem a mà esquerra en direcció Guillons i Socarrats, i agafarem poc després el primer desviament a la dreta. Trobarem Comabella a poc més d'1 km.*

Tipologia: Masia

Època (Èpoques): Moderna-s. XVIII (1756)

Estat de conservació: Bo

Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge

Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Edifici de planta més o menys rectangular (17,30 x 12,30 m aprox.), amb un cos sobresortint del pla vertical d'una de les façanes, bastit damunt la cinglera amb coberta a doble vessant de teula àrab. Presenta parament de carreus ben escairats disposats a filades.

La porta d'ingrés, emplaçada en un cos sobresortint en la meitat esquerra del pla vertical de la façana nord, presenta la data "1756" incisa en la llinda. Les obertures tenen represa monolítica i els brancals i llindes amb els cantells bisellats.

Destaca un cos afegit en el sector sud on hi sobresurt una porxada de tres arcs de mig punt a la planta baixa (190 cm de llum x 190 cm de fletxa) i una galeria a nivell de golfes també de tres arcs, destacant-ne el central, més gran que els altres. Entre ambdues hi ha tres obertures més, la central amb un ampli arc rebaixat i amb repeses motllurades. Destaca, per damunt de tot el seu perfecte acabat.

Façana de migjorn del mas on destaca la galeria superior i la porxada inferior

NOTES COMPLEMENTÀRIES

Com en els casos anteriors, citem aquí el context històric de mas Pinyols pel que fa a la construcció de masos. Igualment remetem a la bibliografia si hom vol ampliar la informació.

MAS GUILLONS

Nucli: Vallferosa
Distància des de Cervera: 29,5 km
Accés: Pista
Indret: *Seguint les indicacions per arribar a Torà, agafarem la LV-3005 en direcció Solsona. A uns 6 km de Torà trobarem el desviament a mà esquerra que condueix a Socarrats i Guillons. A 1,5 km d'aquest punt.*

Tipologia: Masia
Època (Èpoques): Moderna-s. XVIII (1791)
Estat de conservació: Bo
Interès: Baix

UTILITZACIÓ

Original: Civil/Habitatge
Actual: Civil/Habitatge

DESCRIPCIÓ TIPO LòGICA

Façanes de migjorn i ponent del mas

Edifici de planta quadrangular amb coberta a doble vessant, acabat en frontó triangular perquè els aiguavessos escupen als costats. Presenta dos sectors diferenciats segons el parament, corresponents a moments constructius diferents, destacant-ne tota la part corresponent al segle XVIII.

La porta d'ingrés, que té els brancals tallats a bisell, es troba desplaçada a la dreta respecte l'eix de simetria de la façana oest. Observem dos arcs de descàrrega a la façana oest. És notable la llinda de la porta d'ingrés, amb un camp epigràfic amb bordura remarcada en baix relleu on s'hi llegeix: "JASINTO/CASES/1791". Destaquen, a migjorn dues obertures formades per arcs rebaixats.